

Inimkaubandus ja prostitutsioon -
kutse- ja keskkooliõpilaste perspektiiv

Uurimisaruanne

2007

Lühikokkuvõte

Käesoleva uurimuse näol on tegemist kvalitatiivse sissevaatega 17-20-aastaste Eesti kesk- ja kutsekooliõpilaste inimkaubandust puudutavatesse teadmistesse ja hoiakutesse. Uurimuse eesmärgiks oli kaardistada noorte hoiakuid ja teadmisi inimkaubandusest, prostitutsioonist ja välismaale tööle- või õppimaminekust, koguda tagasisidet senistele inimkaubandust ennetavatele kampaaniatele ning prognoosida uute võimalike kampaaniasõnumite vastuvõttu sihtrühma seas. Tegemist on jätku-uurimusega 2002.a M. Pajumetsa poolt teostatud uurimusele, kus vaadeldi inimkaubanduse olemust ja ennetusviise keskkoolineidude perspektiivist.

Aruande empiiriliseks aluseks on kaheksa fookusgruppi, kuhu kuulusid kolm vene- ja viis eestikeelset kooli, millest pooled olid kutse- ja pooled keskkoolid. Uurimuse teoreetiliseks aluseks on sotsiaalpsühholoogiline lähenemine hoiakute ja stereotüüpide olemuse ning muutmisvõimaluste kohta, fookusgruppide kogutud materjali analüüsimisel on kasutatud temaatilise analüüsi võtteid.

Tulemusena selgus, et intervjueeritud noored oskasid nimetada erinevaid inimkaubanduse alaliike, ent kogu temaatikat peeti siiski pigem võõraks ja kaugel asuvaks probleemiks – teistest rohkem osati arutleda vaid prostitutsiooni üle. Kuna inimkaubanduse ohvri esmase väga lihtsustatud stereotüübi järgi on tegemist rumala, rahaahne ja naiivse inimesega, ei samasta ükski intervjueeritud noor end inimkaubanduse riskigrupiga, riskirühma kuulumist ollakse nõus tunnistama vaid halva juhuse tõttu. Ometi jõuti loogilise arutluskäigu abil võimalike inimkaubanduse riskigruppideni, mis on rohkem tegelikkusele vastavad kui noortele esmalt silme ette kerkinud kujutluspilt “tüüpilisest” prostituudist. Neist võib kaudselt välja lugeda, et prostitutsioon ei olegi tavalisest noorest sedavõrd kaugel seisev nähtus.

Hoiak prostitutsiooni oli uuritud noormeestel ja neidudel erisugune: kui noormehed suhtusid nii seksi ostvatesse kui müüvatesse inimestesse neutraalselt ning esimese puhul isegi soosivalt, siis neidude esmane reaktsioon oli mõlemasse selgelt negatiivne. Siiski leiti arutluse käigus mitmeid tegureid, mis õigustavad prostituutide kliendiks olemist ning samas lähendavad noori inimkaubanduse riskigrupiks olemise tunnistamisele.

Välismaale tööleminekusse suhtusid kõik intervjueeritud positiivselt. Peamine motivaator mineku taga on ootus teenida palju raha – kõrge palga nimel ollakse valmis tegema peaaegu igasugust tööd. Kui enamus noori arvas, et inglise keelega saab kõikjal maailmas hakkama, siis osad venekeelsed neiud eristusid teistest uskudes, et kohaliku keele õppimine läheb väga kiirelt ning ainult töö eesmärgil välismaale minnes ei olegi keeleoskust tarvis. Ka töölepingut ei peetud rangelt hädavajalikuks, selle puudumist aktsepteeritaks juhul, kui töökoht asub Eestis või lähiriikides, on muretsetud mõne tuttava poolt või kui tööpakkumine on väga hea. Intervjuudest selgub, et noortel on küll olemas teoreetilised teadmised sellest, kuidas end ohtu sattumise eest kaitsta, ent praktikas neid kõiki ilmselt ei kasutataks.

Ennetustegevusest rääkides ilmnes, et meeldejäävaim varasem inimkaubandust ennetav kampaania oli reklaamikampaania “Sind müüakse kui nukku”. Oma eakaaslastega kommunikatsiooniks soovitasid noored eelkõige õigete kanalite kasutamist, sõnumi selgust ja autoriteetset vahendajat. Need on tingimused, mida soovivad ka mitmed hoiakute uurijad.

Sisukord

Lühikokkuvõte.....	2
Sissejuhatus.....	4
1 Inimkaubandus Eestis.....	5
1.1 Mis on inimkaubandus?.....	5
1.2 Inimkaubanduse seotus välismaale tööle minemisega.....	7
1.3 Prostitutsioon Eestis.....	8
1.4 Seksi müüjad.....	9
1.5 Seksi ostjad.....	10
2 Hoiakud ja stereotüübid.....	11
2.1 Hoiakud.....	11
2.2 Stereotüübid.....	12
2.3 Kuidas hoiakuid muuta?.....	13
3 Uurimuse eesmärk ja meetodika.....	15
3.1 Fookusgrupi intervjuu.....	16
3.2 Eetilised aspektid.....	17
3.3 Uurimusega seotud piirangud.....	17
4 Uurimistulemused.....	19
4.1 Teadlikkus inimkaubandusest.....	19
4.1.1 Esmased seosed inimkaubandusega.....	19
4.1.2 Inimkaubanduse riskigrupp.....	20
4.1.3 Inimkaubitsejad.....	21
4.1.4 Inimkaubandus kui probleem.....	22
4.1.5 Suhestumine riskigrupiga.....	22
4.2 Prostitutsioon.....	23
4.2.1 Kuidas saadakse prostituudiks?.....	24
4.2.2 Kuidas saadakse seksi ostjaks?.....	28
4.2.3 Suhtumine seksi müümisesse.....	31
4.2.4 Suhtumine seksi ostmisesse.....	35
4.3 Välismaale tööleminek.....	36
4.3.1 Suhtumine välismaale tööle minemisse.....	37
4.3.2 Raha peibutab.....	37
4.3.3 Sihtkoha valik.....	38
4.3.4 Keeleoskus.....	39
4.3.5 Töö leidmine.....	40
4.3.6 Kuidas end kaitsta?.....	41
4.3.7 Mida teha hätta sattudes?.....	45
4.4 Ennetustegevus.....	46
4.4.1 Senise tegevuse märgatavus ning info inimkaubanduse kohta.....	46
4.4.2 Kuidas noorteni jõuda?.....	48
4.4.3 Sõnumi usutavus.....	52
5 Arutelu.....	54
5.1 Hoiakute muutmine ennetustegevuse raames.....	56
6 Kokkuvõte.....	58
7 Kasutatud kirjandus.....	60
Summary.....	63

Sissejuhatus

Inimkaubandus on üks organiseeritud kuritegevuse liik, mis rikub inimeste põhiõigusi ja mis on nii ulatuselt kui tõsiduselt võrreldav teiste suurimate ülemaailmsete probleemidega. See pole ka Eestist mööda läinud - Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni andmetel satub Balti riikidest igal aastal inimkaubanduse ohvriks ligi 2000 naist ja tüdrukut (Luht 2002). Enamasti meelitatakse ohvrid võõrasse riiki ahvatlevate tööpakkumistega, mis muudab üheks riskirühmaks majanduslikes raskustes olevad ja tööd otsivad inimesed. Nende hulka kuuluvad ka noored tööturule sisenejad, kel võib ühest küljest olla soov kiiresti palju raha teenida, teisest küljest aga vähesed elukogemused ja sellest tulenev naiivsem ellusuhtumine. Samas näitavad varasemad uurimused, et Eesti keskkoolitüdrukud ei taju end inimkaubanduse riskigrupina ega tunne, et inimkaubandus neid kuidagi puudutaks. Hea tööpakkumise korral on nad valmis võõrriigis illegaalselt töötama ning kandma teisigi riske. (Pajumets 2002).

Inimkaubitsejatest ei ole aga ohustatud ainult naised ja tüdrukud, vaid ka meessoost isikud, keda värvatakse peamiselt odava tööjõu vajadusel. Lisaks on meeste näol tegemst potentsiaalsete inimkaubanduse ohvriks sattunud prostituutide teenuste ostjatega. Seega on problemaatilisest tervikliku ülevaate saamiseks oluline uurida neidude kõrval ka noormehi ning keskkooliõpilaste kõrval ka kutsekoolide õpilasi kui välismaal töötamiseks häid eeldusi omavaid oskustöölisi. Käesolev uurimus püüabki seda tühimikku täita. Antud töö sisaldab empiirilist materjali kaheksast fookusgrupist, mis hõlmasid nii eesti- kui venekeelsete kutse- ja keskkoolide õpilasi. Uurimuse eesmärgiks oli kaardistada noorte hoiakuid ja teadmisi inimkaubandusest, prostitutsioonist ja välismaale tööle- või õppimaminekust, koguda tagasisidet senistele inimkaubandust ennetavatele kampaaniatele ning prognoosida uute võimalike kampaaniasõnumite vastuvõttu sihtrühma seas.

Töö koosneb kuuest osast. Esmalt anname ülevaate inimkaubanduse mõistest ning olukorrast, mis puudutab inimkaubandust ja prostitutsiooni Eestis. Seejärel esitame teoreetilise raamistiku sotsiaalpsühholoogilisest hoiakute ja stereotüüpide käsitlesest, mis on hiljem aluseks empiiriliste tulemuste üle arutlemisel. Teoreetilistele peatükkidele järgneb uurimuse eesmärgi, meetodi ja korraldusliku poole selgitamine. Neljas peatükk võtab kokku fookusgruupiintervjuudest saadud tulemused neljas alateemas: teadlikkus inimkaubandusest, prostitutsioon, välismaale tööleminek ja ennetustegevus. Aruande lõpetavad arutelu ning olulisemate tulemuste kokkuvõte.

Uurimus valmis Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi tellimusel, ajavahemikul august – november 2007.a. Uurimuse teostajaks oli Socio Uuringukeskus, töögrupi moodustasid Helen Allik, Olavi Eikla ja Irja Toots.

1 Inimkaubandus Eestis

Käesolev peatükk annab ülevaate inimkaubandusega seotud statistikast, määratlustest ning varasematest uurimustest, võttes fookusesse olukorra Eestis. Peatükk läheneb temaatikale läbi mitmete aspektide, muuhulgas vaadeldes eestimaalaste võõrasse riiki minemise põhjuseid, usaldushinnanguid erinevatele välismaal töökoha otsimise viisidele ning teadlikkust sellest, kuhu välisriigis olles hätta sattununa pöörduda. Sellega soovime anda lugejale võrdlusmomendi käesolevas töös intervjueritute hoiakute ja potentsiaalsete käitumismustrite ning varasemate uurijate poolt leitud tulemuste vahel. Eraldi tähelepanu pöörame inimkaubanduse peamise tulukaubanduse, prostitutsiooni, käsitlemisele, kuivõrd tegemist on probleemiga, mis leidis enim käsitlemist ka läbiviidud fookusgruppides.

1.1 Mis on inimkaubandus?

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastase konventsiooni täiendava protokolliga ehk nn. Palermo protokolliga artikkel 3 järgi defineeritakse inimkaubandust alljärgnevalt: ¹

- a) inimkaubandus tähendab isiku eksploateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist, inimröövi toimepanemise või muul viisil jõu kasutamise või sellega ähvardamise, petmise, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmise või muu hüvise pakkumise või vastuvõtmise või muu kuritarvituse teel. Eksploateerimisena käsitletakse ka teise isiku prostitueerimisele sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist;
- b) inimkaubanduse ohvri nõusolek käesoleva artikli punktis A käsitletud eksploateerimisega ei muuda selle kuriteo kvalifikatsiooni, kui tegu on toime pandud punktis a nimetatud viisil;
- c) lapse eksploateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist käsitatakse inimkaubandusena ka siis, kui seda ei ole toime pandud käesoleva artikli punktis a nimetatud viisil;
- d) laps on alla kaheksateistkümnepäevane isik.

Inimkaubanduse puhul eristatakse kolme peamist vormi, milleks on: ²

- tööorjus
- elundikaubandus
- seksuaalne eksploateerimine

¹ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (<http://www.ohchr.org/english/law/protocoltraffic.htm>)

² Eesti Punane Rist (<http://redcross.ee/et/inimkaubandus.html>)

Inimkaubandusel ei ole ühest põhjust; see tekib erinevate faktorite koosmõjul. Inimkaubanduse suund maailmas on vaesematest regioonidest rikkamatesse, seega ei sõltu see ainult mikrotasandil tegutsevatest indiviididest, vaid tegemist on laiema rahvusvahelise probleemiga. Nii võib öelda, et inimkaubandus ei tulene ainult üksikisikute poolsest probleemi teadvustamatusest, vaid seda soodustavad erinevad makrotasandi faktorid:³

- vaesus;
- parema elu ahvatlus;
- ühiskonna nõrk majandus- ja sotsiaalstruktuur;
- sooline ebavõrdsus;
- tööpuudus;
- vägivald naiste ja laste suhtes;
- valitsuse, jõustruktuuride korrumppeeritus;
- relvastatud konfliktid;
- kultuuritraditsioonid;
- prostitutsiooni normaliseerimine;
- nõudlus odava, kergesti mõjutatava tööjõu järele.

Dokumenteeritud statistikat inimkaubanduse ohvrite arvu kohta Eestis hetkel ei leidu, täpsete numbrite saamine on keeruline terves maailmas. Ühelt poolt on põhjuseks asjaolu, et tegemist on raskesti avastatava kuriteoliigiga, mille ohvrid ei kipu eriti abi saamiseks riigivõimude poole pöörduma. Vahel tingib selle hirm sanktsioonide ees – seda juhul, kui võõrriigis ollakse illegaalselt, kehtiva reisidokumendi või isikutunnistusega. Teiseks põhjuseks on tihti ohvrite hirm oma tuleviku pärast: sagedased on juhtumid, kus kaubitsetud inimesi või nende perekondi on kurjategijate poolt ähvardatud ning neil on keelatud enda olukorrast teistele teada anda. Sellest tulenevalt on ka kurjategijate vastu suunatud tunnistuste tagasivõtmine või üldse nende andmisest keeldumine inimkaubanduse juhtumite puhul tavalised nähtused. Lisaks mängib ametliku abi vältimisel olulist rolli kartus sattuda korrumppeerunud ja kurjategijatega koostööd tegevate politseinike või kohtunike kätte. Reaalsust peegeldava statistika puudumist võimendab seegi, et välisriikide politsei ei anna alati välja andmeid Eestist pärit inimkaubanduse ohvrite kohta.⁴ Probleemiks on mõnikord usalduse puudumine Eesti jõustruktuuride suhtes, sagedamini aga ohvrite soov jääda Eesti riigi jaoks anonüümseks.

Teadaolevalt esineb Eestis kahte liiki inimkaubandust: riigisisene, kus peamiselt Ida-Virumaalt ja suurema tööpuudusega piirkondadest pärit vene keelt kõnelevad naised ja tüdrukud suunatakse prostitueerima pealinna, ning riigist välja suunduv, kus ohvrid toimetatakse tööle teistesse riikidesse. Inimkaubitsejad on peamiselt kohalikud, kriminaalse taustaga isikud, tihti eks-prostituudid, kuid leidub ka soomlastest, venelastest jt rahvustest kaubitsejaid. Päritoluriigi (Eesti, Venemaa) ning sihtriikide vahel on selged sidemed näiteks klubiomanike, agentuuride, hotellide ja baaride näol.⁵

Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (IOM) oletab, et Baltimaadest kokku satub inimkaubanduse ohvriks igal aastal 2000 naist ja tüdrukut, Eestist tulnud moodustavad neist umbes neljandiku. See ligikaudne suurusjärk on saadud rahvusvaheliste MTÜ-de ja politseikoostööd koordineerivate organisatsioonide (nt. Interpol, Europol) poolt pakutavate arvude võrdlemisel (Luht 2002).

³ Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni Eesti kodulehekülj (http://www.darbaz.lt/ee/probleemist_tosiselt/inimkaubandus_-_mis_see_on/)

⁴ LFT - living for tomorrow (http://www.lft.ee/index.php?meny=3&menyy=1-1-2)

⁵ Kalikov, J. Historical Background of Prostitution in Estonia. (http://www.policy.hu/kalikov/ESTONIA.html)

Põhjamaade ekspertide hinnangul on tegelik ohvrite arv aga mitmeid kordi suurem, ainuüksi Soome politsei hinnangul on paljud Soomes tegutsevatest prostituutidest pärit Eestist. Lisaks lähiriikidele on EV Välisministeerium aidanud Eestisse tagasi kodanikke nii Itaaliast, Jaapanist, Skandinaaviamaadest kui USAst, samas pole aga täpselt teada, mis nendega nimetatud riikides tegelikult juhtus ⁶.

1.2 Inimkaubanduse seotus välismaale tööle minemisega

Välismaale tööle/õppima minemine võib tekitada seose inimkaubandusega, kuna võõrasse riiki suundujaid on kurjategijail lihtne enda huvides ära kasutada. IOM-i 2002. a. septembris läbiviidud uuringus (IOM, 2002) küsiti kolme Balti riigi inimeste arvamusi põhjuste kohta, miks noored naised lähevad välismaale tööle. Vastuste jaotumine on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Välismaale minemise põhjused.

Põhjus	Eesti	Läti ja Leedu
Ootus kiiresti palju raha teenida	73.5%	56 - 59%
Soov maailma näha, reisida	48.7%	18 - 21%
Töövõimaluste puudumine kodukohas	42.5%	48 - 75%
Hea ja mugava elu ootus	33.9%	31%
Väljavaadete puudumine, isegi kui töö on olemas	23.8%	27 - 45%
Perekonnast iseseisvuse saavutamine	16.3%	10-13%
Töö kui kate, tegelikult tahavad abielluda välismaalasega	11.5%	12 - 16%
Madalad moraalinormid	6.4%	8 - 11%
Patriootlike tunnete puudumine	2.7%	2 - 4%

Ülaltoodud andmetest joonistub selgelt välja, et me naaberriikide puhul arvatakse peamiselt olevat tegemist tööpuudusest tulenevate motivaatoritega (töövõimaluste puudumine ja väljavaadete puudumine, isegi, kui töö on olemas), eestimaalastest väljarändajate jaoks peetakse olulisemateks põhjusteks ootust kiiresti palju raha teenida, maailma näha ning hiljem ka mugava ja hea elu soov. Tulemuste paikapidavust kinnitab andmete kattuvus ka 2001.a.tehtud uuringuga (IOM, 2001a).

Et inimkaubanduse lõksu sattumise oht on suurem neil, kes pole täielikult kindlad oma edasistes tegevusplaanides, tuleks uurida ka seda, kuidas ja milliste kanalite kaudu potentsiaalsed eestimaalastest väljarändajad omale välismaal elamiseks rahateenimisvõimalusi otsivad. Samast uuringust selgub, et töökoha otsimisel peetakse kõige usaldusväärsemaks sõprade ja tuttavate (46.2%) ning lähisugulaste (35,3%) soovitusi ja Tööturuameti (30.1%) kaudu töö leidmist. Neile järgnevad juba oluliselt madalama usaldusväärssushinnangu saanud töövahetusprogrammid (21.4%), Internetist leitav informatsioon (21.1%) ning ajalehekuulutused (13,5%). Selliseid inimesi, kes Eestis tööd ei leia, kuid sellele vaatamata poleks ka välismaa tööpakkumistele nõus vastama, on umbes neljandik elanikkonnast (IOM, 2002).

⁶ LFT - living for tomorrow (<http://www.lft.ee/index.php?meny=3&menyy=1-1-2>)

Samas uurimuses käsitleti ka inimeste teadlikkust sellest, kuhu välismaal olles hätta sattudes pöörduda. Ligi tuhandelt eestimaalastelt sooviti teada, mida nad teeks, kui mõni nende lähedane sõber või sugulane satuks inimkaubanduse ohvriks. Vastuste jaotumine võrdlevalt Eestis ja teistes Balti riikides on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Käitumine kriisiolukorras.

Tegevus	Eesti	Läti ja Leedu
Pöörduks saatkonda välisriigis	31.0%	33%
Pöörduks välisministeeriumi	26.5%	26-31%
Pöörduks kodukoha politsei poole	25.8%	36-37%
Pöörduks välisriigi politseisse	15.7%	14-17%
Pöörduks inimõiguste organisatsiooni poole	12.4%	18-20%
Otsiks abi välismaistelt toetusorganisatsioonidelt	8.4%	7-10%
Pöörduks riigikogu, presidendi poole	5.3%	7-9%
Pöörduks kohalike MTÜ-de poole	4.7%	3-7%
Ei teaks mida teha	23.2%	17-22%
Sellises situatsioonis ei olegi midagi teha, ei teeks midagi	11.6%	4-7%

Tulemusi analüüsid selgub, et olukorras, kus mõni sõber või lähedane inimene on sattunud inimkaubanduse ohvriks, pöörduks 31% vastanuist saatkonda, 27% välisministeeriumi ning 26% eestlastest Eesti politsei poole. Võrreldes teiste Balti riikidega on eestimaalaste seas veidi enam neid, kes ei oskaks sellises olukorras midagi teha (23%) ja ka neid, kes leiavad, et sellisesse situatsiooni sattununa ei olegi võimalik midagi ette võtta (12%) (*ibid.*).

1.3 Prostitutsioon Eestis

Vaatamata sellele, et prostitutsioon ei ole ainus inimkaubanduse alaliik, on tegemist selle peamise tuluallikaga – rohkem kui pooled inimkaubanduse ohvritest värvatakse tööle seksiarisse, suurem osa neist sealjuures prostituutideks. Nõudlus prostituutide järele on püsivalt kõrge, kuna ühest küljest jääb arenenud riikides seksiteenuseid pakkuvaid naisi aina vähemaks, teisest küljest on prostituudina töötamise aeg üldjuhul ka väga lühike – viis kuni kümme aastat. See tähendab, et seksiäri vajab pidevalt värsket tööjõudu (Luht 2002).

Eestis arvatakse erinevatel hinnangutel korraga tegutsevat 500 kuni 3000 prostitutsiooniga elatist teenivat naist. Seksiäri on rohkem levinud suuremates Eesti linnades (Tallinnas, Tartus ja Narvas), aga ka puhkekuurortides nagu Pärnu ja Haapsalu, kus käib jõukamaid (turistidest, välismaalastest) kliente (Saar *et al.* 2001). Samas meeste prostitutsioon on üsna peidetud ning tabuteema nii Eesti meedias kui ühiskonnas üleüldiselt, mistõttu puuduvad täielikult ka hinnangud selle kohta, kui palju mehi siinses seksiaris prostitutsiooniga tegeleb. Meeste prostitutsiooni nähakse koondununa peamiselt pealinna, kus mõnest suuremast klubist ning ühtlasi ka mõnest üksikust saunast ja massaažisalongist saab tellida meesprostituute, kes pakuvad seksuaalteenuseid nii naistele kui meestele.⁷

⁷ Kalikov, J. Historical Background of Prostitution in Estonia. <http://www.policy.hu/kalikov/ESTONIA.html>

Pettai *et al.* on 2003. aastal uurinud Eesti täiskasvanud elanikkonna hoiakuid prostitutsiooni ning jõudnud tulemusele, et prostituutidel on elanikkonna hinnangul täita positiivne roll Eesti ühiskonnas. Inimesi, kes on täiesti veendunud bordellide vajalikkuses (valides vastusevariandi “lõbumajad Eestis on kindlasti vajalikud”) või andnud hinnangu “võib-olla vajalikud”, on kokku 51% elanikkonnast, sealjuures 60% meestest ja 42% naistest. Kindlaid bordellides käimise vastaseid on märksa vähem, vaid ligi neljandik elanikkonnast (sealhulgas 18% meestest ja 30% naistest).

Autorid märgivad veel, et mehed, kes on ise kasvõi mõne korra elu jooksul bordelli külastanud, soosivad neid asutusi veelgi rohkem - neist pooldab bordelle 76%, bordellide veendunud pooldajaid on bordellikogemusega meeste hulgas 44%. Seega mängib nõudlus prostitutsiooni järele väga suurt rolli prostitutsiooni ja sellega seonduva inimkaubanduse leviku juures ning seksiosõtjatele tuleks ilmselt senisest enam tähelepanu pöörata ka riiklikul tasandil, kui soovitakse prostitutsiooni tõkestada.

1.4 Seksi müüjad

Jüri Kalikovi 2002. a uuringust lähtub, et alaealised prostituudid on Eestis 12%, mis on 1996-1999. aastatel läbi viidud uuringuga võrreldes 14% vähem. Siiski usub autor, et AIDSi tugikeskuse töötajate hinnangul on alaealiste prostituutide osakaal endiselt 20% ümber. Üldine prostitutsiooni olukord Eestis näitab, et seksitööstus seob endaga peamiselt 18-30-aastaseid naisi, kes moodustavad 78% kõikidest Eesti prostituutidest (Kalikov 2002).

Erinevate ekspertide hinnangul on 70-85% prostituutidest vene või muust rahvusest naised, kes reeglina tulevad Ida-Virumaalt, Tallinnast või väljaspoolt Eestit. Kohalikel mitte-eestlastest prostituutidel ei ole harilikult kodakondsust või on Vene kodakondsus. (Saar *et al.* 2001; Kalikov 2002, Pettai *et al.* 2006)

Saar *et al.* (2001) on leidnud, et prostituutide haridustase ja muud sotsiaalsed näitajad võivad olla alla riigi keskmise, kuid ei pruugi. Sõltuvalt erinevatest valimi koostamise meetodikatest lähevad siinkohal erinevate uurijate hinnangud lahku – Kalikov (2002) pakub kesk- või kesk-eri hariduse omandanud prostituutide osakaaluks 70%, samas kui Pettai *et al.* (2006) tulemustest lähtub, et keskkooli on lõpetanud vaid 26% ja kesk-eri hariduse omandanud ainult 10% prostituutidest. Täpsete hinnangute andmise keerukus tuleneb raskesti määratletavast üldkogumist, kellega kontakti saamine ei ole üheselt lahendatav. Pettai *et al.* on lahendanud valimi koostamise küsimuse, pöördudes 408 prostitutsiooni kaasatud 15-45.a vanuse naise poole väga erinevate kanalite (nt. bordelliomanike, ajalehekuulutuste, Interneti ning otsekontakti) kaudu; Kalikov kogus empiirilist materjali 158 Eestist pärit prostituudi käest, kes pöördusid ise AIDSi tugikeskusesse.

Lähtuvalt Pettai *et al.* (2006) uurimistulemustest teab prostituudiks olemisest kõige tõenäolisemalt (78%) tema parim sõbranna, kusjuures üheksal juhul kümnest suhtub sõbranna sellesse otsusesse pooldavalt. Veidi vähem kui pooltel juhtudel teab prostitutsioonist prostituudi poiss-sõber (43%) ning abikaasa/partner (36%). Vanemate, õdede-vendade ja lastega jagatakse seda informatsiooni reeglina harvemini. Küsimusele “Kas Teil on mõni väga lähedane sõber või inimene, keda saate täielikult usaldada?” vastas jaatavalt vaid 52% prostitueerivatest naistest. Seega on prostitueerimise näol tegemist väga delikaatse teemaga, mida jagatakse peamiselt vaid parima sõbranna või lähedase meessoost isikuga ning millega tegelema hakkamisel mängib olulist rolli ka nende arvamus.

Analüüsidest prostituudiks hakkamise tagamaid, märgivad Pettai *et al.* (2006), et füüsilist sundust prostitutsiooni teele minekuks esineb, kuid harva. Tavapärasemateks teguriteks on poolelijäänud haridus, kindla elukutse puudumine, suutmatus end tööturul müüa, vägivald lapsepõlves, varane seksuaalelu ja vägistamised, sõltuvus alkoholist ja narkootikumidest jms. Naised, kes ei leia endale kohta normaalses tööelus ja kelle isiksus on vägivald tagajärjel hävitatud, on seksiarisse kergelt värvatavad.

Samas tuleb Baltikumis läbi viidud uurimustest välja, et tööpuudust ja vaesust võib pidada küll peamiseks faktoriks tänavaprostitutsiooni puhul, kuid prostituudid, kes töötavad agentuurides ja teistest seksitööstuse asutustes, ei tee seda tööd enamasti vaid eluspüsümise eesmärgil (IOM, 2001b). Ka Saar *et al.* (2001) kinnitavad ühiskonna poolt propageeritava tarbimiselustiili mõju valikute tegemisele. Küsides prostitueerimise motiivide kohta noorte alaealiselt oma keha müüma hakanud neidude käest, said nad vastuseks lihtsad põhjendused: "Riideid peab ostma, kas pole?" ja "Kõigil on unistus, osta auto, peamiselt aga siiski raha pärast."

1.5 Seksi ostjad

Pettai *et al.* 2003. aastal läbi viidud uuringu põhjal on Eesti meestest 12% käinud bordellis. Kliendi keskmine vanus on nende hinnangul 36 aastat ning põhikliendid kuuluvad vanusevahemikku 21-50 aastat. Hariduselt on bordellide klientidena esindatud rohkem kesk-eri ja kõrgharidusega mehed. Bordellide külastajate igakuine sissetulek ületab mõnevõrra Eesti keskmist. Seksiostjaid iseloomustavaks faktoriks on ka meeste kooselu kvaliteet: kolmandiku bordellide klientuurist moodustavad abielumehed ja viiendik on olnud abielus (vabaabielus) kolm või rohkem korda. Samuti tuleb nende meeste kooseludes teistest sagedamini ette abieluväliseid suhteid ja alkoholismi. Bordellide klientidele on iseloomulik keskmisest kõrgem hinnang oma välimusele, suhtlemis- oskusele ja läbilöögivõimele, need mehed on ka oma seksuaalelu alustanud märksa varem kui mehed keskmiselt.

Samas uurimuses paluti naistel ja meestel hinnata ka erinevaid müütilisi arusaamu lõbumaja küllastamise kohta. Naiste ja meeste vahel siiski märkimisväärseid erinevusi ei esinenud. Üle 70% vastanuist arvas, et seksi ostjate näol on tegu kõrge sissetulekuga meestega, kes saavad seda kulutust endale lubada, kel on jahedad suhted oma abikaasaga ning kel on tavalisest suuremad seksuaalvajadused. (Pettai *et al.* 2003) Rahaliste võimaluste nimetamine esimese eeldusena viitab sellele, et bordellides käimist peetakse kõigi meeste jaoks loomulikuks, kui neil vaid piisavalt raha jätkuks. (*ibid.*)

2006. a viidi seksi ostjate seas läbi kvalitatiivuuring, mis analüüsis seda, kuidas mehed seksi ostmise põhjustest räägivad ning mida nad prostitutsioonist üldiselt arvavad. Uuringust selgus, et seksi ostjad peavad prostituudi teenuse kasutamist pigem meelelahutuseks kui vajaduseks. Sotsiaalkonstruktivistlikud teooriad, mis käsitlevad nõudlust seksuaalteenuste järele kui konstrueeritud vajadust märgivad, et nõudlus prostituutide teenuste järele on miski, mis tuleb inimeses tekitada. See tähendab, et inimesele tuleb sisendada, et ta vajab seksuaalteenuseid ning tema teadvuses luua sellise käitumise tähendused. Niikaua kui tajutakse prostituudi teenuse kasutamist mehelikkuse ning meheliku seksuaalsuse (positiivse) osana, ei kao huvi sellise meelelahutuse vastu (Eespere 2007). Seega tuleb prostitutsiooni vastases ennetustöös kindlasti silmas pidada seda, prostituutide kasutamine ei ole bioloogiline vajadus, vaid pigem ühiskonna soovivatest hoiakutest tingitud nähtus.

2 Hoiakud ja stereotüübid

Selles peatükis anname põgusa ülevaate hoiakute ja stereotüüpide alasest kirjandusest ning viisidest, kuidas indiviidide seisukohti oleks võimalik väliste tegurite abil muuta. Kuna uurimuse eesmärgiks on selgitada välja, milliseid hoiakuid ja eelarvamusi inimkaubanduse kohta kannavad endas noored, kes ei ole olnud ise selle ohvrid ega inimkaubitsejad, vaid kelle teadmised antud temaatikast on hangitud mingite vahendajate (meedia, reklaam, perekond jm) kaudu, annab sissevaade hoiakute ja stereotüüpide olemusesse, funktsioonidesse ja tekkimisviisidesse võimaluse näha intervjueeritute poolt öeldut veidi laiemas plaanis ning arutleda tulemuste üle vähem indiviidide, ent rohkem ühiskonna tasandilt. Sotsiaalsühholoogide poolt uuritud võimalused eksisteerivate hoiakute muutmiseks väärivad kaalumist ka inimkaubanduse vastases ennetustöös, mistõttu on neist kompaktse ülevaate andmine oluline nii intervjueeritud noorte ettepanekute analüüsimisel kui vastavate soovitude väljatöötamisel.

2.1 Hoiakud

Hoiakuid on nimetatud sotsiaalsühholoogia kõige olulisemaks kontseptsiooniks. Sõna „hoiak“ (ingl.k. "*attitude*") tuleb ladina keelsest sõnast "*aptus*", mis tähendab "valmis tegutsema". Selle sõna algne tähendus viitas millelegi, mis on otseselt vaadeldav, tänapäeval nähakse aga hoiakut kui konstrukti, mis läbi mitte-otseselt vaadeldava eelneb käitumisele ja juhib meie tegutsemise valikuid ja otsuseid. (Hogg ja Vaughan 1998).

Kolmekomponendilise hoiakute mudeli (Rosenberg ja Hovland 1960) järgi koosnevad hoiakud kognitiivsetest, tunde- ja käitumuslikest komponentidest. Kognitiivsed osad on loodud inimese arusaamadest ja uskumustest, emotsionaalsed osad inimese tunnetest ja emotsionaalsetest reaktsioonidest ja käitumuslikud osad inimese minevikukäitumisest ja käitumuslikest kavatsustest hoiaku objekti suhtes.

Katz *et al.* (1960) leidsid, et on olemas erinevat sorti hoiakuid, kusjuures igauks neist täidab erinevaid funktsioone, nagu nt:

1. **teadmiste funktsioon**, mis lihtsustab informatsiooni käsitlemist ja suunab tähelepanu hoiaku objekti teatud kindlatele aspektidele.
2. **vahendusfunktsioon** ehk hoiakud kui vahendid soovitud tulemuste saavutamiseks ja mittesoovitude vältimiseks.
3. **väärtuste väljendamise funktsioon**, mis laseb inimestel näidata teistele neid väärtuseid, mis neid unikaalselt määratlevad ja defineerivad. Kuna hoiakud võimaldavad väljendada oma väärtusi, võimaldab hoiakute väljendamine inimesel end ise (ja ka teistel teda) identifitseerida sarnaseid väärtusi jagavate inimeste kaudu.
4. **enesekaitse funktsioon** ehk oma enesehinnangu kaitsmine. Inimesed omandavad teatud hoiakud kui vahendid, millega distantseeruda inimestest, kes ohustavad nende enesenägemist, ning liituda nendega, kes seda paremaks muudavad.

Smith *et al.* (1956) järgi säästab hoiak energiat, kuna me ei pea pidevalt uuesti välja mõtlema, kuidas suhtuda kõnealusesse objekti või situatsiooni – see on eelis, mis on võrreldav stereotüüpide funktsiooniga. Smith *et al.* leiavad, et hoiak võimaldab inimesel maksimeerida positiivse kogemuse esinemise tõenäosust ja minimeerida negatiivse kogemuse oma.

Hoiakud võivad põhineda asjakohastel faktidel (kognitiivsed hoiakud), tunnetel ja väärtustel, hoiaku kandja enda käitumisel või tuleneda tingitusest. Klassikalise tingitusega on tegemist siis, kui emotsionaalse stiimuliga, mis kutsub välja tegeliku tunde, käib kaasas neutraalne stiimul, mille võimuses on esile kutsuda emotsionaalset stiimulit (Olson ja Fazio 2001). Operantse tingituse ideeks on, et käitumine saab rohkemal või vähemal määral regulaarseks lähtuvalt, kas selle tulemuseks on kiitus või karistus (Kuykendall ja Keating 1990). Operantse tingituse puhul ei põhine hoiak ratsionaalsel faktide hindamisel ega loogikal.

2.2 Stereotüübid

Stereotüüp tähendas algses mõttes üht sorti hoiakut, jäika ning lihtsustatud “pilti peas”. Tänapäeval mõeldakse selle termini all uskumust mõne teatud sotsiaalse grupi liikmete omaduste kohta (Borgatta ja Montgomery 2000). Stereotüübid on tihti väga lihtsustatud kujutised, nad on sageli halvustavad, kui kehtivad stereotüüpiseerija enda kuuluvusest erinevate gruppide kohta ja need põhinevad selgelt nähtavatel gruppidevahelistel eristustel või loovad neid (Zebrowitz 1996).

Esimesena kirjeldas stereotüüpe Lippmann 1922.a, käsitledes stereotüüpe kui lihtsustatud vaimseid kujutisi, mis toimivad kui varem paikapandud raamistikud ja mis aitavad interpreteerida sotsiaalse maailma tohutut mitmekesisust.

Stereotüübid kui kollektiivsed uskumuste süsteemid. Kultuuriline lähenemine stereotüüpidele näeb ühiskonda kui salvestatud teadmiste allikat ning stereotüüpe kui avalikku informatsiooni sotsiaalsete gruppide kohta, mida indiviidid omavahel kultuuri siseselt jagavad. See tähendab, et kuigi stereotüübid eksisteerivad ühiskonnaliikmete peades, eksisteerivad nad samas ka „ühiskonnamuustrites“ ning stereotüüpide muutmis- ja arenemisallikateks on seega kaudsed tegurid – vanematelt, kaaslastelt, õpetajatelt, poliitilistelt ja religioossetelt liidritelt ja massimeediast saadud informatsioon. Samas on ka ühiskonnas levivad kultuurilised normid ja rollid midagi rohkemat kui vaid gruppide kohta käivate individuaalsete uskumuste toetajad, tegemist on sotsiaalsete süsteemidega, mille kaudu stereotüüpe läbi indiviidide, generatsioonide ja aja taasesitatakse ja alal hoitakse (Macrae *et al.* 1996).

Näiteks paljud soostereotüüpide uurijad on leidnud, et olemasolevad stereotüübid mõjutavad inimesi nende sotsiaalse identiteedi tekkimisel (Borgatta ja Montgomery 2000). Inimestel on stereotüübid isegi enda käitumise kohta ning sageli käitutakse teadlikult nii, et teiste ootused leiaksid tõepoolest kinnitust (Eagly 1987).

Konsensuslikel stereotüüpidel on suur **võim mõjutada käitumisnormatiive**: koos grupi- stereotüüpide tekkimisega tekivad ka teatud oodatavad käitumismustrid grupiliikmetele, mis omakorda määravad ära selle, kuidas konkreetsest grupist räägitakse ja kuidas käitutakse. Stereotüüpide mõju tegutsemisele eksisteerib samas vaid sellepärast, et stereotüübid on konsensuslikud ja stereotüüpiseeritud gruppide liikmed on ka ise väga hästi teadlikud neist kultuuriliselt jagatud uskumustest endi kohta (Macrae *et al.* 1996)

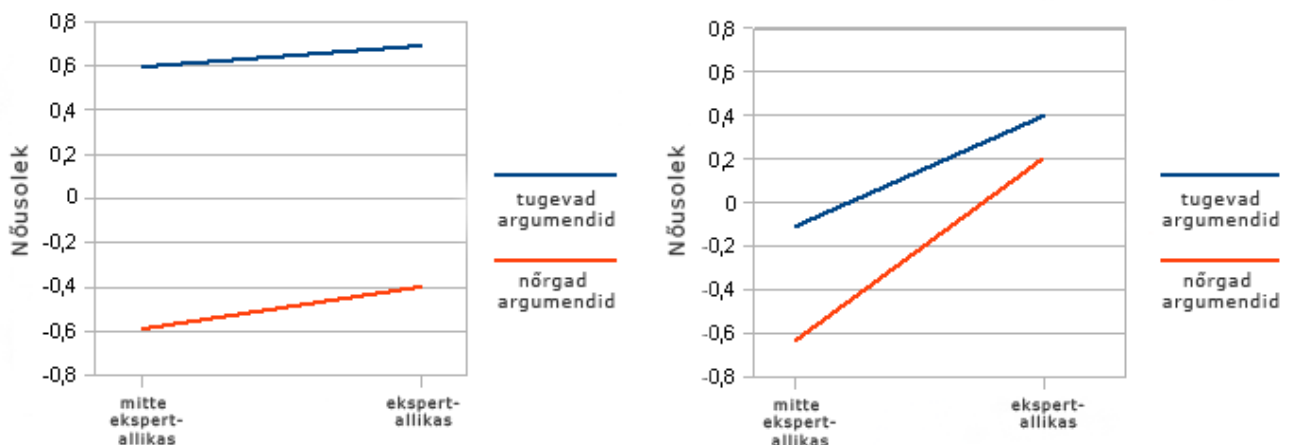
Uurijad (nt. Brigham 1971, Katz ja Braly 1933) on tänaseks leidnud hulga selgeid **stereotüüpide tunnuseid**, nagu nt:

1. Inimesed on kergekäeliselt valmis iseloomustama enamikke inimgruppe vaid nende väheste iseloomulike tunnuste järgi, mida nad suudavad gruppide puhul identifitseerida.
2. Stereotüübid muutuvad väga aeglaselt.
3. Stereotüübi muutumine on üldiselt vastavuses laiemate sotsiaalsete, poliitiliste või majanduslike muutustega.
4. Stereotüübid omistatakse väga varases eas, tihti isegi enne, kui lapsel on üldse mingisuguseid teadmisi stereotüüpiseeritava grupi kohta.
5. Stereotüübid muutuvad rohkem väljaöelduks ja vaenulikuks siis, kui gruppide vahel ilmnevad sotsiaalsed pinged ja konfliktid, ning siis on neid stereotüüpe väga raske muuta.
6. Stereotüübid ei ole ebatäpsed ega valed, vaid pigem on nende eesmärk aidata mõista teatud gruppidevahelisi suhteid.

2.3 Kuidas hoiakuid muuta?

Hoiakud muutuvad tihti sotsiaalse mõju tõttu - hoiakud on mõjutatud sellest, mida inimesed teevad või räägivad või mida neile meedia vahendusel kommunikeeritakse.

Üks tegureid, mis määrab, kas inimesed on motiveeritud panema tähele nende suunatud kommunikatsiooni, sõltub sellest, kui oluline on antud teema nende endi jaoks. Uurimuste tulemused on näidanud, et kui probleem on inimese jaoks isiklikult oluline, siis pöörab ta palju enam tähelepanu argumentidele ning nende paikapidavusele (vt. joonis 1). Kui probleem on aga inimese jaoks ebaoluline, siis on erinevate argumentide mõju üsna väike ning otsust kaldutakse langetama lähtuvalt välistest teguritest, nagu näiteks allika autoriteetsus. (Petty *et al.* 1981)

Joonis 1: Argumentide tugevus, esitaja autoriteet ning teema olulisus (Petty *et al.* 1981)

Petty *et al.* (1981) uurimuse aluseks võeti kaks kategooriat – väidete tugevus ning rääkija maine. Joonisel 1 on kujutatud gruppide vahel esinenud erinevused, hinnates, kuivõrd uuritavad nõustuvad esitatud argumentidega. Grupis, keda ennast vaatlusalune teema puudutas, ilmnas märkimisväärne vahe argumentide tugevuse vahel, samas kui nende autori mõju oli tagasihoidlik. Nende hulgas, keda teema nii isiklikult ei puudutanud, ilmnas aga, et tõeline vahe seisneb selles, kes need mõtted välja oli öelnud – autoriteetse isiku poolt välja öeldud väidetega oli palju lihtsam nõustuda, sõltumata sellest, kui tugevad või nõrgad need argumendid tegelikult olid.

Kui inimesel on raskusi tähelepanelikult argumentidele fookuseerimisel, ollakse palju rohkem mõjutatavad välistest teguritest, näiteks sellest, kes neid argumente esitab (Petty ja Brock 1981). Sama kehtib olukorras, kus mingi teema kohta on rohkem informatsiooni kui inimene hallata suudaks – ka sel juhul kaldutakse oma arvamust samastama endale autoriteetsete isikutega. Samas näitas Chaikeni (1980) uurimus, et hoiakud, mis on tekkinud senise seisukoha ümberlükkamisel argumentide ja loogika abil, on ajas püsivamad kui väliste tegurite kaudu muudetud hoiakud.

Liiga karmikäeliste keeldude kasutamine võib kaasa tuua nn. bumerangi efekti, põhjustades suurenenud huvi keelatud tegevuse vastu. Brehmi (1966) järgi ei meeldi inimestele, kui nende vabadus midagi teha või millestki mõelda on ohustatud: sel juhul võivad nad vastata vastupidise käitumisega ohustatud tegevusele. Sarnaselt käituvad inimesed, keda manitsetakse tugevalt suitsetamise, narkootikumide jms. eest - nad käituvad tõenäolisemalt vastupidiselt, et taastada isikliku vabaduse ja valiku tunne (Bushman ja Stack 1996).

Enne, kui inimesed on valmis kaaluma ja analüüsima argumente, tuleb aga saada nende tähelepanu. Üks võimalus selleks on kasutada šokireklaami, näidates pilte ja kujutisi, mis šokeerivad inimest piisavalt, et panna teda oma hoiakuid ümber hindama. Seda lähenemist on ka avaliku sektori reklaamides tihti kasutatud. Šokireklaami toimimine sõltub sellest, kas hirm paneb inimest sõnumit kuulama. Mõõdukas šokk paneb inimese uskuma, et kuuldav sõnum aitab tal sellest hirmust vabaneda, mistõttu ollakse motiveeritud analüüsima sõnumit ning tõenäolisemalt ka muutma oma hoiakut (Petty 1995).

Leventhal *et al.* (1967) uurisid šoki kasutamist suitsetamisest loobumiseks. Nende uurimusest selgus, et katseisikud, kes vaatasid kopsuvähi alast filmi ja lugesid seejärel brošüüri suitsetamisest loobumise kohta, lõpetasid suitsetamise oluliselt tõenäolisemalt kui need, kellel rakendati vaid üht nimetatud mõjutamisvahenditest. Tulemust seletati järgnevalt: filmi vaatamine ehmatas inimesi ning brošüüri lugemine kinnitas neile, et järgides brošüüris antud juhiseid, on võimalus seda hirmu vähendada. Brošüür üksinda ei pakkunud motivatsiooni seda hoolikalt lugeda ning ka ainult filmi vaatamine ei töötnud, kuna inimene kaldub blokeerima sõnumit, mis tõstatab ainult hirmu, kuid ei anna informatsiooni sellest, kuidas hirmu vähendada. Šokeerimise kasutamine ebaõnnestub, kui hirmu kasutada liiga suures ulatuses. Liialt hirmutatud inimene võtab kaitsepositsiooni, eitades ohu olulisust, ning ei suuda probleemi ratsionaalselt mõelda (Lieberman ja Chaiken 1992)

3 Uurimuse eesmärk ja meetodika

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli selgitada välja:

- Millised on noorte inimkaubanduse alased hoiakud ja teadmised ning kust need pärinevad?
- Millised on noorte hoiakud prostitutsiooni ja millised müüdid käibivad neidude ja noormeeste seas seksi müümise ja ostmise kohta?
- Mis ajenditel ja miks soovivad noored välismaale minna?
- Milline on vastajate kokkupuude varasema ennetustegevusega ja kuidas hinnatakse selle mõjukust?
- Milline oleks võimalike uute kampaaniasõnumite vastuvõtt sihtrühma esindajate seas?

Neile küsimustele vastuse saamiseks viisime läbi kaheksa fookusgruppiintervjuud pikkustega alates 34 min kuni 1 h 55 min. Igas grupis osales kuus kuni kaheksa noort. Erandina oli teise fookusgruppi kooli esindaja poolt kohale kutsutud 11 inimest, kuid see ei toonud vestlusesse rohkem sügavust ega erinevaid vaateid, vaid muutis osalejad hoopis kidakeelsemateks. Seetõttu jälgisime edasiste gruppide puhul osalejate arvu rangemalt. Algselt planeeritud fookusgruppiintervjuude arvu (seitse) otsustasime suurendada ühe intervjuu võrra, et kontrollida, kas 11-liikmeliseks kujunenud kutsekooli neiude grupp oli uurimuse plaanis piisavalt informatiivne.

Uuringu sihtrühma moodustasid 17-20-aastased keskkooli lõpuklasside ja kutsekoolide õpilased. Vanusegrupi valimisel lähtusime soovist kaasata noori, kes on lähitulevikus kooli lõpetamas, tööelu alustamas või eriala valimas. Samas on nad ka tõenäoliselt välismaale tööle minemises ahvatleva perspektiivi nägijad. Lõpliku valimi moodustasid kolme venekeelse ja viie eestikeelse kooli õpilased. Täiendamaks Pajumetsa 2002. a keskkoolineidude uurimusest saadud pilti ja eeldades, et kutsekooliõpilastel kui (tulevastel) oskustöölistel on head võimalused välismaal töötamiseks ning teistest omaealistest varasem tööturule astumine, võtsime valimisse nelja keskkooli kõrval ka neli kutsekooli. Koolide valikul üritasime kaasata võimalikult erineva taustaga ja erinevates Eesti piirkondades asuvaid koole, et saada teemast ja noorte arvamustest terviklik ülevaade (vt. joonis 2).

Fookusgrupid teostamise järjekorras:

- [1] Keskkool, e.k, Tartumaa, neiud
- [2] Kutsekool, e.k, Tallinn, neiud
- [3] Keskkool, e.k, Tallinn, noormehed
- [4] Kutsekool, v.k, Ida-Virumaa, neiud
- [5] Keskkool, v.k, Ida-Virumaa, noormehed
- [6] Kutsekool, e.k, Pärnumaa, noormehed
- [7] Keskkool, v.k, Tallinn, neiud
- [8] Kutsekool, e.k, Tartumaa, neiud

Joonis 2. Valimi jaotus Eesti lõikes.

Lisaks tüdrukutele kaasasime valimisse ka poisid, kuna inimkaubanduse võimalikuks ohvriks langemine ei puuduta ainult tüdrukuid – poistega seostub nii ohvriks langemine kui ise prostituutide kliendiks või inimkaubanduse vahendajaks saamine. Seega soovisime kaardistada ka noormeeste inimkaubanduse ja prostitutsiooni alaseid hoiakuid ning suhtumist välismaale tööle minemisse.

Empiirilise materjali kogumiseks otsustasime fookusgrupiintervjuude kasuks ühest küljest võrreldavuse saavutamiseks 2002.a. uuringuga, teisalt meetodiga saavutatava väljendusrikkuse ja osalejate vahelise interaktsiooni tõttu. Fookusgrupi kasuks rääkis ka soov saada laiapõhjalist informatsiooni, mis võimaldaks kaardistada noorte hoiakute mitmekesisust. Teema kitsamal ja sügavamal uurimisel mingi konkreetse ühiskonnagrupi raames võiks aga osutada efektiivsemaks süvaintervjuude kasutamine. Kõik intervjuud lindistati digitaalse diktofoniga ning transkribeeriti. Andmete analüüsimisel kasutasime temaatilise analüüsi võtteid.

Gruppidesse osalejate otsimisel lähtusime tingimusest, et osalemine oleks vabatahtlik ning grupiliikmete vahel ei oleks eelnevalt paikapandud tugevaid võimusuhteid. Vanuselistel alustel põhinevate võimuhete minimeerimiseks leidsime osalejad võimalusel sama astme (klassi) õpilaste seast. Osalejate valik toimus kas läbi otsekontakti õpilasega või koolide direktorite-õppealajuhatajate kaudu. Viimane variant oli teatud juhtudel vältimatu, kuna koolid eelistasid ise oma õpilastega sel teemal suhelda. Enamikus koolides toimusid fookusgrupid koolipäeval õppetundide ajast, kuna kooli esindaja arvas, et õppetöö väliseks ajaks noori koolimajja fookusgrupile tõenäoliselt ei tuleks. Juhul, kui gruppidesse osalejate leidmine jäi kooli ülesandeks, instrueerisime eelnevalt põhjalikult vastavat kontaktisikut, andes teada, milliseid noori me fookusgruppi ootaksime ning et valik peaks kindlasti toimuma vabatahtlikkuse alusel. Siiski ei olnud meil võimalik kontrollida, kas värbamine ka tõesti sel moel käis, seega sõltuvalt konkreetsest valiku tegemise meetodist võis see mõnel juhul mõjutada seltskonda, kes gruppi sattus.

Kõik fookusgrupid toimusid kooliruumides. Parimatel juhtudel oli selleks eraldatud spetsiaalsed nõupidamisteruumid või psühholoogi kabinet, ülejäänud kordadel kohandati vestluse tarbeks mõni väiksem klass. Klassides läbiviidud intervjuude puhul tekkis mõnes grupis lühikesi katkestusi vestluses, kui koristaja või mõni õpilane ukse vahelt sisse vaatas või mõnd õpetajat otsis.

Läbiviidud fookusgrupivestlusi iseloomustas vaba ja avatud õhkkond. Oma rolli mängis osalejatega hea kontakti saamisel kindlasti see, et vestlusi juhtinud moderaatorid olid noored ja avatud inimesed, kelle jaoks oli fookusgrupi toimumise keel ka emakeeleks. Et vältida delikaatsemate teemade puhul piinlikkustunde tekkimist, moodustasime eraldi fookusgrupid noormeestele ja neidudele. Vaba õhkkonna tekitamiseks ning osalejate mõistmise suurendamiseks viisid noormeestega toimunud grupe läbi mees- ning tütarlastega naismoderaatorid.

3.1 Fookusgrupi intervjuu

Fookusgrupi meetodil on pikk ajalugu turu-uuringutes (Morgan 1988) ja meditsiiniuuringutes (Powell ja Single 1996), ka sotsiaaluuringutes on see meetod populaarsust kogumas (Krueger ja Casey 2001). Kuivõrd fookusgrupi intervjuudest saadud andmed on inimeste vabas vormis antud arvamusel ja hinnangul, mis kirjeldavad nende isiklike kogemusi, eelarvamusi, motiive ja käitumist, on fookusgrupi intervjuu asendamatu, kui uurida tuleb kas vähekäsitletud või tundlikke teemasid.

Defineeritud on fookusgrupi meetodit mitmel erineval viisil – organiseeritud vestlus, kollektiivne tegevus, sotsiaalsed sündmused ja interaktsioon. Fookusgrupi intervjuud ei maksa segi ajada grupiintervjuuga, kus rõhk on intervjuueerija ja intervjuueeritavate vahelistel küsimistel-vastamistel. Fookusgrupi intervjuu on uurija poolt etteantud teemadele keskenduv grupisisene interaktsioon, mida iseloomustab selle loojatena ajalukku läinud Mertoni ja Kendalli (1946) sõnutsi osalejate spetsiifiline kogemus või arvamus uurimisel teemal, uurija poolne selgeltsõnastatud teemajuhend ja osalejate subjektiivsete kogemuste uurimine seoses käsitletava teemaga. Fookusgrupi intervjuu võimaldab heita pilku inimeste jagatud arusaamisesse igapäevaelust ning sellesse, kuidas hoiakuid, tundeid, uskumusi, kogemusi ja reaktsioone kollektiivis väljendatakse – see on teave, mida ei ole võimalik uurida näiteks vaatluste, individuaalintervjuude või ankeetküsitluste kaudu (Gibbs 1997).

Fookusgrupi intervjuud viib läbi moderaator (ka mitu moderaatorit), kelle ülesanneteks on diskussiooni juhtida ja mitte lasta inimestel teemast kõrvale kalduda, hoidudes samas nende suunamisest ning püüdes neid mitte katkestada, et mitte riskida huvitavast infost ilma jäämisega. Oluline on luua usalduslik õhkkond ning osata kuulata ning teada, millal ohjata domineerivaid kõnelejaid ja julgustada tagasihoidlikke. Äärmiselt oluline on hoiduda hinnangulistest arvamused avaldustest.

Nagu igasuguste intervjuude puhul, võivad ka fookusgrupid olla struktureerimata, poolstruktureeritud või struktureeritud. Antud uuringus kasutati poolstruktureeritud intervjuukava, mis tähendas, et moderaator pidi sujuva ja sundimatu vestluse huvides olema vajaduse valmis hüppama ühest teemablokist teise. Poolstruktureeritud intervjuu puhul lähtub moderaator varem paikapandud teemablokkidest ja põhiküsimustest, ent samas jätab uuritavatele ruumi teemaarendusteks ja uute ideede vestlusesse sissetoomiseks. Nii uuritavate kui vestlusteema seisukohast oli sellise lähenemise kasutamine efektiivne – inimkaubandus on sügavuti uurimiseks üsna keeruline teema, noored aga üpris tundlik uuritavate rühm, kelle puhul on info kättesaamiseks vaja olla võimalikult paindlik.

3.2 Eetilised aspektid

Kaitsmaks fookusgruppides osalenud noorte anonüümsust, on nii uurimuse aruandes kui transkriptsioonides kõik isikunimed esitatud muudetud kujul. Ühest küljest seetõttu, et mõned koolid tundsid muret, ega sellises uurimuses osalemine nende mainet riku, teisest küljest õpilaste juhusliku äratundmise vältimiseks jätsime ka koostööd teinud koolide nimed avaldamata.

3.3 Uurimusega seotud piirangud

Tehtud valik koolide osas annab meile üsna laiapõhjalise ülevaate koolinoorte arvamustest erinevates Eesti geograafilistest piirkondades, haridustasemetes ja nii eesti- kui venekeelsete õpilaste hulgas. Võetud lai haare ei anna samas põhjapanevat vaadet ühegi ühiskonnagrupi kohta eraldi - selleks tuleks katta valimiga mõni kitsam sihtgrupp, keda siis sügavuti uurida. Seepärast oleme käesolevas raportis üritanud ka vältida liiga ranget vene- ja eestikeelsete või eri piirkondade noorte eristamist, viidates vaid võimalikele iseloomulikele joontele, mis tehtud intervjuudest selgelt välja tulid.

Noormeestega läbiviidud intervjuudes oli tunda, et inimkaubandus ja prostitutsioon ei olnud nende jaoks sellised teemad, millest nad võiksid väljaspool fookusgruppi omavahel vabalt arutada. Kohati

oli just kutsekoolide puhul tunda, et grupimentaliteet ja vajadus oma mehelikkust või autoriteeti teiste silmis säilitada muutsid noormehed tundlikumate teemade suhtes kidakeelsemateks. Võimaluse korral püüti välja näidata, et antud teema on rääkija jaoks ebaoluline – seda väljendas näiteks ükskõikne hääletoon ja kaugusesse suunatud pilk – kuigi samas väljendati oma arvamust ning oodati tagasisidet oma tegelikele mõtetele.

Kutsekoolinoorte puhul ilmnis sujuvat vestlust raskendava tegurina ka see, et intervjueeritud noored ei olnud ilmselt harjunud ennast läbi arutelude väljendama. Keskkoolinoorte seas sellist tendentsi märgata ei olnud.

Edasisi uurimusi silmas pidades tasuks märkida, et ainult noormeestest koosnevate gruppide ja kutsekoolides läbiviidud fookusgruppide puhul on mõnel juhul alust arvata, et fookusgrupimeetod ei ole kõige õigem vahend neile noortele lähenemiseks. Võimalik, et vastavate õpilaste arvamustest sügavama ja isiklikuma pildi loomiseks tuleks neile läheneda üksikhaaval, näiteks süvaintervjuudega.

4 Uurimistulemused

Järgnevalt võtame kokku fookusgruupiintervjuudest saadud tulemused neljas alateemas: teadlikkus inimkaubandusest, prostitutsioon, välismaale tööleminek ja ennetustegevus. Uurimistulemustele on lisatud väiteid kõige enam iseloomustavad tsitaadid, milles on väite kesksete osade väljatoomiseks kasutatud rasvast kirja. Tsitaatide järel kantsulgudes olev number viitab konkreetsele fookusgrupile, millest öeldu on pärit. Fookusgruppide nimekiri ja numeratsioon on esitatud metoodika peatükis (vt. ka joonis 2, lk. 16)

4.1 Teadlikkus inimkaubandusest

Nagu fookusgruupiintervjuudes selgus, olid noorte teoreetilised teadmised inimkaubandusest üsnagi head – kuigi kõige rohkem kõneldi ses kontekstis prostitutsioonist, mainiti pea kõigis gruppides ka mitut muud inimkaubanduse liiki. Kõrge teadlikkusega paistsid silma keskkoolineid, nii eesti- kui venekeelsed. Nad olid ka kõige jutukamad, võimalik, et osalenutest kõige osavamad end verbaalselt väljendama. Noormehed jäid kõige kidakeelsemateks – nende jaoks tundus inimkaubandus olevat võõram ja kaugem teema.

4.1.1 Esmased seosed inimkaubandusega

Neiud, nii eesti- kui venekeelsed ja hoolimata õppeasutuse tüübist, seostavad inimkaubandusega peamiselt prostitutsiooni. Noormeeste jaoks tähendas see termin esmajoones väärkohtlemist ja sunniviisilisi tegevusi, näiteks orjust. Pärast vähest mõtlemist leiti grupi peale veel teisigi inimkaubanduse alaliike: imikute ja väikelaste müük, laste töölesundimine, elundidoonorlus ja narkokulleriteks sundimine. Pikemalt oskasid aga noored arutleda vaid prostitutsiooni üle, teiste liikide puhul piirduti mainimise ja üksikute kommentaaridega. Tõenäoliselt on selle taga vähene teadlikkus ja kokkupuude antud teemaga, seevastu prostitutsioon oli nii meedia kui erinevate diskussioonide kaudu intervjueeritutele veidi tuttavamaks nähtuseks saanud. Järgnev tabel eristab mõned näited iga gruppide poolt nimetatud inimkaubanduse alaliigi kohta.

Tabel 3. Intervjueeritud noorte esmased seosed inimkaubanduse alaliikidega

Prostitutsioon	<p>Diana: Esimene, mis pähe tuleb on prostitutsioon (.) iseenesest mõistetavalt (.) [7]</p> <p>Olga: Neegrid, seksuaalsed orjatarid, müük prostituutideks (.) ja kõik säärane. (.) laste müük (.) Kõik sellised mustad rahad. (.) [7]</p> <p>Vadim: Lihtsameelsed neiud lähevad Vahemere riikidesse, kus neile pakutakse justkui head tööd. Aga tegelikult sunnitakse neid tegelema prostitutsiooniga. (.) Neilt võetakse passid ära ja neil ei ole võimalust... (.) nad justkui... ei kuulu iseendale. [5]</p>
Elundidoonorlus	<p>Mari: Vaesemate maade inimesed oma neid neere ja selliseid asju müüvad. [1]</p> <p>Svetlana: Mõndasid inimesi saadetakse üldse organidoonoriteks, alguses kontrollitakse tervis üle ja lõpuks oled organite doonor. [4]</p>

Tööorjus	Svetlana: Orjus seostub. Müüakse sind maha ja pärast sunnitakse töötama. [4]
Lastega kaubitsemine	Darja: Aga ikkagi, väikesi lapsi varastatakse ka. [7] Irina: No aga nagu mõned? Paluvad, et tüdruk jääks rasedaks. Sõidab ära kõhuga, tuleb tagasi kõhuta. Aga kuhu laps kadus vahepeal? [4]
Narkokullerid	Joosep: Jah, põhimõtteliselt, /.../ mida on hiljuti räägitud on ju see, et need, kes lähevad näiteks narkootikumide üle tooma (.) [3] Aleksandr: Narkootikumid, narkovedu. [5]

4.1.2 Inimkaubanduse riskigrupp

Inimkaubanduse riskigrupist rääkides nimetatakse hulka erinevaid potentsiaalseid ohvreid – eelkõige noori tüdrukuid ja naisi, aga ka väikeseid lapsi ja mehi. Kui naiste jaoks on suurim oht sattuda prostitutsiooniärisse, siis mehi seostatakse sunniviisilise narkokullerlusega. Üldiselt märgitakse, et inimkaubanduse risk on suurem naiste ja laste puhul, kuna nad on nõrgemad ja kergemini mõjutatavad, mehi nähakse tugevamate ja targematena, keda on raskem füüsiliselt kinni hoida.

Joosep: Ma pakuks, et räägitakse jah rohkem muidugi sellest, sellest osast, kus ta seostub naistega ja prostitutsiooniga, aga (.) eks ta **seostub kõigiga**. Need n.ö. narkokullerid või need on pigem just mehed [3]

Anne: Aga pigem juhtub **naistega**, sest /.../ no tavaliselt **naised on ju ikkagi natuke naiivsemad** ja mehed on tugevamad /.../ (.) tavaliselt mehed on julmemad ka ja siis **mehed tegelevadki sellega rohkem**. [1]

Darja: Varastada võib ükskõik keda, aga riskigrupi hulka kuuluvad ikkagi **väikesed lapsed, ilusad noored tüdrukud**, teadagi miks – prostitutsioon. Ja lapsed just sellepärast, neid on küllaltki kerge minema viia, millegagi meelitada /.../ [7]

Inimesi, kes inimkaubanduse ohvriks satuvad, pidasid fookusgruppides osalenud noored enamasti naiivseiks, harimatuiks ja kergelt teenistust otsivaiks. Seega võib väita, et noorte jaoks on inimkaubandus eelkõige „rumalate“ probleem. Osalt peetakse inimkaubanduse ohvriks sattumist ka tüdrukute enda süüks, kuna tihtipeale on neid need, kes end liigselt eksponeerivad ning samas kergelt rikkaks saamist ootavad. Üldjuhul on noorte arvates ohvriks pigem neiu kui noormees ning pigem noored inimesed, keda elukogemus veel ei hoiata, ent kel on suur uudishimu.

Kati: Just need jah, kes ei uuri ja kes ei vaevu. [(grupist): kes **usuvad kõike**] [1]

Piret: Noored, kes näiteks (.) ei õpi hästi, siis peale põhikooli ei oska midagi edasi teha. /.../ 18-19 põhiline (.) vanus, kes tahavadki tööd leida, siis lähevad kergema vastupanu teed, (.) siis **usaldavad valesid inimesi**, ma arvan. [8]

Zenja: Tüdrukud tulevad diskolt, peatub auto, autost kostab mehe hääl, kes lubab tüdrukud koju toimetada. (.) Ja tüdrukud nõustuvad. See on siiski ka **tüdrukute enda viga**. (.) [7]

Inimkaubanduse ohvritega seoses räägiti ka materiaalsest vaesusest ja üldisest sotsiaalselt kehvemast staatusest – usuti, et halvemal järjel olevad isikud (näiteks pikemat aega tööd otsinud) on altimad kuulama kõikvõimalikke pakkumisi ega vae neid piisavalt hoolikalt, vaid nõustuvad igasuguste tingimustega.

Joosep: Need, kellel on **materiaalseid probleeme** või nii, et kes loodab saada (.) /.../ **suuremat palka** või **mingit suurt kogust raha** [3]

Vadim: Madala elutasemega riigist, kui keegi **vajab tööd**... ja nad on **kõikide tingimustega nõus**, neid petetakse /.../ ning tulemusena saame selle, mis meil on. Materiaalselt vähekindlustatud (.) Vaestele on tööd vaja. Nad otsivad igatpidi, et raha teenida, et toime tulla. [5]

Liina: No ma mõtlesin just sellistel inimestel, kes on nagu võib-olla **meeleheitel ja kurvad** nagu sellest, (.) **nad ei ole midagi tööd leidnud** või midagi siukest. /.../ **valmis ka esimest võimalust ära kasutama**, et nad edasi ei uurigi seda asja (.) ja haaravad kinni sellest. [8]

Üldiselt ei toodud inimkaubanduse ohvritest rääkides rahvuse teemat väga tugevalt sisse. Mõnel korral seda siiski mainiti, kuid huvitaval kombel peavad eestikeelsed noored riskigrupiks pigem venelasi ning venekeelsed noored jällegi eestlasi. See rõhutab veelkord arusaama, et inimkaubandus on suhteliselt kauge teema ning seostub pigem „kellegi teisega“. Huvitavalt kõlab ühe eestikeelse keskkoolinoormehe mõttekäik ühiskondliku ebavõrdsuse kohta – kuivõrd Eesti ühiskonnas on tema sõnul üks rahvus teise ees eelisseisundis, siis võib küll võõrsil hättasattunud inimest välismaale päästma minna, kuid siia tagasi tülles ootavad teda endiselt ees samad tingimused, mille mõjul ta algselt inimkaubandusskeemi lõksu langes.

Andrei: **Eestlased**. Venelased on ettevaatlikumad.... [5]

Lauri: Aga võib-olla siis need **vene rahvusest noored naised**, kes /.../ ihkavad võib-olla midagi välismaalt midagi suurt, suursugust. Nemad on võib-olla probleem. [3]

Pigem leiti, et rahvusest tugevam mõjutaja on sotsiaalne taust, kodu ja perekond, kust inimene pärit on. Ida-Virumaalt pärit noored mõõnsid siiski, et nende praegune elukeskkond ja tööpuudus võib olla üks tegur, mis võib soodustada inimkaubanduse riskirühma sattumist.

4.1.3 Inimkaubitsejad

Fookusgruppides püüti luua ka profiil inimestest, kes seisavad inimkaubitsemise taga. Üldjoontes arvasid noored, et teisi ekspluateerima ajab moraali puudumine ja suur rahahimu. Õnnestumise tingimuseks on ka oskus rääkida inimesi ära nii, et viimastel mingit kahtlustki ei teki – see eeldab noorte sõnul teatud tarkust, väga head suhtlemisoskust, enesekontrolli ja -talitsemist, läbipaistmatut valetamis- ning oma ohvris turvatunde tekitamise võimet. Et nii väikelapsi kui ohtudest teadlikumaid tütarlapsi „ära rääkida“, peaks tegemist olema hea väljanägemise ja sõbraliku näoilme mehega, kes jätab endast soliidse ja austusväärse mulje. Intervjueeritute nägemuses on inimkaubitseja tõenäolisemalt just meessoost, kuna mehed on tugevamad ja suudavad oma ohvrite üle füüsilist võimu rakendada.

Lauri: **Nii targad**, et oskavad inimesi kääntada ja juhtida pahale teele (.) ja lõksu nii, et ei saa välja enam. Et siis peavad tulema juba (.) siuksed kõrgemad jõud appi. [3]

Darja: Ma arvan, et inimesed, kes varastavad teisi inimesi, nad peaksid olema **väga head suhtlejad, enesekontrollijad ja -taltsutajad**, sest nad peavad ju valetama, peavad meelitama inimest ja peavad inimest **panema tundma ennast turvaliselt**, et midagi ei juhtu. /.../ mingi nohikliku välimuse ja prillidega, suhtlemisprobleemidega inimene ei suuda kedagi meelitada [7]

Alina: Ja inimene, kes hangib lapsorje, see peaks olema **usaldustekitav mees**, austusväärne, ta peaks väga **soliidne** välja nägema, et laste usaldust võita. Või naine (.) **heatahtliku näoilme**ga. [7]

Venekeelsed kutsekoolitüdrukud tõid inimkaubitseja profiilist rääkides sisse teatud rahvustega seotud kujutluspildid. Nende jaoks on tüüpilised inimkaubitsejad lõunamaise välimusega meesterahvad (näiteks araablased, türklased, aserid), kes on pealetükkivad ja otsekohesed. Siinkohal paistab silma inimkaubitsejate seostamine nõ. kaugel asuvate, võõraste kultuuride ja rahvustega.

Diana: Mulle tundub, et nad on **araablased** (.) **või kuskilt sealtkandist**. ma olen nii palju selliseid juhtumeid kuulnud, (.) kus sealsamas **Türgiski** tullakse /.../, tüdruku juurde, kellel on valge nahk, haruldane nähtus seal (.) ja igatahes pakutakse mingisugust raha ja sa veedad meiega öö. /.../ Ja üldse, ma tean, et **lõuna inimestel** on teistsugused inimsuhted, noh kui meil on kokkusaamisel tervituseks tere, siis nad kallistavad ja suudlevad, neil on üsna avatud suhted ja sellepärast arvavad, et kogu maailm peaks nende käitumisreeglite järgi käituma. [7]

Alina: Minul tekib silme ette pilt kohe mingitest rahvustest, (.) **aseritest**, mingisugused **tšurkad**, (.) ma ei tea.[7]

4.1.4 Inimkaubandus kui probleem

Inimkaubanduse probleemsuse kohta oli arvamusi erinevaid. Ühest küljest leiti, et võib-olla see ongi aktuaalne probleem, aga sellest ei räägita eriti palju, teisalt jälle arvati, et pigem on inimkaubandus „kaugete“, kolmandate riikide probleem, mis Eestit ja eestimaalasi otseselt ei puuduta. Venekeelsed noormehed olid oma seisukohtades teistest kategoorilisemad – nad olid üksmeelel, et Eestis ei esine inimkaubandust mitte mingil juhul. Leiti, et käesoleval ajastul pole inimkaubandus enam eriline probleem, seda esineb veel vaid Venemaal, Aafrikas, endistes SRÜ riikides ja teistes vaesemates regionides. Venekeelsed neid lisasid loetellu Aasia ja Araabiariigid.

Aleksandr: **Meie ajastul ei ole see enam probleem**. Meil on kõik teatud raamides. Nii nagu mulle teada, noh... põhimõtteliselt, **Eestis seda ei ole**, (.) inimkaubandust. [5]

Igor: **Sõltub riigi tasemest. Inimestega meil ei kaubelda**. Ei müüda. [5]

Tambet: **Vaesemates riikides** vist on probleem see. (.) **Mehhikos, Ameerikas** (.) [6]

Alina: Tavaliselt Aasia ja välismaa (.) sellised kohad, kust inimene ei pääse iseseisvalt minema. [7]

Diana: **Araabiariigid** (.) [7]

Alina: Igasugused **Türgid, Egiptused** (.) kuskil kaugel (.) [7]

Anastassia: Aga samas **Venemaa** ka (.) [7]

Eestiga seondvalt rääkisid noored kõige enam prostitutsioonist. Kui eestikeelsed keskkoolineid usuvad, et küllap leidub ka Eestis prostituute, siis venekeelsed neid räägivad rohkem oma isiklikest kokkupuudetest bordellide ja prostituutidega. Prostitutsioon on noorte arvates küll nähtav, kuid nagu prostitutsiooni temaatikat lähemalt kirjeldavast peatükist lugeda võib, räägitakse sellest pigem kui vabatahtlikust valikust, mitte niivõrd inimkaubanduse alaliigist.

Zenja: Aga **prostitutsioon on täiesti olemas**. Me näeme ja me teame sellest /.../ [7]

Diana: **Prostitutsioon muidugi on**. (.) Muidugi [7]

4.1.5 Suhestumine riskigrupiga

Selle osas, kas ka fookusgruppides osalenud noortest endist võiks saada inimkaubanduse ohver, oli kahetisi arvamusi. Ühelt poolt leiti, et inimkaubandusega seonduv on siiski suhteliselt võõras teema, sellist ohtu ei osata siin lihtsalt karta. Intervjueeritud noored tegelesid hariduse omandamisega, olid

olid enda arvates pärit nõ. korralikust perest ja tegutsesid sihikindlalt paikapandud eesmärkide poole liikumise nimel – sellisesse enesenägemusse ei sobi aga need omadused, mis noortel seostuvad inimkaubanduse riskigrupiga. Selline arusaam ei lase Eesti noortel ennast inimkaubanduse potentsiaalsete ohvritega samastada.

Lauri: **Ma ei usu.** /.../ Et kui pere on nagu korralik ja (.) suudab õiged elu mõtted nagu Sulle pähe panna ja käid korralikult koolis, siis sul tekivad juba **tulevikuplaanid ja sa ei ütle nendest nii kergelt lahti** minu arust (.) või noh. (.) Et (.) ma ei usu, et keegi meist läheks mingile tööotsale kuskile Soome, kooli (.) seejuures koolist lahkudes /.../ Peale kooli ka jah. Aga siis ma arvan, et (.) tegeletakse juba /.../ nende unistuste täitmisega, äkki? [3]

Laura: (.) Ma arvan, et **mina isiklikult sinna ei satu**, /.../ kunagi.. aga ära iial ütle iial. [2]

Vadim: Hetkel **ma ei usu**, et see on tõenäoline. Praegu. [5]

Dmitri: Isegi mõtteid ei ole olnud selliseid. **Väga erakordne..** [5]

Siiski jõuti pea igas grupis tõdemuseni, et tegelikult võib inimkaubanduse ohvriks sattumine tabada igaüht ning et inimkaubanduses võib eksisteerida ka juhuslikkuse moment, mille vastu keegi kaitstud pole, kuna osavad valed või pimesi armumine võivad uinutada valvsuse. Alles takkajärgi mõnda toimunud juhtumit analüüsides taibatakse, et sama oleks võinud vabalt ka iseendaga juhtuda. Siiski jäi fookusgruppidest kõlama suhtumine, et endid ei näe noored riskirühmana ka mitte kõige kehvema juhuse puhul.

Alina: Aga inimesed satuvad **juhuslikult** ka sinna, jälitavad sind pimedal tänaval, peatavad auto, tõmbavad sisse (.) ja viiaksegi niimoodi minema (.) [7]

Lauri: Nojah, alati võib kõik nihu minna (turtsatab) oht on ikka olemas jah. [3]

Liina: Aga kusjuures **inimesed ei mõtlegi selle peale, et selline asi võib endaga ka juhtuda.** Ei tulda võib-olla selle peale isegi. Et ta nagu kui tagantjärgi mõeldakse, siis alati jõutakse ka sellele järeldusele, et see oleks võinud ka minuga juhtuda, näiteks, mis /.../ ühega seal kaugel teises maailmanurgas juhtus. [8]

Kokkuvõtvalt võib öelda, et ühest küljest on Eesti kesk- ja kutsekoolide noored inimkaubandusest suhteliselt hästi informeeritud, mitme peale teavad nad loetleda erinevaid inimkaubanduse liike ning on kursis vastavasisuliste meediakajastustega. Teisalt aga, hoolimata oma teadlikkusest, peavad nad iseendid siiski justkui puutumatuks – erinevad juhtumised, millest nad kuulnud on, saavad juhtuda ja juhtuvadki kellegi teisega. Seetõttu tuleb paratamatult nentida, et noorte teoreetilised teadmised ei pruugi neid elu reaalseis olukordades aidata.

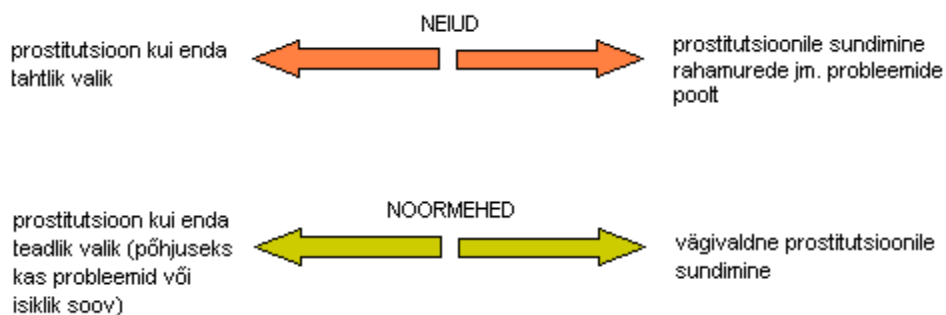
4.2 Prostitutsioon

Tuttavaimaks inimkaubanduse liigiks oli noortele prostitutsioon, seega osati sellel teemal ka veidi rohkem arutleda. Küsimus prostitutsiooni vabatahtlikkusest kerkis üles mitmes grupis. Järelduseks oli, et see ei toimu alati sunniviisiliselt: tihti lähevad neid ka ise vabatahtlikult prostituudina raha teenima.

Diana: Neid bordelle on ka ju eri liike. (.) Need sutenöörid ka on erinevad. (.) Mõnedesse bordellidesse **tulevad prostituudid ise**, neid on seal palju, **vabatahtlikult.** (.) **Sutenöörid saavad selle pealt mingisugust kasumiprotsenti** (.) ja **neid ei seo** prostituutidega enam **midagi.** Nende vahel **ei ole** mingit **vägivalda.** [7]

Irina: Mul on üks tuttav, kes töötab dispetšerina sellises asutuses. **See pole sunniviisiline bordell** (.). Noh, neid ei sunnita sinna tööle, nad ise tulevad. (.) Tähendab, keegi pole neid sinna sundinud, kui nad vajasisid raha, siis **ise tulid** sinna. Ja muuseas osadel nendest on abikaasad ja abikaasad teavad, millega nende naised tegelevad. [4]

Lähtuvalt prostitutsiooni puhul oleva vabatahtlikkuse erinevast mõistmisest kasutavad noormehed ja neidud sõna “vaba valik” all ka erinevaid tähendusi. Kui neidude arvates on prostitutsiooni elatusallikaks valimise puhul vaba tahe see, kui noor ise otsustab kas huvi, lisaraha teenimise või lihtsalt tahtmise tõttu seksiarisse astuda. Vaba tahte vastand on sel juhul igasugune sundus – ükskõik, kas selle taga on mõni konkreetne isik või hingelised / rahamured. Noormehed eristavad prostitutsiooni põhjustest rääkides kahte äärmust: iseenda tahtlik ja teadlik valik (selle alla kuuluvad ka kaudsed mõjutajad, näiteks majanduslikud probleemid) ning vägisi, vangistamise abil prostitueerima sundimine (vt. joonis 3).

Joonis 3: Prostitutsiooniga seotud vaba valiku erinev määratlemine noormeeste ja neidude puhul.

Prostitutsiooniga on olnud rohkem kokkupuuteid ning seda peavad ühiskonnas märgatavamaks just venekeelsed noored. Teised leiavad, et võrreldes Euroopaga ei ole Eestis prostitutsioon nii märgatav. Ühes eestikeelses noormeeste grupis arvati, et siin võib tekkida raskusi prostituutide leidmisel, kui vastavad isiklikud kontaktid puuduvad.

Deniss: Jah. **Elab üks (prostituut) mu kõrval**, samas trepikojas. /.../ Ebameeldiv, kui aus olla. /.../ Tekib jälestus. See ei ole hea. [5]

Maria: Noh, (.) meil võiks antireklaami kohalikele bordellidele teha (.) **Meil neid siinkandis ikka väga palju** (.) just selliseid rotipesasid. Tüdrukud muidugi seisavad väljas ka.

Lauri: **Euroopaga võrreldes küll ei ole minu meelest.** (.) Et isegi linnad, kus neid /.../ punaste laternate tänavaid ei ole, siis isegi seal on nagu tänava peal lihtsalt naised mingi miniseelikutega, mina pole Eestis küll näind. Kuidagi peab ikka, kas siis tõesti **taksojuhtide abiga või mingi käpp peab asjades sees olema, siis tead, kust otsida ja keda.** /.../ Balti jaamas võib-olla tõesti on keegi kuskil nurga peal, aga niimoodi Mustamäel mina pole... [3]

4.2.1 Kuidas saadakse prostituudiks?

Lihtne väljapääs, kergekäeline valik

Peamine põhjus prostituudiks hakkamiseks on intervjueritud noorte arvates laiskus. Prostitutsioonis nähakse lihtsat võimalust raha teenimiseks ning seda kasutavad ära just need, kes ei

viitsi teha füüsiliselt rasket tööd või töötada väiksena tunduva palga eest. Kui ametlikku tööd tehes nõuab raskest majanduslikust olukorrast väljapääsemine aega ja meelegindlust, siis prostitutsioonis nähakse võimalust kiiresti hädavajalik raha kätte saada. Prostitutsioonile meelitab stereotüüp, et tegemist on lihtsa ametiga, kus ise praktiliselt mitte midagi tehes on võimalik teenida suurel hulgal raha. Ühes noormeestega läbi viidud fookusgrupis leiti, et sellel stereotüübil ongi tõepõhi all – prostituutidega tehtud intervjuud, millest noored on kuulnud, kinnitavad, et sellega saab tõesti päris palju raha teenida.

Piia: Ei no vabatahtlikke on ka muidugi, kes ise tahavadki seda. Et **ei viitsi** mingit /.../ **füüsilist tööd** võib-olla teha (.) või **miinimumpalga eest**. [8]

Kati: Aga selles mõttes see ongi **lihtsamat teed minek**, et kui Sa nagu hakkaksid umbes, siis Sa peaksid otsima endale mingi elupaiga, kodututel või midagi siukest. Ja siis hakkama sealt, et saaksid mingi töökoha /.../ See kõik nõuab ju aega ja Sa pead ise enda eest seisma. Aga kui Sa otsustad lihtsalt, et lähed prostituudiks, siis saad mingi **kiiresti raha kätte**. [1]

Kati: Ja, et kui ta **ise midagi ei pea põhimõtteliselt tegema** ja saad **hullu pappi**. [1]

Noored nendivad, et tegelikult saaks tööd igauks, kes seda vaid tahaks – prostitutsioonile alternatiivseid ametlikke töövõimalusi on alati võimalik leida. Seda kinnitati võrdselt kõikides fookusgruppides: nii suurema kui väiksema tööpuudusega piirkondades, kutsekoolides ning gümnaasiumites. Kuna nn. tühja koha pealt on aga alati raske alustada, siis on prostitutsioon üks lihtsamaid võimalusi kiiresti ja lihtsalt raha teenida ning see võib kaaluda töö sisulise mittemeeldivuse üles. Noored tõdevad ka, et leidub ameteid, mille maine on mõnede inimeste silmis prostituudi töö mainega võrdväärne, seega, kui on valida kahe võrdselt „halva“ töö vahel, millest ühe stereotüüp näeb ette suuremat füüsilist koormust kui teise, siis valitakse viimane. Nii peetakse prostituudiks hakkajaid laisemateks ja lihtsama vastupanu teed minevateks inimesteks, keda peibutab eelkõige raha.

Kati: /.../ vähemalt minu arvates on küll nii, et see ikkagi **üks lihtsamaid variante** /.../ sest alati on raskem ju alustada mingi nullpunktist ja ennast nagu ülesse töötada. [1]

Alina: Tööd saab leida igal pool ja igal ajal, lihtsalt mõned tüdrukud **ei taha igasugust tööd teha**, noh kasvõi põrandat pesta, nende jaoks on see alandav ja nad ei ole nõus seda tegema. Ja seistes valiku ees, kas minna prostituudiks või koristajaks, minnakse **kergemat vastupanu teed** ja valitakse prostituudi töö. [7]

Samas iseloomustatakse sellist kergest väljapääsu valivaid inimesi kui nõrkasid ja naiivseid, kes ei tea või arvesta sellega, et prostituudi ameti valides annavad nad vabatahtlikult kontrolli enda üle enda käest ära.

Laura: /.../ nad on **nõrgad inimesed**, et kui Sa tõesti tahad raha saada - selleks on miljon erinevat teed. Sa võid koristajaks hakata vähemalt. Sa tead, et Sa saad sealt ära tulla iga kell. Prostitutsioonis Sul **ei ole nii lihtne ära tulla**. /.../ Mina arvan, et nad on nõrgad ja **naiivsed** inimesed. (.) [2]

Mugavused ja esinemissoov

Sarnaselt lihtsa väljapääsu otsimisega nägid gümnaasiumis õppivad noormehed prostitutsiooni ka kui võimalust mugavaks eluks, joonistades pildi nn. kõrgklassi prostituutidest, kelle ellu kuuluvad kallid autod, uhked õhtusöögid jmt. Selline elustiil võimaldab prostituudil rahuldada oma edevusvajadust ja tõsta end esile näiteks sõbrannade seas, demonstreerides oma pealtnäha luksuslikku elu ning kasutades teenitud raha nn. kõrgema klassi elu nautimiseks. Mugavused käivad sel juhul seksuaalteenuste pakkumise juurde ja selle teenuse pakkumist seostatakse vähem prostitutsiooniga traditsioonilises mõttes ja rohkem „sponsorlusega“.

Joosep: /.../ see kõrgklassi oma saab hakkama, ta kasutab ära mugavusi, mis on ja kui talle **meeldivad mugavused**, siis palun väga, mugavus ei ole kunagi olnud häbiasi. /.../ Elada niimoodi, /.../ et keegi ei saa öeldagi tema kohta, et ta on prostituut. "Jah, mul on auto, jah mul on korter, jah, ma saan rahulikult käia /.../ kuskil väljas söömas, ma tööl praktiliselt ei käi /.../ no põhimõtteliselt ei käigi." /.../ n.ö. **esinemissoov** (.) ennast kuidagi esile tuua /.../ ja siis raha, see on mitu asja koos. /.../ **kõrgem klass** /.../ Ega see ei pruugi välja näha niimoodi, et /.../ uksest sisse, asi ära, minema. Ennem mingi **õhtusöök, mersuga** sinna, /.../ siis **pärast kuhugi** /.../ **tore maja** või midagi. /.../ Pärast on muidugi hea näidata, kui /.../ helistad /.../ lehvitad sõbrannale tee ääres, et "vaata, millega ma söidan". [3]

Kõikvõimalikud raskused

Fookusgruppides osalenud neid usuvad, et päris vabatahtlikult prostituudiks hakkamine on siiski erand - pigem on prostitueerimise näol tegemist lahendusega, milleni viib raske majanduslik olukord. Inimene, kel on olemas pere, vanemate toetus, piisav rahaline sissetulek ja kodu, prostituudiks nii kergelt ei satu. Ühest küljest nähakse prostitutsiooni kui püsivat elatusallikat, mis toob leevendust keerulisele materiaalsele olukorrale, teisest küljest arvatakse, et prostitutsiooniga võib tegelema sundida ühekordne kriis (suur rahamure, võlad, suutmatus tööd leida jne), millest üle saamiseks näib prostitutsioon ainsa võimaliku lahendusena. Viimasel juhul võivad sellesse lõksu sattuda ka esmapilgul prostitutsioonist kaugel seisvad inimesed, näiteks elamisraha vajavad tudengid.

Karin: Võibolla lihtsalt sellepärast, et talle pakutakse seal /.../ elamist või midagi siukest (.) et kui tal nagu **enne ei olnud mitte midagi** ja elab tänaval ja siis pakutakse järsku, et **anname sulle korteri** näiteks või näiteks saad **raha**, et saad süüa osta [8]

Laura: Tartus nagu **üliõpilased** on ka suurtes raskustes /.../, et raha ei ole ja siis pakutakse ka neile seda varianti välja, siis (.) paljud nagu lähevad seda teed, et ... /.../ ..mis see paar korda siis ei ole nagu, et umbes, et palju raha saab või mina ei tea. [2]

Anna: Noh siis kui **tüdruk arvab, et see on täiesti lahendamatu olukord** ja teist võimalust enam sellest väljatulemiseks pole. Vot, aga ta ei suutnud tööd leida, tal on võlad, ta **arvab et see on ainuke lahendus**. (.) [7]

Eraldi riskigrupina tuuakse välja ülalpidamiskohustusega inimesed, näiteks üksikemad, kes peavad üksinda kahe lapsevanema eest raha teenima, aga samas ka oma laste eest hoolitsema. Üksikemadest rääkimine tõusis teemaks just neidudega läbi viidud fookusgruppides, pikemalt peatuti sellel eestikeelses kutsekooli grupis, ent märkimist leidis see ka venekeelsete keskkoolitüdrukute seas. Leiti, et üksikemad võivad sattuda sundolukorda, kus ühelt poolt surub neile peale suur rahapuudus, mis samas takistab neil hoidjat palkamast ja tööle minemast, teiselt poolt aga soov oma lapsega rohkem koos olla. Prostitutsioon võib tunduda neile naistele „kuldne kesktee“ – selle asemel, et teha pikki vahetusi lihttööl, jätavad nad prostituudina lapse vaid tunniks-paariks päevas ning samas teenivad piisavalt, et eluga toime tulla. See väljendab noorte nägemust üksikemadest kui majanduslikult vähekindlustatud, pikkade tööpäevadega ja lihttöid tegevatest naistest, mis mõnes mõttes paneb intervjuueeritud nende sellise lahenduse otsimist isegi mõistma.

Nii võib öelda, et neid väljendavad selles teemas noormeestest suuremat empaatiavõimet ja seostatavad prostituudi tegevusega tihedamini elu hammasrataste vahele jäänud või edasisi suuremaid probleeme vältida püüdvaid inimesi – üksikemasid, kellegi hooldajaid, võlgades, rahapuuduses, töötuid ja nn lahendamatusesse olukordadesse sattunud inimesi. Noormehed liigitavad aga majanduslikest raskustest põhjustatud prostitueerimise inimese vaba valiku alla, kuna nende nägemuse järgi on alati võimalik omale „korralik“ töö leida – seega on prostituudiks olemine enamikel juhtudel vaid lihtsa väljapääsu otsimine.

Raskustes piirkonnad

Mõnes fookusgrupis leiti, et risk prostitutsiooniärisse sattuda sõltub osaliselt ka sellest, kus inimene elab. Inimkaubandusest (ja eelkõige prostitutsioonist) rääkides jäi geograafiline ohupiirkond enamasti otseselt väljendamata – vaid üksikuid kordi käis vestlustest läbi prostitutsiooni seostamine vene rahvustest elanikega, korra ka maakohtade ja äärelinnadega. Ida-Virumaal läbi viidud fookusgruppides esines selle regiooni seostamist uuritava teemaga palju rohkem: Kohtla-Järve ümbrust ja Ida-Virumaad iseloomustati kui piirkonda, kus inimesed ei suuda endale tööd leida, ning teati, et paljud on just seetõttu hakanud prostituutideks. Samas ei nähta Ida-Virumaad ainukese ohupiirkonnana, vaid sarnaseid raskustes regioone arvatakse leiduvat nii Tallinnas kui väljaspool Tallinna.

Darja: Samal ajal on inimesi, kes ei suuda endale tööd leida, meil on sellised **halvad regioonid, kus ei jää muud üle**. /.../ Need on **Kohtla-Järve** ümbrus. (.) **Ida-Virumaa**. [7]

Diana: Kui Tallinnast välja sõita, leiab väga palju selliseid regioone. (.) **Isegi Tallinnas. Kopli näiteks**. [7]

Lauri: Kas Sa oled kuskil **venelane** kuskil /.../ **maakohas**, võib-olla kuskil **linna ääres** [3]

Prostitutsiooni sattujate riskigrupp ei ole intervjueeritute arvates sugugi mitte ainult nimetatud halvades regioonides elavad neid, vaid ka neist piirkondadest pärit ja pealinna tööd otsima suunduvad tüdrukud, kel madala hariduse tõttu on raske omale muud teenistust leida.

Vanemate poolt pandud põhi

Selles, miks mõned valivad probleemide lahendamiseks nõ. lihtsama väljapääsu ja hakkavad prostituutideks, on noorte arvates suur roll perekonnast kaasa antud moraalil ja väärtustel. Madalad väärtushinnangud, nõrk või sellist käitumist aktsepteeriv kodune kasvatus ja üleskasvamise keskkond soodustavad riskirühma sattumist. Kui väärtushinnangutega oleks kõik korras, siis ei valitaks raha teenimiseks sellist teed, sest see tekitaks väärtuskonflikti. Fookusgruppides osalenud noormehed mainisid koduse kasvatus mõju lühidalt, samas kui kõikides tüdrukutega läbi viidud gruppides arutleti selle teema üle veidi laiemalt: leiti, et oma rolli mängib nii vanemate poolt lapse väärtustele loodud aluspõhi, haridus, kodust alguse saav inimese sisemine tugevus, vanemate huvi lapse vastu kui tema toetamine. Kõik see kokku annab inimesele sisemist jõudu, mis aitab tal jääda enesele kindlaks ning mitte minna lihtsama vastupanu teed.

Zenja: See tuleneb **perest, madalad väärtushinnangud**, (.) perest ikkagi. **Keskkond**, kus isiksus välja kujuneb, mängib ka olulist rolli, vot. (.) [7]

Mari: /.../ **vanemate pandud põhi** on (.) /.../ kõige tugevam. /.../ **Kodune kasvatus** ja et kui Su **vanemad on tõesti huvitatud** selle vastu, et mis Sinust tulevikus saab ja õigemini **hoiatavad** Sind selliste asjade eest. Siis (.) paljud, noh, ikka on inimestel on nii palju seda **sisemist tugevust**, et nad jäävad endale kindlaks. /.../ võib-olla /.../ on kasvatus probleem, et neile pole selgeks tehtud, kui tähtis **haridus** on. [1]

Vanemad aitavad last just isiksuse väljakujunemisel – nemad panevad ta mõistma, mida ta väärt ja millised õigused tal on. Mitmes fookusgrupis juhiti tähelepanu noorte kergele mõjutatavusele ja manipuleeritavusele, mistõttu on vanemate poolne toetus noore iseteadvuse ja enesekehtestamis- oskuse kujunemisel oluline tegur. „Ei“-ütlemise oskus tuleb kodust ning aitab hoida kontrolli oma elu üle iseenda kätes.

Irina: Tegelikult hakkab kõik pihta perest. **Vanemad peavad õpetama lapsele seda, et ta on isiksus**. Et kellelgi pole õigus teda ära kasutada ja teda kuritarvitada (.) ja et ta pole mingi põrandakalts, vaid isiksus (.) kui inimene ei taha, siis keegi ei saa ka sundida (.) Mitte kellelgi käskude järgi käituda. [4]

Mari: /.../ Kui vanemad ei ole tugevat alust pannud sellele, et **öelda "ei"** /.../ siis võib ka niimoodi juhtuda. [1]

Kool, haridus, ambitsioonid

Üheks prostituudi stereotüübiks on madala haridustasemega neid, kel ei jätku piisavalt ambitsioonikust, et elult midagi enamat tahta. Tihti arvati, et selle töö peale lähevad mitte just kõige targemad tüdrukud ja need, kel haridust ei jätku ning kes seetõttu paremat töökohta ei saa.

Anne: Neil ei ole piisavalt **ambitsiooni**, võib-olla nad lihtsalt **ei viitsi** võib-olla tegeleda sellega, et nad saaksid kuskil mingi parema väljavaate [1]

Maido: Need on **need, kes toredamat tööd ei saa** [6]

Kaspar: **Haridus ei võimalda**. [6]

Toetajate kadumine ja "halvad sõbrad"

Neidude gruppides tõstatas sõprade toetuse küsimus – prostitutsiooniärisse sattumise ohtu seostati gümnaasiumineidude grupis sõprade ja toetajate kaotamise või puudumisega. Kuna inimkaubandust kui probleemi nähakse peamiselt seoses isiklike kriisiolukordadega, on vanemate ja teiste toetajate olemasolu kriisist üle saamiseks hädavajalik, antisotsiaalsus ja omaette hoidmine muudab inimese välismõjudele haavatavamaks ning tõukab teda äärmuslike lahenduste otsimise poole.

Kati: /.../ **sõbrad võivad Su kõrvalt ju ära kaduda**. [1]

Anne: Osad ongi siuksed **omaette**. [1]

Kui ühest küljest hinnatakse sõprade toetust oluliseks faktoriks raskete olukordade lahendamisel, siis samas nähakse sõprade valikul teistpidist ohtu. "Halvad" sõbrad võivad viia noore prostitutsiooni teele – seda faktorit märkisid neid nii vene- kui eestikeelsetest kutsekoolides läbiviidud gruppidest.

Liis: Ma arvan, et palju võivad mõjutada ka **valed sõbrad**. Et kui oled noor ja (.) näiteks hakkad just suhtlema ja /.../ puberteediiga tuleb ja hakkad suhtlema vanemate poistega /.../ ja nad hakkavad /.../ siukest juttu ajama, et tee seda või teist /.../. [8]

Irina: Kui inimene on kinnine ja ta tahab leida endale sõpru tugevama iseloomuga /.../ sellised sõbrad võivad /.../ **panna sulle joogi sisse midagi** (.) ja siis selline nõrga iseloomuga inimene teeb igasuguseid lollusi ja hommikul.. Ahhh, mida ma tegin. [4]

4.2.2 Kuidas saadakse seksi ostjaks?

Prostituutide kliendi stereotüüp on märksa mitmekesisem kui ettekujutus tüüpilisest prostituudist. Fookusgruppide peale kokku leiti seitse laiemat põhjust seksi ostmisele:

- Puudub püsipartner
- Ekstreemsed soovid
- Vahelduse otsimine
- Kiire elutempo

- Meelelahutus
- Alkoholihoove
- Eakaaslaste surve
- Enesekehtestamine raha abil

Ühe prostituutide kliendigrupi moodustavad noorte arvates sellised mehed, kes ilma raha maksmata omale partnerit ei leia. Nende iseloomustamiseks kasutati sõnu “koledad”, “ebakindlad”, “rumalad”, “paksud”, “higised”, “rõvedad”, “kompleksidega”.

Kerstin: Lihtsalt mingite (.) **imelike meeste jaoks, kes mujalt naisi ei saa või keegi ei taha neid.** Nad on **koledad, paksud, higised, rõvedad.** ((naer)) /.../ ega ju prostituut ei hakka vastu, tal ei ole muud teha, kui et talle öeldakse, et Sinul on täna see mees, Sina saad selle eest niipalju raha ja ongi kõik. Sina ei ütle, mis sa siis teed ikka. Pead mingi asotsiaaliga või ma ei tea kellelega olema. [2]

Dmitri: Aga võib-olla ... **puudega inimene.** [5]

Analoogse äärmusliku grupi moodustavad intervjueeritute arvates abielus või püsisuhtes olevad mehed, kes käivad prostituutide juures täitmas selliseid soove, mida häbenetakse oma naisega teoks teha või kes rahuldavad sel moel oma ekstreemsemaid soove, millega oma naisele ei taheta haiget teha. Mõlema kirjeldatud kliendigrupi puhul iseloomustatakse seksi ostmist kui vastastikulist kasulikku tehingut, kus ei hoolita kliendi välimusest, iseloomuomadustest ega nõudmistest, vaid peamine on tehingust saadav kasu. Samas väljendab see teadmist, et prostituudil puudub igasugune valikuvabadus – ebaseadlikud ja teiste poolt ära põlatud kliendid on nende töö vältimatu osa.

Zenja: Mul on üks tuttav, kes kasutas selliseid teenuseid. (.) Ma sain sellest teada ja küsisin teda imelikult vaadates, milleks? Noh, ta vastas, et sellepärast, et ta **ei saa oma perverssusi oma elukaaslasega teha**, ta saab haiget /.../ sellised **metsikud seksuaalsed vajadused**. Kui sa aga seksid inimesega, keda sa ei tunne, siis sa võid ennast üleval pidada kuidas iganes soovid, sa ei näe seda inimest kunagi ja saad olla täiesti raamitu. Armastatud naisega on mehed tavaliselt hellad. (.) [7]

Darja: Mõned tahavad uusi tundeid, pärast viis aastat näiteks koosolemist tahad **uusi kogemusi**, (.) lähed ja maksad selle kogemuse eest. (.) Mõned **häbenevad oma naisega kõike teha.** (.) [7]

Inetutele, ebakindlatele, ekstreemsete soovidega ja muul moel mitesobivatele meestele vastukaaluks arvatakse prostituutide juures käivat ka täiesti tavalisi mehi, kes otsivad oma ellu lihtsalt vaheldust – need on näiteks mehed, kel on oma peres probleeme või kes ei saa olemasolevast suhtest täit rahuldust. Selle kasutajagrupi liikmed võivad olla “tavalised ja normaalsed abielumehed”, mis aga laiendab prostituutide klientuuri tunduvalt ning muudab nende teenuste ostmise tavapäraseks ja ühiskonnas aktsepteeritavaks. Gümnaasiuminoormeeste jaoks oli tüüpilise kliendi näol tegu tavalise keskklassi jääva Eesti mehega, kes lihtsalt saab endale lubada sellist “kallist lõbu”.

Sirli: /.../ minu meelest **ka täiesti tavalised ja normaalsed abielumehed** lihtsalt tahavad vaheldust või midagi. [2]

Dmitri: /.../ **kellel perekonnas on probleeme.** On ka sellised. Või näiteks **veokite juhid**, kes on kaua teel. Nad ka kasutavad neid teenuseid.

Lauri: Eks ta sinna **keskklassi** peabki jääma ma arvan, /.../ alamklass nagu võib-olla ei mõtlegi siukese teema peale (.) või päris kalli lõbu peale. /.../ Ongi **tavaline Eesti mees**, ma arvan. /.../ Aga tõesti mingid täiesti **tavalised inimesed**, nagu ütleme (.) otsivad vaheldust. [3]

Venekeelsete neidudega läbi viidud fookusgruppides arvati, et nõ “tavalist” meest võib prostituutide juurde ajada ka kiire elutempo. Et püsisuhte puhul nõuab partner palju hoolitsust ja suhtlemist, on prostituut lahenduseks neile meestele, kes ei viitsi või kel ei ole aega füüsilise läheduse saavutamiseks nii sügavalt suhelda. Sel juhul on tegemist kohustustevaba suhtega, mis on mehele lihtne, sest ei nõua vastaspoolega erilist arvestamist.

Zenja: See on ju **lihtsam**, (.) selleks, et tüdruku vallutada, tuleb temaga palju aega veeta, aga kui ei ole aega, aga on raha, (.) kui **ei viitsi suhelda, ei ole aega** ja **tahtmist** selleks, aga kui **tahad lihtsalt füüsilist lähedust**, (.) füüsilist armastust. [7]

Irina: Ma mõnikord küsin noormeeste käest, et kas teil ei ole vastik, et sinu tüdruk on nagu madrats, et sa oled temal ma ei tea mitmes juba (.). Vot, aga kas sul ei ole vastik see? Noormees vastab, et ah, mis sellest (.) **lihtne on nii ju koos olla, teda ei pea hellitama, ei pea talle lilli viima ei pea midagi tegema. Teda ei pea isegi suudlema**, ütleb (.). Vot, lihtsalt nii, magavad ära ja kõik (.) ja istud seltskonnas, kaheksa inimest ja kõik räägivad, et nad on selle tüdrukuga maganud (.). [4]

Eraldi tuuakse prostituutide kliendigrupina välja turistid ja välismaalased, kes käivad pakutavaid teenuseid tarbimas pigem meelelahutuse ja lõbu kui vajaduse pärast.

Olgugi, et gruppides vestelnud noormehed kinnitasid, et nad enda puhul ei näe hetkel põhjust ega huvi bordellide külastamiseks, tunnistati siiski paljudes gruppides, et sõprade seas on purjus peaga või pärast pidu prostituutide juures käimine küllalt levinud. Sõprade silmis väljapaistmissoov, alkoholi mõju ja uudishimu on siinkohal faktorid, mis seisavad tavaliselt selliste minekute taga.

Piia: Just **täis peaga**, ega kaine peaga just ei ole. **Ega nad ise eriti ei mäletagi**, teavad lihtsalt nagu, et käisid. [8]

Laura: Ei no, et mul sõpradest on, kui **purjus peaga** "Lähme, lähme". Jube lahe onju. Aga samas, /.../ hästi tobe on kui nad siis tulevad: „see tegi seda, see tegi teist, oh kui kihvt, oh kui kihvt“. Mis seal kihvti on? Ta ei saand ju vastu hakata, Sa ütled talle ja ongi kõik ju./.../ Siis ta on nagu n.ö. **härg teiste oma sõprade silmis**, kui ta läheb /.../ peale pidu nendega koos (.) möllama. [2]

Ühe prostituutide kliendigrupi moodustavad fookusgruppides osalenute arvates noormehed, kel varasemad seksuaalkogemused puuduvad ning kes eelkõige eakaaslaste survele prostituudi juurde süütusest vabanema lähevad. Teatud vanuses veel süütu olemist võetakse kui häbiasja ning nii otsustatakse sõprade poolsest narrimisest vabanemiseks või enesetõestamiseks lahendada see “probleem” endast vanema ja kogenuma prostituudi abil. Grupi surve olulisus avaldub siinkohal mitmel moel, esiteks süütuse häbiväärsena tajumises ja sisemises soovis end teistega võrdväärse täisväärtusliku mehena näha, ning teiseks otseses ühiselt tegutsemises, kus prostituutide juurde minnakse peale pidu üheskoos ning minekust kõrvalejääjate gruppikuuluvus seatakse kahtluse alla.

Prostituudist kui noormeeste esimesest voodipartnerist rääkisid kokku kolme fookusgrupi neiud, samas kui noormeeste endi seas sellist teemat ei tõstatunud – nemad sidusid oma (tuttavate) kogemusi prostituutidega eelkõige pidutsemise, ohtra alkoholi ja lõbutsemisega. Tajutav oli, et süütuse kaotamise üle ei arutletud teema diskreetsuse ja võimaliku grupisiseste normidega sobimatuse tõttu, sest juhul, kui teised ei oleks olnud valmis sellest antud tasandil rääkima, oleks teema ülesvõtja riskinud oma autoriteedi ja mehelikkuse kaotamisega.

Diana: Mõnedel on lihtsalt **esimene voodikogemus** just prostituutidega. Nad **põevad ja häbenevad** oma tüdrukuga seksida ja siis lähevad ning proovivad esimest korda hoopis makstud naisega. Noh vahel on jah nii, nad **arvavad, et peaksid olema kogenumad** (.) kui tegelikult on. [7]

Mari: Jah, sest SURVE on ikka täiesti tohutu /.../. Või siis **sõbrad ise** teevad mingi peo, **kutsuvad mingi naise sinna** ja siis, et kuidas ta saab /.../ ära öelda sõprade ees, kus.. (.) sõbrad **aitavad tal süütust kaotada**, omast arust on jõe lähedal mehed. [1]

Laura: Ei, ma tean, et mul on ka sõpradest olnud niimoodi umbes, et kaks tükki, **viiekesi lähevad** /.../ ja siis kaks tükki lähevad sisse, siis kolm tükki istuvad autos ootavad tund aega /.../. [2]

Venekeelsete neidude fookusgruppides tõsteti esile veel üht potentsiaalset kliendirühma – inimesed, kes soovivad end raha abil kehtestada ja tõestada, et saavad raha eest kõike osta. Enesele tõestamise vajadust nähti eriti selgelt ka naiste puhul. Meesprostituutide kliente iseloomustati kui üksikuid, jõukaid ning vanemaid naisterahvaid, kes on harjunud raha abil kõike saama ning kes tahavad näidata, et neil pole suhteid vaja, sest nad saavad kõike seda kasvõi iga hetk osta.

Irina: Muideks enamjaolt teevad seda **mehed, kellel on raha**. Kellel pole raha kuskile panna, (.) kes armastavad ennast liiga palju (.) ja arvavad, et nad on maailmanabad (.) sellised, kes arvavad, et kellega nad ka koos ei oleks, ikka see tüdruk neile ei sobi. /.../ Ma arvan, et see on see (.) **enda rahuldus** (.) noh, et sa saad **endale tõestada**, et sa **saad kõike osta** ja siis ta lähebki sellepärast, et endale kuidagi selle seksistuga rahuldust pakkuda. [4]

Alina: Või **üksikud**, kes on **juba vanuses**, (.) kes on **heal järjel**. [7]

4.2.3 Suhtumine seksi müümisesse

Fookusgruppides intervjuueritud neidude esimene reaktsioon seksi müümise kohta oli selgelt negatiivne – kõigepealt võrreldi seda tegevust enda võimaliku käitumisega ning seejärel väljendati oma arvamust prostituutidest kui “ebanormaalsetest”, “haigetest” ja midagi “väga valet” tegevatest inimestest. Neiud vastandasid end selgelt sellele ühiskonnagrupile, öeldes, et nad ei suuda isegi uskuda, kuidas keegi üldse suudab prostitutsiooniga tegeleda.

Kati: Jah, et **kuidas keegi üldse saab niimoodi teha**. [1]

Kärt: Ei, no seda küll, aga mina näiteks (.) minu arust see on nagu selline valik, mis on nagu väga (.) nagu **väga vale**. Ja sellest, ma ei tea, **mina küll teeks ükskõik mida, et mitte sellist teed minna**. Isegi kui ma tean, et ma saaks poole kergemini sealt raha kätte. [1]

Laura: **Ebanormaalne**. [2]

Irina: Lõppkokkuvõttes nad ju ometigi on **mingi haigusega**. [4]

Prostituutide suhtes väljendatud põlgus tuleb paljuski prostitutsiooni põhjuste all mainitud stereotüüpselt laiskusest ja kergemat teed minekust. Intervjuueritud neiud märkisid, et nende jaoks on selline tegevus täiesti välistatud ning isegi suures rahahädas ollakse nõus kõike muud tegema, et vaid prostitutsiooni teele minemist vältida. Neiud leiavad, et lihtsam on elada normaalselt ja endale teistsugune töökoht leida. Prostitutsioon rikub nende arvates elu ära, keerab selle pea peale, hävitab võimalused heaks tulevikuks ning toob kaasa negatiivse maine prostituudi suhtes.

Maria: Naised on ise selles süüdi. See on **laiskus ja himu**. Nad tahavad kõik korraga: ilusat autot, korterit, ehteid (.) Nad ise lähevad selle pärast. /.../ Kõik tahavad head elu (.), aga kas me kõik peaksime jätma oma töö ja mõnele rikkale mehele kukile istuma? Ma arvan, et need on **tüdrukud, kellel pole oma mina** (.) **Uhkust** ka pole. [4]

Mari: Ja **miks nad rikuvad oma elu ära**. No sellele ei vaadata eriti hästi ja.. (.) ja siis sellepärast see tuleviku /.../ keerab Sul pea peale. /.../ Ütleme, et kui Sa oled koristaja ja Sa töötad ennast nii üles, et oled lõpuks mingi suure firma president või poliitik näiteks. Seda tuleb ette. Aga kas me oleme kuulnud, et mõni president oleks kunagi prostituut olnud? /.../ Seda ei juhtu. /.../ **See on tõesti kõige halvem valik, mida teha saab.** [1]

Noormeestel on selles küsimuses neidudest neutraalsem seisukoht. Nemad nendivad, et ka ausa tööga saab head raha teenida, aga samas ei mõista otseselt hukka ka selliseid naisi, kes on omale toimetulekuks teise tee valinud. Noormehed ütlevad, et nende jaoks on arusaadav soov mugavuste nautimise järele, ning niikaua, kuni mõlemad tehingu osapooled on olukorraga rahul, on tegemist täiesti aktsepteeritava nähtusega.

Mart: Oleneb inimesest (.) ses mõttes **saab ka ausa tööga head raha teenida** (..) **Kui inimesel huvi on, siis miks mitte**, kui kedagi tavalisi inimesi ei puuduta (..) [6]

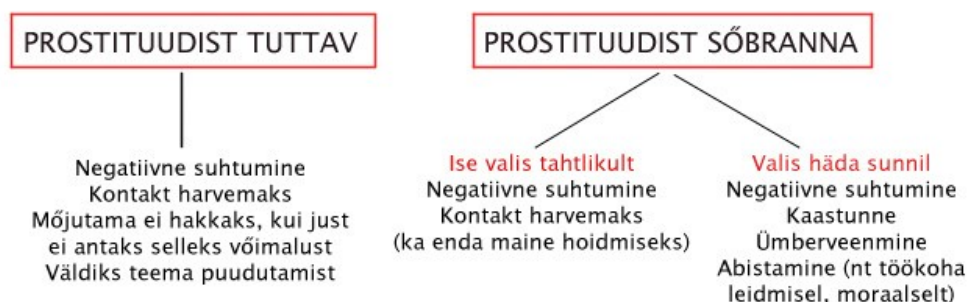
Raul: Aga kui nad ise rahul on, siis miks mitte. (.) Mõlemad osapooled rahul on, siis.. [6]

Ka ühes venekeelsete tütarlaste fookusgrupis leidis neutraalsemat suhtumist antud teemasse. Ühest küljest ei saa eitada, et neilgi on sees teatud negatiivne hoiak prostitutsiooni, kuid samas leitakse, et selle taga võib olla ka lihtsalt kultuuriline eripära – s.t., et tauniv suhtumine on pärit kodusest kasvatuses, olgugi, et mõnes teises kultuurikontekstis võib oma keha müümine olla loomulik ja igati aktsepteeritav tegevus. Siinkohal tuuakse näiteks riike, kus prostituute nähakse kui lihtsalt üht olemasolevat ühiskonnagruppi ning nende tegevust kui teiste kaupade ja teenuste müügiga võrreldavat tehingut. Selles grupis oldi seisukohal, et kui tegemist on „vabatahtliku prostitutsiooniga“, ei tuleks sellesse nähtusesse nii negatiivselt suhtuda.

Darja: Palju sõltub kultuurist. (.) Meie siin arvame, et prostitutsioon on paha-paha, meil tuleb see arvamus kasvatuses, perest. (.) Mõned aga peavad seda normaalseks: sa mängid viiulit, sa müüd oma annet, sa joonistad, sa jällegi müüd ennast, oma maailmavaadet. Prostitutsiooni puhul sa lihtsalt müüd oma keha. (.) **Mis vahe sellel on, mida sa müüd.** Noh, aga teisest küljest, mina ei pea seda küll normaalseks. [7]

Alina: Kui vaadata juba kasvõi Euroopatki. neid riike, kus prostitutsioon on legaliseeritud. Kõik on sallivad ja üksmeelsed selles küsimuses, siis neil on **täiesti loomulik, et ühiskonnas on olemas prostituudid**. See on loomulikum kui meil. Kui meie hulgas istuks prostituut, siis me vaataksime teda üsna altkulmu, aga seal on ta ikkagi naine (.) jah, mis sellest, et ta müüb oma keha. See on sama, mis kunstnik müüb oma maale (.) see naine müüb oma keha (.) nii et. (.) [7]

Suhtumine võõrasse prostituuti erineb suhtumisest sellesse, kui mõni tuttav või sõbranna hakkaks prostituudiks. Erinevused suhtumises ja käitumises vastavalt sellele, kas tegemist on tuttava või lähedasema sõbraga, on kokku võetud joonisel 4.

Joonis 4: Suhtumise erinevus prostituudist tuttava ja sõbranna puhul neidudel

Noored tunnistavad, et olenemata prostituudiks hakkamise põhjustest muutuks sellise tee valinud sõbranna nende silmis halvemaks ning teda vaadataks varasemast erineva pilguga. Sõbranna elustiilist teadasaamine põhjustaks pettumust, tõrvust ning sõbrannat vaadataks kui häbimärgistatut. Samas usuvad neid, et talle täielikult selga ei keerataks, ent tõenäoliselt väheneks läbikäimine, valitaks hoolikamalt jututeemasid ning välditaks vastava teema puudutamist. Kui tegemist ei oleks päris südamesõbrannaga, ei hakataks talle siiski moraali lugema ega nõu andma, vaid eeldataks, et igaüks teab ise, millega prostitutsiooniärisse astudes riskib.

Siiri: No see **ei tekitaks kindlasti mingeid positiivseid emotsioone**, aga kui Sa tead, et see inimene on ikkagi nagu ise selle valiku teinud, siis nagu Sa **ei saa ju hakata kellegile teisele ette kirjutama**, mis tema peaks oma eluga tegema. Ja kui see tõesti ei ole tõesti Su südamesõbranna, siis ma nagu küll **ei teeks sellest enda probleemi**, et ma püüaks talle rääkida või seletada /.../ [1]

Diana: Kui väga ma ka ei tahaks, kui väga ma ka endale ei sisestaks ja veenaks, et armastan oma lähedast sellest hoolimata, ma arvan, et **oleksin väga pettunud** selles inimeses. [7]

Darja: Ja põhimõtteliselt (.) see sõltub, aga **ilmselt hoiaksin natuke eemale** jah. (.) Võib-olla isegi **tõrjuksin selle teema**, noh peasi, et me sellest ei räägi (.) Vot. [7]

Lähedasema sõbranna puhul on enne oma suhtumise paikapanemist oluline teada saada, miks ta sellise tee valis. Sellest rääkimist peetakse vajalikuks, kuna rääkimine aitab sõpra mõista ja võib-olla tema probleemidele üheskoos mõne parema lahenduse leida.

Raili: Selles suhtes **tuleks ka huvi tunda**, et miks ta on selle valiku teinud, et võib-olla tal on tõesti nagu **häda kaelas**. (.) /.../ Aga mõnel on võib-olla tõesti, et noh et vanemad surid ära ja siis keegi kuskilt mõjutab midagi. [1]

Kati: Tegelt kunagi ei tea ju neid tagamaid ette, kõik asjad võivad elus ühel hetkel lihtsalt kokku joosta Sul /.../ Kui Sa oled juba **ise nii haavatav**, siis Sa ei teegi enam neid õigeid otsuseid ju.[1]

Darja: Kõige pealt **rääkida inimesega** (.) **hingemaailma teemal** (.) ja **üritad mõista**, äkki inimesel on selleks olnud mingi loogiline põhjus, mitte ainult raha pärast. (.) [7]

Kui prostitueerimise põhjendamise kaalukate ja vajadusele viitavate argumentidega ärataks noortes kaastunnet ja soovi aidata, siis asjaolu, et sõber on selle tee teadlikult ja pelgalt sissetuleku suurendamiseks valinud, saaks kindlasti negatiivse suhtumise osaliseks. Üheks põhjuseks on siinkohal hirm selle ees, et teised hakkavad ka abistajale viltu vaatama ning teda samuti prostitutsiooniga seostama. Seepärast tuleks neidude arvates võimalusel küll sõpra aidata, ent kui see ei õnnestu, ei tohiks temaga siiski liiga pikalt ja lähedalt suhtlema jääda.

Piia: Ja ma arvan kindlasti, et **kui sina suhtled temaga, siis võivad teised sinust arvata ka umbes samamoodi**, et see on selline. Et kindlasti aitaks teda sellest olukorrast välja päästa. /.../ Aga kui ikka midagi ei saa aidata, siis (.) tšu-tšu-frai. [8]

Irina: /.../ Aga mul on palju sõpru, kui ma seisan ja suhtlen mõne kergemeelse tüdrukuga, siis mõned poisid tulevad ja ütlevad, et vot, miks sa suhtled temaga (.) ta on ju (.) Aga ma ütlen, et egas sellest inimene ei muutu. Võib-olla ta on teie kõigiga selline, aga kui ma temaga suhtlen, ta avaneb ja on hoopis teistsugune. Võib öelda midagi. Mul on vastupidi isegi **kahju sellistest inimestest** (.) [4]

Katre: Jaa. Ma arvan, et ma hakkaks kohe **ümber veenma teda** ja aitaks tal otsida mõni muu töökoht. Ja kui ta näiteks tõesti ütleb, et talle meeldib see töö, siis (.) ma arvan, et ma küll ta'ga **enam edasi ei suhtleks** vist. [8]

Kui sõbranna on valinud prostituudi ameti nõ. häda sunnil, tahaksid intervjuueeritud tüdrukud sõpra kindlasti aidata ja temaga sellel teemal rääkida – isegi juhul, kui suhtumine viimasesse ei oleks kõige parem, näeksid neid end püüdvat mingilgi moel abiks olla.

Anna: Ma arvan, et ma **suudaksin esialgu mõista** ja temaga selle üle **arutleda, motiividest ja põhjustest-tagajärgedest** rääkida, **kui suudaksin siis kindlasti aitaksin**. Esialgu ilmselt moraalselt. (.) Aga kui ma isegi hakkaksin seda inimest põlgama ja jälestama, siis sellest hoolimata püüaksin ma teda sellest välja aidata. [7]

Noormehed olid selles küsimuses tagasihoidlikumad. Sarnaselt tütarlastega tunneks ka nemad huvi, miks inimene sellise valiku on teinud, ent nii suhtumise kui ümberveenmise küsimuses jäädakse seisukohale, et kui sõbranna saab endaga hakkama ja talle endale on see tegevus talutav, siis teda ümber veenda ja oma nina tema asjadesse toppida poleks mõtet. Noormehed leiavad pigem, et igaühe enda otsustada on, kui kaugele ta oma eluga niimoodi minna saab, ja prostituudiks hakkamist nähakse seega rohkem vaba ja teadliku valikuna (vt. ka joonis 5).

PROSTITUUDIST SÕBRANNA VÕI TUTTAV

Suhtumine veidi halvemaks,
ent mitte nii äärmuslikult kui neidudel
Tunneks huvi põhjuste suhtes, ent ei laskuks
sügavamatesse analüüsidesse
Kui valik oli **sunniiviisiline**, siis aitaks
Kui valik oli **vabatahtlik**, siis ei sekkuks
Kontakt harvemaks haiguste hirmus
(vene noormehed)

Joonis 5: Noormeeste suhtumine juhul, kui sõbranna või tuttav osutub prostituudiks

Venekeelsed noormehed toovad ühe suhtumist halvendava asjaoluna välja, et nad ei taha suhelda selliste inimestega, kes võivad olla (sugu-)haiguste levitajad.

Andrei: Aga (.) kes teab, mis võib (.) temalt (.) **külge saada**. [5]

Aleksandr: Kes teab, kellega ta magab? **Võib-olla tal on haigused**, erinevad. **Ei taha niisugustega suhelda**. [5]

Suhtumine meesprostituutidesse on noorte seas hoopis kindlamate joontega. Sellisel juhul ei taheta otsida põhjuseid tehtud valiku taga, vaid esmalt seatakse küsimärgi alla see, miks peaks täis elujõus mees endale üldse prostituudina elatist teenima. Neidude arvates peaks meesterahvas olema piisavalt tark, et mitte selle ameti peale minna, vaid omale paljude alternatiivsete võimaluste seast väärikam ja hea palgaga töökoht leida.

Laura: /.../ **Meesterahvas peaks piisavalt tark olema**, et mitte sellise ameti peale minna. Ükskõik, mida teha - ehitada on tänapäeval palju lihtsam. [2]

Irina: Ma ei arva üldse midagi meesprostituutidest. See on täitsa lõpp! **Kas tal siis ei ole käsi-jalgu, et normaalsel viisil teenida**. [4]

4.2.4 Suhtumine seksi ostmisesse

Seksi ostmisesse suhtuti noormeeste ja neidude fookusgruppides erinevalt. Kuigi ühest küljest saatis suhtumist sellesse tegevusse teatud negatiivne alatoon, leidsid intervjueeritud prostituudi teenuste ostmisele nii õigustusi kui otsest hinnangut mitte andvaid neutraalseid seletusi.

Üleüldiselt nähakse seksi ostmist sarnaselt seksi müümisega kui kergema vastupanu teed minemist – üksikuid naisi leidub noorte arvates küllaga, prostituudi juurde minek on aga meestele lihtsam ja kiirem lahendus kui suhte loomine. Prostituudi eelistamine on ka materiaalses mõttes võrreldav kulutustega püsipartnerile: kui mehe eesmärgiks on ainult seksuaalne kontakt, ei ole tal tegelikult vahet, kas kulutada raha naisega restoranis käimisele, kingitustele jmt. või lihtsalt prostituudile maksta.

Zenja: Mis vahe sellel ikkagi on, kas vedada naist restorani pidi või lihtsalt prostituudile maksta? /.../ teisel juhul on ju **mehel palju lihtsam** [7]

Prostituutide teenuste kasutamist õigustatab mõnede neidude arvates see, et meestel on suurem vajadus seksi järele kui naistel, mistõttu ei ole selles midagi halba, kui mehed on nõus seksi eest raha välja käima ning naine vastavat teenust osutama.

Darja: /.../ Ja seksist on ka mõistetav, **meestel on üldiselt seksi järele vajadus suurem**, nad on füüsilisemad [7]

Anastassia: **Mees on natuke teistmoodi**, mees on **füsioloogiliselt niimoodi tehtud**, et /.../ ma suhtuksin sellesse üsnagi mõistvalt. [7]

Noormehed nägid seksi ostmisele õigustust selles, et prostituudi juures käimine aitab meestel lõõgastuda, pereprobleemidest üle saada ning eluga edasi minna, ilma, et peaks naise maha jätma või kodus oma pingeid välja elama. Intervjueeritud neidud ei olnud aga seda meelt, nad ei saanud aru, miks mehed ei suuda ise oma probleeme ära lahendada, vaid peavad mure tekkimisel kohe teiste naiste juurde minema. Nii võib öelda, et neidude arvates näitab prostituutide teenuste kasutamine meeste nõrkust või tahtejõuetust, samas kui noormeeste silmis on tegemist üsna normaalse ja aktsepteeritava nähtusega.

Joosep: /.../ Mõnes mõttes ei tauni, /.../ **kui see aitab /.../ lõõgastuda** ja ülejäänud eluga edasi minna või siis /.../ paned ühe päeva /.../ pidu ja siis järgmise päeva magad ja siis, tunned, et Sa oled värske niimoodi selle tulemusena, siis palun väga (.) ei keela ja ei soovita /.../ [3]

Lauri: Ma arvan, et see on täiesti võimalik, kui tulevikus on mingi pere, kes on lihtsalt 10 aastat olnud, et tuled koju töölt ja /.../ sööd perega koos ja küsid lastelt, kas on kõik korras. Ma arvan, et **selle staaži pereisad võivad siukse asjaga tegeleda**. Aga (.) ma arvan, et nii kaua, kui see suudab saladus olla ja lihtsalt kuidagi ramedalt välja ei tule ja see **mingis mõttes ka head teeb** - et ei pea /.../ naist hakkama maha jätma, siis võib-olla on see isegi hea. [3]

Neidud tõdeavad, et suhtumine seksi ostmisesse varieerub naiste ja meeste puhul. Meeste puhul ei vaadata sellele nii halvasti, vaid vastupidi, mõne inimese silmis prostituute kasutava mehe väärtus hoopis tõuseb ja teda peetakse teatud seltskonnas nn. kõvaks tüübiks. Neidude silmis aga noormeeste seksiseiklused lõbumajas viimaste mainet ei tõsta. Pigem vastupidi – prostituutide juures käimist nähakse häbiväärse, labase ja eemalepeletavana. Ka selle juurde kuuluv prostituudi alandamine ja sundimine ei ole midagi kiitlemisväärset.

Katre: Minu meelest need poisid, **kes siukse asjaga ärplevad, ei ole normaalsed** /.../ [8]

Noormehed kinnitavad, et seksi ostmine on normaalne tegevus, mida ka nende sõprade puhul ikka ette tuleb. Suhtumises lõbumajas käivasse sõpra mängib rolli see, milline on sõber enne prostituutide juures käima hakkamist olnud - kui selline ettearvamatu pidutsemine ja hoiak on tema puhul tavaks, siis on tegemist juba aktsepteeritud käitumisega, mis arvamust inimesest enam oluliselt ei muudaks. Sel juhul käitub sõber neis raamides, mida teda tundvad inimesed temalt ootavad, ja sellega arvestatakse.

Mart: Mehe mainet ma arvan, et see nii palju alla ei kisuks, kuna /.../ **mehed on ju teada-tuntud siuksed litsilööjad** /.../. [6]

Kõikides noormeestega läbi viidud fookusgruppides leiti, et hetkel vajadust lõbumaja küllastamiseks ei ole, kuna (üheöö-)suhted eakaaslastega pakuvad piisavalt põnevust. Samas kinnitasid ka nemad, et lõbumaja küllastajate näol on tegu täiesti tavaliste inimestega. Noormehed ei välista seda, et võivad tulevikus ka ise prostituutide juurde minna – näiteks siis, kui pereellu on tekkinud rutiin ja selline lahendus aitaks pingeid leevendada ja püsisuhet hoida.

Ainsate seksiostmise negatiivsete külgedena mainivad intervjuueritud noormehed suguhaiguste ohtu ning kaudselt ka naistevastast vägivalda, mis prostitutsiooniga kaasneb. Ometi ei ole need nii tugevad tegurid, mis muudaks noormeeste hoiakut prostitutsiooni tarbimise suhtes.

Tambet: Ei tea, mis haigusi kätte saaks (.) [6]

Jüri: Suguhaiguste ABC [6]

Mart: Tere tulemast HIV-maale (.) [6]

Lauri: Ma arvan jah, et kui sõber räägib “oo, kui lahe”, siis /.../ ta ei räägi seda teist poolt, kui (.) **vastik võis nendel naistel seal olla** /.../ Ma arvan, et teine pilk oleks visata sinna kaine peaga, siis **võib ikka päris räme olla**. (.) Ma arvan, et ka naised ise ei suuda kaine peaga seda tööd teha vist kindlasti. [3]

Paaris fookusgrupis arutleti ka prostitutsiooni keelustamise ja legaliseerimise temaatika üle. Mõlemal juhul jõuti järeldusele, et selle tegevusvaldkonna seaduslikuks muutmine annaks juurde turvalisust ja kontrolli nii suguhaiguste leviku kui kuritegevuse üle.

Mari: /.../ seda tehakse niikuinii ju, et **kui see nagu seaduslik oleks, siis oleks see turvalisem** ka äkki natuke kuidagi. Tead, keda Sa võtad, kust ja et saad ikka **kvaliteetse litsi**. [1]

Anne: Võib-olla saaks seaduslikuks tehes, saaks **takistada äkki suguhaiguste levikut** [1]

Karin: Ja äkki siis see **mees ei pea vägistama kedagi** /.../ Ja **mõni kuritegu võibolla jääb tegemata** tänu sellele. [8]

4.3 Välismaale tööleminek

Kuna paljud inimkaubitsemise juhtumid on seotud võõrasse riiki minemisega, uurisime fookusgruppides ka seda, kuivõrd sisaldavad noorte tulevikuplaanid välismaale tööle- või õppimaminekut ning millised on intervjueeritute teadmised sellega kaasnevatest ohtudest. Peatükk on üles ehitatud suunaga laiemalt teemalt kitsamale: kõigepealt vaadeldakse, milline hoiak ja miks on noortel võõrasse riiki minemise suhtes, seejärel anname ülevaate sellest, kuidas fookusgruppides osalenud noored plaaniksid sihtriiki ja töökohta valida ning kui olulist rolli mängiks sealhulgas keeleoskus. Peatüki lõpetavad noorte ettepanekud riskide maandamisest ja ohuolukorras tegutsemisest.

4.3.1 Suhtumine välismaale tööle minemisse

Välismaale tööle minemine on kesk- ja kutsekooli lõpuklasside noorte seas üks võimalik ning ahvatlev valik, mille peale ollakse nii ühe kui teise nurga alt mõelnud. Valiku tegemist lihtsustab see, et oma peret ja muid kohustusi, mis noori Eesti küljes kinni hoiaks, koolilõpetanutel veel ei ole. Vaid mõned üksikud intervjuueeritud tunnistavad, et nemad küll Eestist kuhugi minna ei tahaks – nii eesti- kui venekeelsetest gruppidest on enamik noori siiski seda varianti oma tulevikku planeerides kaalunud. Välismaale mineku põhjustena nimetatakse siinses paremaid töötingimusi, mujal elamise kogemust, maailma nägemist, uusi tutvusi, keeleõpinguid, kuid ennekõike siiski raha. Üheks motivaatoriks välismaale suundumise taga on ka hoiak, mille kohaselt on Eesti lihtsalt liiga väike riik ning “laia maailma” minek on selles valguses omaette eesmärk, mille täitmiseks haaratakse kinni kasvõi esimesest ettetulevast võimalusest.

Lauri: Ma arvan, et inimesi nagu (.) julgustab ka see, et paljud võtavad, paljud noored võtavad tänapäeval sellise **hoiaku**, et (imiteerides) "Oo, **ma lähen siit Eestist kindlalt minema, et see on nii mõttetu, see on mingi nii igav, nii väike Eesti**", et nii kui mingi võimalus tuleb, kohe võtavad kinni sellest ja lähevad (.) vahest, ma ei tea? Ma olen väga palju kuulnud seda, et "**mina lähen ära Eestist**", kas siis õppima, või siis (.) tööle, mujale. [3]

Nii mõnedki noored loodavad välismaale tööle minnes saada sellise ameti peale, mille sarnast Eestis värsketele koolilõpetajatele ei pakuta. Nad usuvad, et välismaal leidub rohkem võimalusi huvitavaks tööks ning karjääriks, sealhulgas ka nii erakordselt häid pakkumisi, mida Eestis oleks peaaegu võimatu saada. Ühest küljest kurdetakse, et Eestis on ilma eelneva töökogemusega väga raske korraliku ameti peale saada, teisalt näevad intervjuueeritud neid ka välismaal olles oma peamise rakendusala (esialgu) vaid ettekandjatööd. Seega jäädakse välismaa töökohtade peale mõeldes realistlikeks ning tõdetakse, et ega ka seal ilma varasemate kogemusteta midagi muinasjutulist ei pakuta. Ent ettekandja- või lapsehoidjaamet välismaal peibutab noori siiski rohkem kui analoogne töö Eestis – seda tänu oodatavale kõrgele palgale.

Lauri: Ilgelt lahe oleks Inglismaale minna kuskile baari tööle. /.../ Ma arvan, et see oleks /.../ lihtsam kõvasti kui tööline, samas see on lähedam /.../ väsitavam võib küll olla, aga seal on kindlasti väga head palgad. /.../ Mu sõber käis ka /.../ tema oli Inglismaal, kui ma mäletan õieti, siis ta oli spordilehes kuskil mingi tegelane. Ehk siis isegi lehes töötades sai ta väga head palka. **Võib-olla Eestis ei pakutagi siukest võimalust kellelegi kunagi.** [3]

4.3.2 Raha peibutab

Sarnaselt 2002. a. uuringuga (Pajumets, 2002) leiavad intervjuueeritud noored, et ilma varasema töökogemusega on Eestis töökohtade valik piiratud ning ettekandja ametis erilist teenimisvõimalust ei ole. Kuigi tõenäoliselt ei leidu ka välismaal värsketele koolilõpetanutele palju paremaid töökohti, ollakse seisukohal, et miks mitte siis juba töötada seal, kus sama töö eest makstakse oluliselt rohkem. Venekeelsed neid ja noormehed ütlevad, et nemad teeksid valimatult ükskõik, millist tööd, kui raske töö eest ka vastavat tasu makstaks.

Irina: Ma arvan, et ma teeksin **ükskõik millist tööd, normaalset tööd**, ma mõtlen /.../ Kokk, müüja, ettekandja (.) Kui on normaalne töö ja sind koheldakse normaalselt, siis see töö võib olla ükskõik missugune. Kui on normaalne töö- ja puhkeaeg. Noh, et sul on aega taastuda raskest tööst, siis on ükskõik (.) Tähtis on see, et sa saaksid oma **raske töö eest ka vastava tasu**, mitte tasuta, heategevuseks teed seda. Kui mulle isegi pakutakse normaalset raha, /.../ ma võiksin kasvõi püksikesi ömmelda. Ma õpiksin õmblemise selgeks. (.) **Ükskõik, kasvõi aknaid panna, kui selle eest saaksin tõesti head raha.** Mitte 10 tunni eest (.) mingeid kopikaid. [4]

Igor: Ükskõik, mis, **peaasi, et makstakse palju.** [5]

Diana: Ma arvan, et töö on igal juhul igal pool ühesugune. Kui sul ei ole haridust ja sa töötad ettekandjana näiteks, (.) ükskõik, kellena, majahoidja, lapsehoidjana. (.) **Miks mitte siis töötada** sellel samal ametil välismaal, **kus makstakse sama töö eest rohkem?** [7]

Usutavasti on välismaal töötades võimalik omale lihtsa vaevaga teenida isikliku auto või korteri ostmiseks vajalik rahasumma. See ahvatleb, sest muudaks iseseisva elu alustamise noorte jaoks kiiremaks ja kergemaks. Isegi lühiajaline välismaal töötamine tundub kasulik lahendus – lisaks võõrkeele õppimisele on paari teiselpool piiri veedetud suvekuuga võimalik teenida terve Eestis pakutav aastapalk.

Summa, mille eest välismaale oleks mõtet minna, peaks kõrgelt ületama Eestis pakutava. Samas nähakse välismaal töötamises siiski pigem lühiajalist rahateenimisvõimalust, kuna pikas plaanis hakkaks võõrriigi elukallidus oma rolli mängima ning loodetud hiigelteenistus elamiskulude arvelt vähenema.

Rain: **Mitte kauaks**, sest väga vedades niikuinii kõrge palk on proportsioonis kõrgete.. kas toiduhindadega. Mõttekam on **mingi aeg teenida ja siis tagasi tulla** (.) kuna siin on mingil määral ikka odavad hinnad. [3]

Siiski leidub ka noori, kes suhtuvad välismaal töötamisse kriitiliselt, öeldes, et möödumas on ajad, kus välismaal oli võimalik teenida muinasjutulisi summasid - seda nii sellepärast, et Eestis on paljudes sektorites palgad välismaa omadele järele jõudmas, aga ka seetõttu, et sisserännanute suur hulk on pannud võõrriikides kohalikke mõistma, et immigrantidele saab maksta tunduvalt vähem töötasu kui oma riigi kodanikele. Näiteks palkade ühtlustumise kohta tuuakse Soomes ehitusel töötamist, mille tasuvuse panid kahtluse alla päris mitme kooli noored, spekulierides rändetrendi muutumise ja kodumaale jäämise tasuvuse üle.

Irina: Nüüd ei tasu see välismaal töötamine ka enam ära. /.../ Praegu on välismaal ka palju sisserännanuid ja kohalikud on mõistnud, et nendele saab maksta tunduvalt vähem /.../ kui oma kaasmaalastele. /.../ Varem /.../ **selle teenitud raha eest said osta auto ja korteri** ja mida iganes veel, siis nüüd (.) ei ole erinevust, kas töötad siin või seal. Sinna sa pead veel sõitma ja seal peab ju ka millegi eest elama. /.../ [4]

Lauri: /.../ Varsti on juba sedapidi isegi võib-olla, et ehitajad tulevad Eestisse tagasi. [3]

Joosep: /.../ **Soome tööle praktiliselt ei ole mõtet enam sõita.** /.../ Võtame suvalise summa, oli 30 000 vist ja /.../ ütleme Eestis Sa teenid selle, ütleme teenid 25 000, samas Soomes lähevad maha maksud, mis nendel on suuremad, pluss veel elamiskulud ja lõpptulemus on see, et ega tolku sellest ei ole /.../[3]

4.3.3 Sihtkoha valik

Fookusgruppidest selgub, et sihtriigi suhtes noored väga valivad ei ole, peamine, et tegemist oleks kõrge elatustasemega Lääne riigiga. Diskussioonidest käivad peamiselt läbi nii Skandinaaviamaad, Inglismaa, USA kui Iirimaa, samas kaugemate ja tundmatute riikide vastu ollakse skeptilisemad, arvates, et seal on suure palga teenimine vähem tõenäoline. Näidetena paikadest, kuhu mitte minna, nimetavad venekeelsed noormehed Venemaad ja endisi SRÜ riike ning maid, kus on kõrge kuritegevuse tase.

Dmitri: /.../ **Kuskil nii kaugel raha ei teeni.** Seal ei ole midagi teha. [5]

Vadim: **SRÜ riikidesse** ma ei läheks. Euroopasse saab. Läände. (.) Seal on palgad kõrgemad. Seal on tase parem. Tingimused paremad. /.../ Mitte sellistesse riikidesse minna, kus (.) kuritegevust on palju. (.) Tuleb valida. [5]

Noormehed leiavad, et nii nagu töökoha valikugi, paneb ka konkreetse sihtriigi lõppkokkuvõttes paika pakutav rahasumma. Nemad võiksid minna tegelikult igale poole, kui vaid lubatav palk oleks kõrge.

4.3.4 Keeleoskus

Kõigi kaheksa fookusgrupi noored kinnitavad, et keeleoskus on oluline, ent keele all mõeldakse peaaegjalikult inglise keelt. Sihtriigi keele oskamine on intervjuueeritud noorte arvates teisase tähtsusega, inglise keelt peaks aga võõrasse riiki minnes siiski oskama – enamasti arvatakse sellega hakkama saavat igal pool maailmas. Mingisugunegi inglise keele oskus ning teadmised sellest, kui suur osa rahvastikust valitud riigis inglise keelt räägib, on faktorid, mis mõjutavad otsust sellesse riiki mineku kasuks. Ega ilma keeleoskuseta polegi võimalik hea palga peale sattuda, tõdevad noored.

Alina: Minu meelest on oluline osata **vähemalt inglise keelt, noh suhtlustasandil**, siis suudad **praktiliselt igal pool** hakkama saada. [7]

Mart: Inglise keel ikka Skandinaavias ajab asja ära. /./ Ei tea, **inglise keelega saab** viimasel ajal vist **terves maailmas hakkama**. [6]

Samas leidub ka neid, kes arvavad, et ainult inglise keele baasilt ikka päris kõikjal maailmas toime ei tule – Lõuna-Euroopas ning maapiirkondades võib suure tõenäosusega ka inglise keelega hätta jääda.

Anna: Mida enam sa keeli oskad, seda rohkem riike saad külastada (.) ja saad toime tulla. **Prantsusmaal, Itaalias, Hispaanias (.) sa ei tule inglise keelega üldse toime (.)** sakslased räägivad vist inglise keelt enamvähem. (.) [7]

Venekeelsete tütarlaste gruppides oli keeleoskuse vajalikkuse kohta vastandlikke arvamusi. Ühest küljest väljendatakse seda, kui vajalik on keeleoskus välisriigis hakkamasaamisel, kuid samas läbib vestlusi ka arusaam, et kui vaja, võib minna võõrasse riiki ka keeleoskuseta, sest kohaliku keele annab alati kiiresti ära õppida.

Olga: Kui sa ikka väga tahad, siis **võid kahe aastaga õppida teises riigis elades keele ära küll**. [7]

Irina: Kui saad välismaale tööle, siis **kiiresti õpid kohaliku keele ära**, sest sul ei ole lihtsalt teist valikut. Mul on paljud omast kogemusest rääkinud, et **poole eemal elatud aastaga hakkad vabalt kohalikku keelt rääkima** /.../ [4]

Teine aspekt keeleoskuse vajalikkuses/mittevajalikkuses on põhjus, miks välismaale minnakse – kui tööle, siis ei ole kohaliku keelega suurt midagi peale hakata, kuna vaba aega linna peal jalutamiseks ja selle kasutamiseks niikuinii pole. Pealegi, sel juhul ei mindudki sinna ju suhtlema ega sõpru otsima, vaid raha teenima, leiavad venekeelsed neiud. Venekeelsete noorte teistsugune suhtumine keeleoskuse vajalikkusesse on ilmselt mõjutatud ka sellest, et nii Virumaa kui Tallinna fookusgruppides oli eesti keele oskajaid väga vähe – eesti keele oskuse kohta öeldi näiteks: “*Eesti keelega on enamvähem (.) Mitte väga hea, aga Eesti riigis hakkama saab.*” [Aleksandra, 4], „*Teame vene keelt (.)*“ ((naer)) [Svetlana, 4] ja „*Noh... Ma eesti keelt ei oska. (naer) Elan siin.*“ [Aleksandr, 5]. See on ilmselt tunnistus sellest, et ka ilma kohaliku keelt oskamata on võimalik riigis suurepäraselt ära elada.

Irina: Aga muidu **keele koha pealt on ükskõik**, selles mõttes, et sa tulid ju töötama (.) mitte suhtlema ja sõpru otsima (.) Noh, elementaarseid asju võiks teada, aga et täitsa suhtlustasandil (.) see nüüd küll oluline pole. [4]

Darja: See **sõltub paljustki, mis tööd sa tegema lähed**. Kui sa lähed näiteks maasikaid korjama ja sul ei ole linna peal jalutamiseks üldse vaba aega, **siis keelt pole vaja**, aga kui sa lähed välismaale enesearenduse mõttega (.) ja /.../ ekskursioonidel käia ja kohalike inimestega suhelda, et sa ennast ise mugavalt tunneksid, võiks ikka keelt osata küll. Siis on tähtis. (.) Ja et et saaksid oma tööd ka hästi teha.[7]

Keeleoskusest rääkides tuuakse eraldi näitena sisse eri rahvuste mentaliteet ja tõdemus, et keeleoskuse vajalikkus sõltub konkreetsest sihtkohast – ühe rahvusega annab alati leida ühise keele, isegi siis, kui nad väga hästi inglise keelt ei oska, samas mõne teise rahvusega ei tule kehakeele ja üksikute sõnade abil suhtlemisest midagi välja. Seega võib oletada, et oma mõju otsusele, kas kesise keeleoskusega konkreetse riiki minna või mitte, mängib ka vastava rahvuse stereotüüp ja hoiakud.

Alina: **Noh, jällegi tuleb rahvuste mentaliteet mängu** /.../ näiteks itaallased, kes on väga avatud ja head suhtlejad, (.) nad küll ei oska inglise keelt üldiselt. (.) Nad ei räägi seda, aga kui sa tead, ja itaallane natuke oskab, siis leiab ühise keele küll. Sina oled avatud ja tema on avatud, (.) prantslased on minu meelest teistmoodi - nad on niivõrd isekesksed ja omaette, (.) neil on väga raske ilmselt minuga, kes ei oska prantsuse keelt, suhelda. (.) [7]

Analoogselt keeleoskusega on ka kultuuritausta tundmise vajalikkus teema, mida noored näevad veidi erinevate vaatenurkade pealt. Leidub neid, kes ütlevad, et sihtriigi kultuuritaustaga kursisolek on väga oluline, sest teadmata, mida üks või teine liigutus tähendab, on võõral maal suur risk mõnda ebameeldivasse situatsiooni sattuda. Samas teised intervjuueeritavad uskusid, et kultuuritausta teadmine on vajalik pigem selleks, et teada, kui palju antud riigis tehakse tööd, kui palju puhatakse, kuidas tehakse tööd - vastasel juhul on oht end häbiväärastada ning saada ära kasutatud.

4.3.5 Töö leidmine

Välismaal töö leidmiseks nimetatakse kolme enamlevinud meetodit: töö otsimine agentuuride kaudu, omapäi ja tutvuste abil. Võõras riigis kohapeal iseseisvalt töö otsimine on noorte arvates veidi riskantne - suurim probleem seisneb selles, et nii võib mitu kuud järjest edutult tööd otsida ja samal ajal kõrgete elamiskulude tõttu rahahädasse sattuda.

Kärt: See oleneb sellest ka, et kuhu minna ja osades kohtades on niiviisi, et lähed sinna, siis mõtled küll, et kuskile ikka ettekandjaks saad, aga siis /.../ **ülilika otsid mingit tööd ja lõpuks ei saagi** ja lõpuks **ei tasu** see /.../ **üldse ära**. Suhteliselt paljud, ma olen kuulnud, on läinud kasvõi neid raamatuid müüma ja igasuguseid selliseid asju. Et lõpuks nad ikka tulevad tagasi ja (.) nad **on umbes miinuses ikkagi**. (.) Et nad ei ole mitte midagi teeninud ja võib-olla on ainult mingeid kogemusi saanud juurde. Aga neid on ka negatiivseid olnud. [1]

Samas teatakse, et kohapeal elades ja töökohta jahtides võib saada parema ligipääsu vajaliku infoni, sest tihti oskavad inimesed näost-näku suhtluses abivajaja otse potentsiaalse tööandja juurde juhatada. Neiud toetavad seda arvamust: mitmed noored märkisid, et on valmis näiteks ettekandjatööd otsides ise kohvikust kohvikusse käima ja end tööle pakkuma, sest see tundub töölesaamiseks hea variant olevat. Võimalikke kaasnevaid ohte siinkohal ei mainitud, pigem vastupidi – usuti, et sel moel käitudes ei tohiks töö leidmine väga kaua aega võtta, sest välismaal vajatakse alati töötajaid ning selline ükselt-uksele meetod on ka tööandjatele meelepärane.

Joosep: Teisalt jälle **kohapeal teavad inimesed rohkem rääkida**, et kes oskab (.) see teab ja enam-vähem, see pakub (...) [3]

Laura: /.../ Sa võid ju kohapealt ka otsida. **Lähed kuhugi kohviku ukse taha**, et "Aa kas teil on vaja?" [2]

Teele: Jah, **seal on alati niimoodi, et tahetakse töötajaid**. [2]

Töö leidmisel kasutatakse ka kõikvõimalike töövahendusprogrammide ja organisatsioonide abi. Nende kasutamise eeliseks on intervjuueeritute arvates heade elutingimuste kindlustamine välismaal töötamiseks ja elamiseks ning teatud kulutuste katmine. Konkreetset organisatsiooni nimetas vaid üks grupiliige, ülejäänud olid lihtsalt teadlikud nende olemasolust.

4.3.6 Kuidas end kaitsta?

Absoluutselt igas fookusgrupis oldi seisukohal, et enne välismaale sõitmist on oluline teha Eestis ära nn. eeltöö, s.t. uurida võimalikult täpselt välja, kuhu, kuidas ja mis tingimustel minnakse. Lihtsalt kohale minemist ja võõras riigis seiklemist intervjuueeritud oma sõnul ei poolda – kindlam on minna teisele poole piiri alles siis, kui tead täpselt, mis sind seal ees ootab.

Darja: /.../ Peaks ikka **hoolikalt uurima, kuhu, kuidas ja mis tingimustel**. [7]

Kati: Jah, et Sa oled nagu **enam-vähem kõik organiseerind** /.../ **ära**, et Sa ei lähe sinna, et ma ei tea, et vaatan seal, et kus ma elan ja vaatan seal, mis töö ma saan. Et see suht tihti ei tasu nagu ära. [1]

Laura: Ei, päris nii ei ole ikka, **peaks tegelt Eestis ära ajama need asjad**, ennem, kui ma sinna lähen. See võib olla nii, et jõuad sinna ja siis öeldakse Sulle, et "Mis tööleping? Anna oma pass siia!" ja ongi kõik. [2]

Enese seljataguse kindlustamise alal osutasid teistest teadlikumaks ühte gruppi sattunud modellid, kel oli olemas reaalne kogemus välismaal töötamisega. Neile oli agentuurist räägitud passikoopiate kaasas kandmise olulisusest. Ülejäänud noorte puhul ei tulnud see teema kordagi jutuks.

Liis: Mul siit Eestist öeldi kohe, et ma teeksin **passist hästi palju koopiaid ja ei kannaks passi kaasas**. Ja siis ma seal passi ei kandnud kaasas ja ei andnud kunagi, et andsin passi koopiaid. (.) Et ei julgend, sest et äkki ikkagi natukene hirmutav. [8]

Liina: Mul oli ka nii, kui ma välismaal käisin, siis nagu (.) no ma olen ka agentuuris modell. /.../ Öeldigi, et **passikoopiaid peida igale poole endale kaasa** igaks juhuks. [8]

Siiski tõdetakse, et lõppkokkuvõttes ei anna ükski eelnev toiming täielikku turvalisusgarantiid. Sellegipoolest aitab riske maandada see, kui välismaale mineja on teatud asjad enda jaoks korralikult läbi mõelnud.

Kontrollida firmade tausta, töötingimusi

Noored teavad, et enne välismaale tööle minekut tuleks kontrollida nii seda firmat, kuhu tööle minnakse, kui ka seda agentuuri, mille kaudu töövahendus toimub. Fookusgruppides leiti kaks moodust, kuidas ja mida enne äraminekut ettevõtte kohta välja uurida. Esmalt tuleks kontrollida, ega tegemist ei ole võltsfirmaga, ehk: kas konkreetne ettevõtte ka juriidiliselt üldse eksisteerib? Ühest küljest teatakse, et selline tegevus on töölemineja turvalisuse tagamiseks vajalik, ent teisest küljest ei tunta eriti neid kanaleid, kust firma legaalsuse kohta järele küsida – Interneti otsingumootor on ainus konkreetne väljapakutud viis tulevase tööandja või vahendaja olemasolus ja seaduslikkuses veendumiseks.

Svetlana: Kui minna, siis tuleb see **firma üle kontrollida**, kelle juurde või kaudu lähed (.) Sest kõik firmad pole ametlikud (.) ja normaalsed. /.../ **Aga kus neid üldse registreeritakse?** /.../ Seal peaks küsima üle, kui seda firmat ei ole, tähendab see, et see firma on võltsfirma. [4]

Vadim: Kõigepealt, ma ei anna üldse oma passi. Kui.. (.) See peab olema kontrollitud, usaldusväärne firma, ehk kui ma saan leida mingit infot sellest, (.) **mitte see, et see firma oli eile tekkinud ning täna on juba kadunud.** [5]

Teele: Põhimõtteliselt Sa saad ju **netist välja otsida**, et kes see kohvik või mis koht otsib tööd jne. [2]

Teiseks kontrollivõimaluseks on Internetifoorumid, mille kaudu saaks otsida kontakti nende inimestega, kes on konkreetse firmaga juba tegemist teinud.

Maido: Et kaua tegutsend on ja niimoodi, (.) et **mis arvatakse** sellest firmast. [6]

Maria: Või kuskil **foorumites küsida**, keegi on kindlasti kasutanud selle firma teenuseid (.) [4]

Darja: Noh, **pikaajaliste kogemuste ja selle firmaga kontaktis olnud inimeste soovitusel.** (.) Noh, mitte ainult, vaid usaldaks ka sellist inimest kes on näiteks 12 aastat ühe firma teenuseid kasutanud ja **mitte ühe inimese kogemusest, vaid noh, ikka mitme.** [7]

Samas ei oldud firmade kontrollimisvõimaluste tundmise osas väga järjekindlad. Tundus, et noorte teoreetilised teadmised olid tugevamad kui nende teadmiste praktiline kasutamisoskus – on kaheldav, kas ka tegelikkuses kulutatakse enne lõpliku otsuse langetamist aega ja energiat sellele, et leida üles vähemalt paar inimest, kes on uuritava firmaga lähedalt kokku puutunud juba rohkem kui 12 aastat. Reaalses situatsioonis hakkamasaamise väljaselgitamiseks palusime venekeelsetel noormeestel kujutada ette olukorda, kus töötajaid otsib tundmatu välismaine firma, mis pakub küll kõrget palka, aga mille kohta Internetis taustainfot ei leidu. Selle peale tõdesid noormehed, et ega midagi rohkemat teha olegi, kui et tuleb minna riiki kohale ja seal järgi vaadata, mis olukord valitseb. Kui pakutavad tingimused ei sobi, tuled tagasi – arvavad nad.

Tutvused, soovitud, teiste kogemused

Kõige kindlamalt tunneksid noored end siis, kui võõras riigis oleks juba ees ootamas sugulased või kui firma, kuhu või mille kaudu tööle minnakse, oleks sõprade-tuttavate poolt kasutatud ja soovitatud. Kuna mõne sõbraga koos välismaale tööleminek noorte silmis ohutum variant kui üksinda minek, siis usaldatakse ja eelistatakse rohkem ka neid ettevõtteid, kus mõni tuttav juba ees töötamas.

Raul: Kõige parem on **tutvuste kaudu** ikka minna, kui mõni tuttav on ees kuskil. [6]

Kati: Minu arust kõige parem on nii, et Sa lähed **kellegagi** näiteks **koos** või et Sa lähed kuskile kohta, kus (.) **keegi teine on juba olnud** /.../, kus keegi teab täpselt, et seal ei ole mingi jama. [1]

Piia: Ma näiteks läksin ka **sõbranna kaudu**. Ta oli kaks aastat juba seal olnud juba /.../ tööl [8]

Hoiduda kahtlaste kuulutuste eest

Nii vene- kui eestikeelsed neiud räägivad läbinähtavalt kahtlastest töökuulutustest, millele ei tasu reageerida. Need on näiteks töökuulutused, milles ei nõuta ühtegi muud oskust ega omadust peale hea väljanägemise ja kindlasse vanusevahemikku kuulumise, või kus lubatakse “tasuvat tööd” “erinevatesse riikidesse”. Kolmas ettevaatlikkusele kutsuv tunnus on ka see, kui kuulutusest puuduvad täpsemad töökirjeldused ning antud on vaid üldine ametinimetus ja kontakttelefon. Siinkohal tekib neil küsimus, kas saab üldse olla tegemist korraliku töökohaga, kui firmal ei jätku raha isegi täpsema ja informatiivsema kuulutuse ülespanemiseks?

Diana: Internetis on praegu kuulutusi pungil. Tüdrukud vanuses 18-25 aastat, ilusad ja noored, palgaks on umbes 10 000 tuhat krooni nädalas, **midagi ei pea oskama ja teadma**. [7]

Anna: Noh, kui mitte intiimteenuste pakkujaks, (.) siis jah, aga kui keegi pakub mingi **tantsija** või ma ei tea mis kohta veel, (.) siis sellesse suhtun ettevaatlikkusega. [7]

Skeptiliselt peaks noorte arvates suhtuma ka uskumatult headena tunduvatesse võimalustesse, mida tullakse konkreetsele inimesele pakkuma, ilma, et ta oleks selleks ise soovi avaldanud. Üks ohuallikas on noorte neidude soov modelliks saada ja välismaal ilma teha – mitmetes fookusgruppides tuuakse välja seiklusi, mis on küll õnnelikult lõppenud, kuid mille keskmis on olnud osavad manipuleerijad, kes lubavad pilti teha ning neiu reisile ja tasuvale tööle saata.

Laura: Aga kui mõni üks mingi mees tuleb ütleb Sulle, et tule lapsehoidjaks, ma tean, üks mees tahab seal teisel pool maakera umbes. (ironiliselt): Ahah, ma tulen kohe. Ega päris nii ka ei ole ju. Et sellisega küll kaasa ei läheks, parem kas firma kaudu või lähed nagu ise. (.) [2]

Piret: /.../ Kui mulle tehakse pakkumine, siis **oleneb, kes selle pakkumise teeb**. Kui mingi eraisik teeb pakkumise, et lähme Equadori, siis ma küll ei lähe. ((naer)) Peab ikka kindlasti olema mingi ametlik asi, et.. niimoodi suvaliselt minnes, eriti veel **kui keegi näiteks teeb mingid piletid ka välja**, siis on kohe asi Sul kahtlane. Siukene inimeste /.../ **lahkus**, see tundub mulle alati väga kahtlane. [8]

Pakkumistes sisalduvate selgete ohumärkide äratundmine on küll positiivne nähtus, kuna muudab nii otsese prostituudiks värbamise neidude seas keerulisemaks, ent samas võib stereotüüpne mõtlemine muuta noored pimedaks vähem läbinähtavate värbamisskeemide suhtes.

Minna vahendusfirma kaudu

Venekeelsed noormehed väljendasid fookusgruppides väga suurt usaldust vahendusfirmade suhtes. Vahendaja kaudu tööleminek on nende arvates üsna turvaline valik, kuna nad teavad, et firma on kohustatud andma oma teenustele garantii. Lisaks usuti, et vahendajad tulevad appi, kui töölesaanuga peaks võõras riigis midagi valesti minema. Samas eelistatakse vahendusagentuurile siiski isiklikke kontaktide olemasolu, kuna sel juhul on töötaja kulutused väiksemad.

Aleksandr: /.../ võib-olla **garantii oma teenustele**. Kui näiteks juhtub nii, et ei saagi tööd. Ja üleüldse (.) kõik on teisiti. Nad ju tulevad appi. [5]

Mitte üksi minna

Paljudes fookusgruppides nähti turvalisusohu just üksi välismaale minemises. Nii eesti- kui venekeelsed neidud ja noormehed leidsid, et sõpradega koos võõrsile minek maandab riske – siis uurivad samade ettevõtete kohta taustainfot paralleelselt mitu inimest ning kohapeal olles on ka sõprade tugi ja kontroll lähedalt võtta.

Diana: Kui minna välismaale, siis ainult **koos sõpradega** [7]

Joosep: Võib-olla võib kaaluda näiteks, et leiad mõne hea sõbranna, **kellega koos minna**, või sõbra /.../ Lähed lapsehoidjaks, siis lähete koos /.../ **et, keegi teaks, kus Sa oled ja mis Sa teed**. Teisi kursis hoida. **Niimoodi riske maandada** [3]

Vadim: **Kellegagi koos minna**, (.) et sa ei oleks üksi. [5]

Keegi peab teadma asukohta

Enda turvalisuse tagamisel pannakse suuremat rõhku firma tausta kontrollimisele ja vähem koduste detailsele informeerimisele. Vaid kolmes fookusgrupis märgiti, et üks võimalus riskide maandamiseks on oma kodumaale jäävale perele, sugulastele või sõpradele enda kohta konkreetse informatsiooni ning kontaktandmete jätmine. Selle variandi üle arutlesid pikemalt venekeelse fookusgrupi tütarlapsed, kahel ülejäänud juhul mainiti antud võimalust vaid ühe lausega.

Svetlana: On ju **sugulased**, täpselt, kellele sa **teatud, kauaks sa sõidad, kellega ja kuhu**. /.../ Kui on midagi, siis kohe teata sugulastele. Noh, et helistada ja nendega ühendust hoida, sel ajal kui sa kodumaalt ära oled. [4]

Irina: **Kui sugulased ei saanud sind kätte, siis kohe tuleb häirekella lööma hakata**. Mõned arvavad küll, et ootame päevakese, ikkagi ju puhkusel, läksid ju ikkagi teist riiki vaatama (.). Ei, kui ei saa ühendust, tuleb kohe tegutseda! [4]

Tööleping

Küsites töölepingu vajalikkuse kohta, väljendasid kõik intervjueeritud noored töölepingu olulisust ja elementaarsust, öeldes, et „ise oled loll, kui lähed ilma töölepinguta“ ning „ise niikuinii ei läheks ilma“. Enamasti nähti lepingu vajalikkust selles, et lubatud ja teenitud palk õigel ajal ka kätte saada. Kutsekooli noormehed nägid töölepingus aga isegi suuremat garantiid kui teised noored – nemad arvasid, et kui leping on sõlmitud vastavalt tööseadustele, kaitseb see sisserännanud igakülgsest ning minimeerib või välistab igasugused võimalikud ohud.

Raul: No meil paneb see Tööseadusandlus /.../ seal ka öeldakse, **kuidas neid lepinguid teha** ja kui välismaale tööle lähed, et Sul nahka üle kõrvade ei tõmmata ja. Kui kõik lepingud ja värgid õieti ära teed, siis **ei saa Sul keegi mitte midagi teha**. [6]

Darja: See on tõesti elementaarne, sest kui sa **töötad kuu aega oma verd ja higi kulutades** ja siis lõpuks saad teada, et mingit **tasu sa selle eest ei saa**, siis.. (.) [7]

Arutelude käigus jõuti aga peaaegu igas fookusgrupis järeldusele, et kuigi tööleping kaitseb töötajat, võib teatud juhtudel selle koha pealt silma kinni pigistada. Nendeks juhtudeks on töökoht Eestis, töökoht lähiriikides (näiteks Soomes), tuttavate kaudu muretsetud töökoht, väga hea tööpakkumine (kõrge palk ja head töötingimused) ning väga veenev töölekutsuja. Et tööpakkumise headus ja tööandja manipuleerimisvõime on subjektiivselt hinnatavad omadused, võib öelda, et noored on illegaalsele töötamisele üsna avatud ega oma rangeid põhimõtteid, millest töökohta otsimisel kinni hoida. Eestist kaugemale jäävate riikide puhul ollakse esmapilgul veidi ettevaatlikumad, ent muudel juhtudel on eesmärgiks pigem võimalikult kiiresti raha teenima hakata ja endaga toime tulla, mitte vaevata end bürokraatiaga. Hea pakkumisega ahvatledes väheneb lepingu (aga ka ravikindlustuse jmt) tähtsus noorte silmis tunduvalt: niikaua, kuni raha makstakse, ollakse nõus ka illegaalselt töötama. Kokkulepete mittetäitmine tööandja poolt selguks hiljemalt lubatud palgapäeval ning selleks ajaks poleks ka rahaline kaotus veel ületamatult suureks kasvanud.

Meelis: Minu arvates selles suhtes **vahet ei ole, kas see pakkumine on legaalne või illegaalne**, seni kui Sa raha saad. [3]

Joosep: Keegi suudab **väga hea pakkumise** koostada – tõenäoliselt. [Moderaator: Läheksid?] Tõenäoliselt. Aga see peab olema ikka **väga vägev pakkumine** või **väga vägev rääkija**. [3]

Kaspar: **Läbi tutvuste**, siis võib-olla läheks jah.. [6]

Karin: /.../ **Soome on natuke lihtsam minna**, sest Soome on nii lähedal ja niimoodi. Aga näiteks kui minna Hispaaniasse või tõesti Türki, siis Sa lähed, kontrollid kõik dokumendid, et Sul oleks kõik olemas /.../ [8]

Venekeelsete noormeeste grupis avaldus lepingutest rääkides eraldi probleem: töölepingust arusaamine. Kuna töölepingud on enamasti riigikeeles, peab selle mõistmiseks olema käepärast mõni tõlk, kes noorele selgeks teeks, millele ta tegelikult alla kirjutab. Et väga vähesed venekeelsetes fookusgruppides osalenud oskasid eesti keelt, võib seda probleemi näha ka kui nende endi seas ja Eestis töötamist puudutavat aktuaalset muret.

4.3.7 Mida teha hätta sattudes?

Keskoolitüdrukud näevad olulisena telefoni ning hädaolukorra puhul liikumiseks vajaliku rahasumma pidevat kaasaskandmist. Enese või sõbranna hätta sattumise korral oleks noorte peamised tegutsemisammud seotud saatkonna, politsei või ohvrile lähedaste inimeste teavitamisega, kuigi leidub ka neid, kes arvavad, et tihti on teiste (sugulaste, sõprade, reisikorraldaja vm) abile lootma jäämine ainus lahendus.

Saatkonna poole pöördusid nii eesti- kui venekeelsed neiud ja noormehed - see on potentsiaalne väljapääsuvõimalus, mis tuleb noortel abi otsimisest rääkides esimesena meelde. Saatkonda nähakse turvalise pelgupaigana, mis kaitseb ohvrit kurjategija edasiste rünnakute eest ja aitab samas nii dokumentide kordaajamise kui edasise abi korraldamisega.

Irina: Noh, ma ei tea, needsamad inimkaubandusse sattunud inimesed. Nad kardavad **saatkonna poole pöörduda**, sest neid on ähvardatud, et lüüakse maha, kui abi lähed otsima (.). Ma ei tea, savi need dokumendid, lähed saatkonda ja istud **seal, keegi ei saa seal sind puutada**. [4]

Joosep: /.../ Sealsed **kohalikud võimud** ja siis (.) **saatkonnad** /.../ nende kaudu /.../ dokumendid saab korda ajada, et kui nendega on jama, tagasi tuua. (.) Ja tagantjärele siis sotsiaaltöö või mida tehakse, et inimest keskkonda tagasi tuua, kui on vaja. [3]

Paljud usuvad ka, et pöördusid kriisiolukorras oma lähedaste või kohaliku politsei poole. Siiski ei ole noortel hädaolukorras toimetamisest väga kindlat ühest arusaama, mida näitab pöördumine umbmääraselt väljendatud „mõnda riiklikku asutusse“, „võimude poole“ või „infoabisse“. Spetsiifiliste info- või abitelefoni numbrite mitteteadmised ei ole noorte arvates aga eriline probleem, kuna tavaline infotelefon või politsei saab suunata hättasattunu sinna, kuhu vaja.

Teine taktika kriisiolukorras käitumiseks on abi ootama jäämine. Hätta sattununa loodetakse paljuski sellele, et keegi teine võtab midagi ette – näiteks sugulased, sõbrad või siis reisikorraldajad, kellega on välisriiki tulnud. Abi ootamisel on aga mõtet vaid siis, kui ka kellelgi teisel on infot sellest, kuhu noor on elama või tööle läinud, kui võõrsil olija on jätnud endast maha kontaktid või hoidnud regulaarselt kodustega sidet.

Kati: Aga ma arvan, et ikkagi on mingid **sugulased või või keegi, kellega Sa ikkagi suhtled** ju. (.) Ja ma arvan, et **nemad hakkavad kohe vaatama /.../ kahtlaselt ju, kui Sa ei helista mingi ühtegi korda** või /.../ kirja või mingit asja üldse ei saada või kellegagi ei suhtle. Niiviisi ikka ei ole, et keegi ikka /.../ uurib, et kuidas Sul läheb /.../ [1]

Aleksandr: Seal on ju **reisikorraldajad** või keegi veel. /.../ Nad ju **niikuinii korraldavad otsimise**. Otsivad meid. [5]

4.4 Ennetustegevus

Ennetustegevuse olulisusest räägivad fookusgruppides osalenud kahes võtmes: esiteks, et noortel oleks kriisisituatsioonis teada ja käepärast võtta need abivahendid, mida olukorra parandamiseks kasutada, ning teiseks, et noored teaksid, kuidas inimkaubanduse ohvriks sattumise riske ära hoida või maandada. Teemast tuleks intervjueeritute arvates rääkida nii palju ja mõjusalt, et see tuleks meelde, kui oluline hetk on käes.

Käesolev peatükk võtab kokku erinevad ennetustegevusega seotud aspektid - kõigepealt intervjueeritute teadmised ja tagasiside varem läbi viidud inimkaubanduse vastaste kampaaniate kohta ning seejärel noorte nägemused sellest, kuidas nad kujutaksid ette tulevaste ennetussõnumite jõudmist endaealisteni.

4.4.1 Senise tegevuse märgatavus ning info inimkaubanduse kohta

Inimkaubandusest on noored kuulnud esmalt meedia vahendusel, mõnedel juhtudel oli ka koolis selle teemaga tegeletud (nt. loeng eestikeelses keskkoolis, õpilaste tehtud ettekanded eestikeelses kutsekoolis). Ühe allikana, kus inimkaubandusest juttu on olnud, toovad neid välja naisteajakirjad, milles on pihtimuste ja "reaaleluliste" näidete varal antud temaatikat käsitletud. Samas on enamus loetud materjalidest puudutanud naistega seotud ohte, meeste inimkaubandusse sattumise riskist räägitakse oluliselt vähem.

Mari: Tüdrukute, **naisteajakirjades** räägitakse tegelt hästi palju, et.. [1]

Kati: **Pihtimused** ja asjad /.../ seoses sellega. [1]

Mari: Jah, kohe eraldi lood on tehtud nendest, **et läksin välismaale tööle ja vaata, mis juhtus.** [1]

Eelnevate kampaaniate märgatavus

Erinevaid alkoholi, narkootikumide ja turvaseksi kampaaniaid on märgatud nii eesti- kui venekeelsetes koolides. Inimkaubandusega seonduvatest kampaaniatest märgiti ära "Sind müüakse kui nukku"-kampaania, mis meenus eestikeelsetes fookusgruppides vestluse käigus peaaegu kõigile. Noortele on selle kampaania puhul tegemist peaaegu šokireklaami sünonüümiga, mis hakkas silma, jäi meelde ja mõjutas. Päris esimese küsimise peale ei tulnud paljudel intervjueeritel siiski ühtki konkreetset reklaami meelde, mis näitab, et enamik kampaaniad toimusid kas liiga kaua aega tagasi või jäi nende kaudu edastatud info mõju või sõnumi inimkaubandusega seostamine nõrgemapoolseks.

Liisa: Tähendab see üks reklaam, vaata, kus see **nukk või hüpnukk**. See oli küll päris siuke "õudne reklaam", et see pani küll mõtlema.. vahepeal, kui seda näidati. [2]

Joosep: See "**Sind müüakse nagu nukku**", et see telekas vist oli ka. See /.../ oli siuke suhteliselt silma hakkav /.../ [2]

Liblikatega/mesilastega reklaami olid märganud vaid üksikud intervjueeritud. Lisaks täheldati sellel reklaamsõnumi eesmärgile hoopis vastupidist efekti – reklaam mõjus kui positiivse meelega kutse välismaale tööleminemiseks.

Katre: Mäletan, et kui ma seda pilti [liblikad ümber pea] esimest korda nägin, siis mulle tundus see just nagu kutsena. Nagu et oh, lihtne töö välismaal, nagu niimoodi. /.../ Jah, tundus positiivsena hoopis, mitte /.../ halvana. /.../ Pilt võiks natuke /.../ šokeeriv ka olla mu arust. Sest siin ma tõesti vaatasin, **nagu oleks mingi positiivne reklaam hoopis**. [8]

Inimkaubanduse teemalistest sotsiaalreklaamidest mainiti ka mõndasid televisioonist silma jäänud reklaame:

Mari: /.../ **Välismaale tööle mineku reklaam** oli ka. Oli siukene, et kus tüdruk ja siis see tööandja olid.. Ja siis see tööandja "Noh, et võtame siis Su passi." - „Jaa, palun, võtke mu pass. Ma ei tea, kuhu ma lähen, aga ma olen jube õnnelik praegu.“ Mingi selline. Aga väga kenasti hoiatav /.../ [1]

Siiri: Seal **üks reklaam on hästi hea**, kus oli mingi vene tüdruk oli võetud ka, /.../ neid oli hästi palju seal, nad olid kõik võetud prostituutideks ja siis ta kutsus nagu need kaamerad endale /.../ sinna korterisse. Ja siis näitas, et vaadake, meil on siin köök, et meil on siin hästi palju head süüa siin, umbes siis olid mingi vanad pizzad seal /.../ Meil on ostetud telekas ja voodid on igauhel /.../ Ja siis /.../ keegi koputas uksele, et mingi järgmine klient või midagi siukest. Et ma lähen nüüd kiiresti oma buduaarikesse ja umbes teen ennast korda, et siis ma lähen saan oma järgmise sõbraga kokku /.../. Et see reklaam oli ka metsikult hästi tehtud. [1]

Jagatud infomaterjali tagasiside

Fookusgruppides paluti noortel avaldada arvamust ka osalejatele jagatud inimkaubanduse ennetamise infoliini materjalide kohta. Need töid enamasti kaasa positiivset tagasisidet ning paljud arvasid, et ennetustöö kõrval on oluline jagada teavet sellest, mida ette võtta, kui kriisiolukord on juba käes. Neid materjale (ja eelkõige infoliini telefoninumbrist) tuleks intervjuueritute sõnul levitada laialt, eriti inimestele, kes plaanivad välismaale tööle minna.

Piia: Siiski siin on see lause “Sind kasutati ära” ja see on suht suurelt, ja ma arvan, et kui ma seda vaatan, siis ma näen seda. Mina küll loeks seda. Ja kui inimene juba vaatab siit eest, et ahaa, siis ta loeb ka, mis siin on. [8]

Noorte seas abiinfo jagamine ei piirduks tõenäoliselt vaid konkreetse voldiku saamisega, vaid teave kasulikust telefoninumbrist liiguks ka noorte suhtlusvõrgustikke mööda edasi. Jagatud materjalide abil jõuaks see kaugemale ning küllap tabaks ka potentsiaalseid võõrsile minejaid.

Voldikute kohta anti ka konstruktiivset tagasisidet. Esmalt juhiti tähelepanu sellele, et visiitkaardi suurune flaiier sobib küll ilusti rahakoti vahele, ent sellel puudub täpsem nimekiri probleemidest, mille korral infoliinile võib helistada. Teise aspektina nenditi, et flaiieril puudub märge sellest, kes infoliinile helistades vastab, ja teadmatuse tõttu ei pruugi tekkida selle reklaami suhtes ka usaldust.

Piret: Siin **ei saa sellele pointile pihta**, kui peale vaadata. See on nagu mingi klubi reklaam. /.../ No kui mina seda näen, kui keegi mulle tänaval seda annab, siis ma viskan selle minema. [8]

Karin: Siin võiks midagi nagu konkreetsemat olla. Näiteks see telefoni number – **kust ma tean, kellele ma helistan?** Äkki ma helistan tõesti, ma'i tea, tõesti klubipiletite osakonda. [8]

Mõnedes fookusgrupi liikmetes tekitas skepsist flaiieril olev kiri, mis ütleb, et puhkepäevadel saab teate jätta automaatvastajale. Segaseks jäi ka, mis selle teatega edasi tehakse.

Karin: Mul on küsimus selle kohta, et siin on kirjas, et puhkepäevadel saab teate jätta automaatvastajale – **mis selle teatega edasi tehakse?** /.../ Kas nagu helistatakse tagasi siis vä...? /.../ Et kui siin on kirjas, et sa oled **segaduses** ja võib-olla ma olen **meeleheitel** ja siis mul on seda **abi ikka kohe vaja**, mitte, et sa mingi ootad kaks päeva. [8]

Lõpetuseks kritiseeriti infoliini pikka ja lohisevat telefoninumbrit, mis hädaolukorras kindlasti abivajajale meelde ei tuleks. Neiud leiavad, et nii oluline kontaktnumber peaks olema pigem lühike ja kergesti meenuv.

Piia: Aga kui ma olen luku taga, siis ma arvan, et ma **ei hakka siin valima mingit pikka numbrit**, vaid ma helistan kohe kiirabisse või politseisse.[8]

Karin: Jah, number võiks ka kindlasti olla mingi selline **lühikene, mis hästi meelde jääb**. [8]

4.4.2 Kuidas noorteni jõuda?

Fookusgruppides arutlesid noored ka selle üle, kuidas ja milliste allikate kaudu oleks sotsiaalse sisuga kampaaniatel võimalik nende tähelepanu võita.

Õiged kanalid

Flaierite ja muude infomaterjalide jagamine peaks toimuma kohtades, kus noored ka tegelikult käivad. Intervjuueritud eestikeelsete kutsekoolineidude sõnul võiksid Tallinnas olla selliseks kohaks Viru keskus ja erinevad ööklubid. Eestikeelsed keskkoolipoisid oskavad ühe võimaliku reklaamimispaigana nimetada laste mänguväljakuid, mille ääres noortekambad tavaliselt kogunevad. Ka venekeelsete keskkoolipoiste seas rõhutatakse vajadust aktiivsema informeerimistegevuse järele just noorte kogunemiskohtades.

Lauri: Ma ei tea, **mänguväljakute juures** kuskil. Telekas on nagu päris hea, noh (.) meedia on nagu kõige parem viis. **Internetis käivad lapsed tihti**, viimasel ajal eriti palju, et (..) jah (.) Ega eriti palju tegelikult siukest võib-olla ei olegi, kuhu reklaame toppida - tänavad ja meedia. [3]

Noorte kaasamine

Paljud intervjuueritud arvasid, et nende eakaaslasi puudutavad reklaamisõnumid tekivad tõenäolisemalt siis, kui vastav ametiasutus teeb kampaania väljatöötamisel noortega otsest koostööd. Paraku jäävad paljud reklaamid ja kampaaniad konkreetse sihtgrupi mittetundmise taha pidama, reklaamitegijad lihtsalt ei tea, mida noor tegelikult tahab näha ja mis talle huvi pakuks. Noorte kaasamine on kampaaniate efektiivsuse saavutamisel seega oluline tegur.

Mari: Kui te teete nagu reklaame ja selliseid asju, siis hästi kasulik on nagu **noortega koostööd teha** nende reklaamide osas. Hästi palju koostööd. Sellepärast, et nemad **teavad, mis nende eakaaslastele peale läheb**. /.../ Viimasel ajal on kõige edukamad nagu noortele suunatud reklaamid need, kus on (.) noored ise /.../ koostööd teinud. [1]

Lauri: /.../ **inimeste tundmise taha jääb** kõik see, et **ei teata, mida inimene tahab näha**, mis talle pakuks huvi või kuidas ta midagi tahaks näha. Ta ei taha näha mingit pagana oravat, kes hüppab vetsurulli otsas (.) nad ei tea, et see on nõme ju /.../ [3]

Šokireklaam

Šokireklaami mõjusse usuvad enamik fookusgruppides osalenuid. Šokeeriv element tõmbab pilku ja paneb mõtlema, muud ratsionaalset põhjendust ei osatagi sellele tingimusele tuua – ilmselt on sotsiaalreklaame harjutudki mingil määral šokeerivatena nägema.

Noored tõdevad, et šokireklaamil on oluline eelis tähelepanu püüdmisel, see aitab inimest probleemi üle mõtlemata panna ja nähtut paremini meelde jätta. Venekeelses fookusgrupis põhjendati järskude ja jahmatavate lähenemiste mõju teema üle mõtlemata hakkamisele sellega, et noored on harjunud ühiskondlike probleemide üle naerma ja neid mitte tõsiselt võtma, ent šokireklaam naelutab vaatajad enda külge ning sunnib ka kõige pealiskaudsemate suhtumistega inimesed korraks räägitule kaasa mõtlemata. Mõõdukas šokk raputab vaatajat ning kui tegemist on tõsise ja kurva sõnumiga, ei lähe öeldu nii kergelt peast, vaid jääb ehk ka südamesse kripeldama.

Aleksandra: Aga samas see on ikkagi tõhus, **kui sa ikka midagi sellist jõledat näed, siis paneb ikka mõtlemata.** [4]

Alina: Viimasel ajal on Eesti televisioonis üldse väga jõhkrad-järsud reklaamid. /.../ HIVd reklaamitakse, noh, mis reklaamitakse, hoiatatakse, (.) iga päev sünnib nii ja nii palju viirusekandjaid. /.../ **See on üsna šokeeriv. Ausalt mõjub, (.) paneb mõtlemata.** (.)[7]

Teele: /.../ Mingi reklaam oli, /.../ kus see näidati neid nälgivaid lapsi /.../ ja siis /.../ viimases kaadris oli mingi väike laps, vaatas siukeste suurte silmadega otsa. Siis oli küll nii, et (.) endal ka nutt kurgus. /.../ Ma /.../ arvan, et pigem /.../ lähevad sellised asjad, **jäävad meelde ja jäävad südamesse** sealt ka äkki, et kui on siuke **kurb ja nukker** /.../ [2]

Piia: Kui rahulik teema, rahulikult rääkimine ei aita, siis (.) **siuke šokk ikka natuke raputab.**[8]

Samas tõdetakse, et hirmutamise ei maksa siiski liiale minna, muidu muutub reklaam labaseks ja ebameeldivaks vaadata. Vaid täpselt parajas koguses ehmatust saavutaks sihtgrupil oodatud efekti. Šokireklaam on noorte arvates küll mõjuv vahend, aga seda hoolikamalt peaks ka jälgima, millistel kellaaegadel ning milliste kanalite kaudu kampaania sõnumit levitatakse. Nii eesti- kui venekeelses kutsekoolineidude grupis rõhutati, et tõsise sisuga sotsiaalreklaamid peaksid väikelaste silme eest varjatuks jääma, venekeelsed noormehed lisasid sobimatute sihtgruppide hulka ka eakad ning alla 15-aastased noored.

Telekanal MTV

Noorte poolt enimvaadatud telekanalina tuuakse välja MTV-Eesti, mille reklaamidest räägitakse ülivõrdes ja väga detailselt. Enamuses gruppides on kõik osalejad nimetatud reklaame näinud, õhinal räägitakse ümber nende sõzeesid ning arutletakse, mida ühe või teise reklaamiga üritati öelda. See kõik annab märku, et tegemist on infokanaliga, mille abil on võimalik suure hulga noorteni jõuda. Terve sihtgrupini jõudmiseks tuleks siiski arvestada regionaalsete ja kultuuriliste erinevustega noorte vahel: näiteks ühes Ida-Virumaa keskkoolipoiste grupis tuli välja, et nemad ei olnud kuulnudki, et Eestis on telekanal MTV ning nad arvasid, et ega eestivenelased seda vist eriti vaata.

Karin: Telekas kindlasti on üks asi /.../ **Noorte seas eriti populaarne on see Eesti MTV.** Tegelt seal on ka päris palju olnud selliseid reklaame suitsetamise vastaseid ja (.) ma arvan, et see on kindlasti üks hea viis noortele teatada midagi.[8]

Maido: Jah see on, **sega vaatavad noored paljud.** [6]

Kool

Ka kooli nähakse olulise kanalina, mille kaudu sotsiaalseid sõnumeid noorteni viia. Kool võimaldab jõuda isegi nende noorteni, kelleni muude infoedastusvahenditega ei ulatuta. Kuna inimkaubanduse ohvrit nähti ühest küljest veidi naiivse inimesena, siis leitakse, et koolis inimkaubanduse ohtude üle

arutlemine on hea võimalus teha vastava temaatikaga lähemalt tuttavaks paljud erinevate karakteristikutega õpilased, sealhulgas ka need, kes tüüpilistest massimeediakanalitest eemale jäävad.

Nii neid kui noormehed, nii keskkoolist kui kutsekoolist, näevad ühiskonna- või perekonnaõpetuse tunde sobilikuna, kus võiks inimkaubanduse teemadel rääkida. Osades valimisse kuulunud koolidest on seda lahendust juba ka kasutatud, teistest koolidest pärit intervjueeritud leiavad, et üheskoos mõne tõsise sisuga filmi vaatamine annaks rohkelt ühist arutlusainet. Film võiks aga olla veidi šokeeriva ja mõtlemapaneva sisuga, kus emotsioonide ja kirjelduste kõrval oleks esitatud ka probleemiga seonduvaid konkreetseid numbrilisi fakte.

Lauri: Ma arvan, et **inimeseõpetuses** oleks tegelikult päris hea seda arutada, **peale filmi vaatamist näiteks**. Ma arvan, et mida inimesi paneb tavaliselt jahmatama, on ka **faktid, just numbrilised faktid** või midagi. /.../ **Kuidagi eriti vastikult seda kõike reklaamida** [3]

Katre: Jah, meil oli **perekonnaõpetuse tund**, /.../ pool klassi oli umbes. Vaatasime filmi ära ja siis õpetaja oli koostanud siuksed küsimused, siis pärast pidime oma arvamuse panema /.../. [8]

Intervjueeritud neid näevad, et üheskoos sotsiaalse sisuga filmide vaatamine on meetod, mis neid endid kindlasti mõjutaks. Ka varasemad kogemused ühiskonnaõpetuse tundidest (eestikeelsetele keskkoolineidudele oldi näidatud filmi „Lilja 4ever“) kinnitavad selle lähenemise mõju ja meeldivust.

Piia: Pärast seda filmi nagu üldse naerutuju polnud, siuke **tõsine imelik tunne oli**. [8]

Anna: Ma mäletan, kui meil koolis näidati filmi HIV-i ja narkomaania teemal, ja meil käis inimene, kes on narkomaaniast üle saanud ja (.) nüüd ravib HIV-i. (.) **See avaldas mulle suurt mõju**. See **film** ja pärast see **kokkupuude selle inimesega**. (.) See on hea. [7]

Teisest küljest leidub ka kahtlejaid, kes tõdevad, et paljud noored hoopis tukuvad filmivaatamise ajal ega viitsi näidatavasse süveneda. Noormeeste käitumine tekitab üldse vastakaid arvamusi – ühed neid leiavad, et poistega koos ei olegi võimalik tõsist filmi vaadata, kuna nad naeraksid selle välja, teised aga usuvad, et küllap vaatamine ikka õnnestuks ja vaevalt, et keegi nii tõsise teema üle naeraks.

Kati: Tavaliselt /.../, kui klassis mingit filmi vaadatakse, siis **kõik magavad ja ei viitsi vaadata**. [1]

MODERAATOR: Et /.../ see ei ole /.../ paha mõte, et terve klass, poisid-tüdrukud, vaatavad koos?

Katre: Ei ole jah, väga hea. /.../ Et selgitavaid asju võibolla. Tegelt /.../ võib-olla noortemates klasides /.../ ei tasu niimoodi vaadata, hakkavad seal /.../ **itsitama** ja tüdrukutele võibolla **halvasti ütleva** ja, aga vanemates klassides võiks küll [8]

Viktoria: Üks asi on see, kui tüdruk käib ühe juurest teise, aga teine asi on see, kui näidatakse inimesi, kes tegelevad sellega ja kes on sellest läbi käinud. Kui hakatakse rääkima nendest peksmistest, alandustest, vägivallast, **vaevalt keegi ikka naerab**. [4]

Noormeestele endile sõna andes selgus, et nemad nägid klassiga koos filmi vaatamises enamasti head võimalust tundidest ära saada. Leitakse, et pigem teeks selline ühiselt filmi vaatamine nalja, sest üheskoos olles ei saa keskenduda ning klassikaaslaste surve hakkaks nende vaatamist ja käitumist mõjutama. Pärnu kutsekoolipoiste kommentaar oli, et klassiga üheskoos vaadatakse filmi kui “seebikat”, kus “millestki ei saa aru”, sest on “ebahuvitav” ja igaüks otsustab niikuinii ise, kas tarbida alkoholi, suitsetada ja teha muud hoiatavat või mitte – kellegi teise poolt tulevad mõjutused neile kindlasti korda ei läheks ning tegelikkuses toimuks filmivaatamiste ajal hoopis magamine,

mitte süvenemine. Venekeelsed noormehed pakuvad välja, et ehk avaldaks film mõju, kui õpilastel oleks võimalus seda üksi kodus vaadata, näiteks kui CD või kassett filmiga koju kaasa antaks.

Andrei: Seda **tuleks üksi vaadata**. See (.) kollektiiv võib-olla (.) mõjutab... [5]

Vadim: Jah. **Ei saa keskenduda** (.). Siis ei ole mõtet.[5]

Üks noori lähemalt puudutav meetod on päris mitmetes fookusgruppides nimetatud grupivestlused. Vältimaks ka eelpool mainitud teiste klassikaaslaste mõju, usutakse, et sellistel tõsistel teemadel arutlemine oleks efektiivne just väiksema grupi korral, mis võimaldaks monoloogi asemel kahepoolset suhtlust ning noortel teema üle ka oma arvamust avaldada. Samuti leitakse, et noorteni jõudmisel ei olegi esmatähtis otsese kontaktiga haaratud auditooriumi suurus, vaid kui räägitav teema sihtgruppi puudutab ja on huvitavalt edasi antud, levib jagatud info iseenesest noorte seas edasi.

Siiri: Ja isegi siuke asi on tegelikult hullult hea, et **kui siin on mingi kuus või seitse inimest** /.../ ja Sa saad **avaldada oma arvamust**, sellest rääkida, et siis lihtsalt ka Sina /.../ **oma sõpradele seda edasi rääkida**. /.../ Kui on /.../ hästi suured auditooriumid, siis Sa lihtsalt kuuled seda juttu, aga Sa ei saa võib-olla ise nii palju kaasa rääkida (.) ja et kui isegi sellest tead, siis /.../ isegi võib see informatsioon veel paremini edasi levida, kui kõik tehakse täpselt nagu niimoodi väikese grupiga. [1]

Igor: Koolis saaks selliseid [*käesoleva fookusgrupi laadseid*] **vestlusi** teha.[5]

Internet

Paljud leidsid, et Internet on väga hea suhtluskanal, sest noored kasutavad seda palju ning mõni reklaam jääb neile Internetis surfides ikka silma. Portaali Rate.ee ja teiste samalaadsete saitide eeliseks on, et need ongi mõeldud peaaesjalikult just sellele vanuserühmale, mis võimaldab reklaamil tabada ühe korraga väga suur osa sihtgrupist. Teine aspekt populaarsete suhtlusportaalide abil sotsiaalkampaaniate läbiviimiseks on selliste lehekülgede kaudu levivad noortele suunatud ohud. Kuna Rate.ee kasutajaskond algab varases eas noortest, oleks nende hoiatamine reklaamide või postkasti saadetavate kirjade näol üsnagi ettenägelik.

Lauri: See on juba pigem, noh ma arvan, et sinna [Rate.ee] ongi kõige parem panna just reklaame, seepärast, et **see on siuksele õigele vanusegrupile**, ma arvan. [3]

Siiri: ..kui nad seal **Rate-s siis ennast juba paljalt näitavad**, siis nagu oleks jumala kasulik sinna üles panna midagi siukest jah.[1]

Vihik

Üks fookusgruppides väljapakutud idee oli reklaamkaantega vihik, kus lisaks sponsorite reklaamile võiks olla ka sotsiaalreklaamid. Kui neid õpilastele jagataks, jõuaks reklaamsõnum ühekorraga päris paljude noorteni.

Joosep: No postkastist on enam-vähem (.) prügikasti. /.../ Kui koolide poolest teha, siis on vihikute vahel reklaami päris üksjagu viimasel ajal /.../ Ma ei tea, kasvõi kaane pealegi. Iga kord kui ette võtad, siis näed jälle. /.../ Kui neid koolipoolselt või /.../ riigipoolselt või linnapoolselt siis ikkagi jagataks, siis (.) siis oleks vast asjal idee. [3]

4.4.3 Sõnumi usutavus

Et ennetustöö loengute, reklaamide jm kanalite kaudu õnnestuks, tuleks teemast rääkida võimalikult realistlike näidete varal ja võimalikult otse – sõnum tuleks edastada selgelt ja kindlalt, mitte ümber nurga. Intervjueeritute hulgas nimetati mitmel korral soovi kuulda konkreetseid fakte ja arve, mis ühest küljest kinnitaksid kampaania sõnumit, tõstaksid reklaamijate usaldusväärsusust ning näitaks probleemi tõsidust, ent teisalt oleks reklaamis üheks šokeerivaks elemendiks. Vastupidiselt sellele seisukohale öeldi aga ka, et numbrid ja faktid ei pruugi mõjuda kõikidele noortele, šokeerivad ja tegelikkusele vastavad üksikjuhtumid võivad siiski anda otsesema efekti.

Joosep: /.../ Ennemgi on /.../ poleemikat olnud, et ah et nii otse ikka öelda ei tasu, et pehmemdame asja siis (.) samas mõnes mõttes on **otse kõige parem**. Sest /.../ see ongi see šokeeriv osa - ta võib olla julm, aga kui ta tulemuse annab, siis.. /.../ [3]

Rain: Ega need numbrid /.../ osadele väga eriti ei mõju, aga (.) parem oleks /.../ mingi reklaam, mis **näitaks kohe ära, mis tegelikult toimub**. Annaks sisu kohe edasi. Sest üks surm on tragöödia, miljon - statistika. Niimoodi mõjub. (..)

Varasemate kampaaniate plakatite üle arutlemisel leiti, et reklaamides ei tohiks olla väga palju teksti, kuna siis kaob tähelepanu fookus ja lugemishuvi ära. Tänaval asuvad reklaamid peaksid olema veel eriti silmatorkavalt esitatud sõnumiga, sest sellises kontekstis on pikema teksti läbilugemine peaaegu välistatud. Ilmatu pika teksti hirmus välditakse kodulehekülgedele linkidele klikkimast, seepärast peaks ka veebilehtedel asuv info peaks olema selgesõnaline ja lugema kutsuv.

Kampaania sõnum peaks olema noorte jaoks usutav ja mõtlemapanev, mitte ülepakutud ja muigama ajav, nagu intervjueeritud osade varasemate reklaamide kohta arvasid. Kuid piir ülepakutuse ja usutavuse vahel on õhuke, näiteks enamike osalejate jaoks mõjusid Eesti Punase Risti inimkaubandusvastase kampaania plakatid („Erinevad tööd teeninduses välismaal“, „Vladimir tuli Eestisse ehitustööliseks“ jne) liiga naiivsete ja läbinähtavatena, samas kui populaarseimat inimkaubanduse ennetamise reklaami „Sind müüakse kui nukku“ hinnati väga mõjuvaks ja efektiivseks.

Inimesed, keda kuulatakse

Peaaegu igas fookusgrupis räägiti sellest, et inimkaubanduse ennetamiskampaaniasse peaks olema kaasatud inimesed, kelle sõnu usutakse. Siinkohal pakuti välja kaks mõjuvat varianti – kui rääkija oleks reaalne inimkaubanduse ohver või kui ta oleks mõni kuulsus või muul moel autoriteetne isik. Olgugi, et noored mõistavad, kui keeruline on Eesti väiksuse tõttu mõne endise või praeguse prostituudi avalikult rääkimasaamine, kuulatakse teemaga realselt kokku puutunud inimest tunduvalt rohkem kui ennetustegevuse alast töötajat. Inimkaubanduse ohvriks sattunu ärataks usaldusväärsusust, sest ta teab omast kogemusest, millest räägib, ning pakuks noortele kuulajatele lisaks praktilistele näpunäidetele ka seda šokeerivat emotsiooni, mille vajalikkust toonitasid intervjueeritud peaaegu igas fookusgrupis.

Marju: Peaks olema just niuksed **isikud, kes on seda läbi elanud**, peaks sellest rääkima, kes see tegeleb sellega. (.) asjadega. [2]

Raul: Võib-olla **inimene, kes on läbi kogenud seda** [6]

Maido: Jah, mõni **ohver**. [6]

Diana: Mind huvitaks, kui realselt (.) **"asjas" sees olnud tüdrukud räägiksid** oma kogemusest (.) telekas või /.../ [7]

Ilma isikliku kogemusega infojagajatesse suhtutakse skeptiliselt. Kui sihtgrupp ei ole veendunud, et rääkija tõesti tunneb inimkaubanduse või prostitutsiooni temaatikat ja et ta isiklikud väärtused langevad kokku sellega, mida ta noortele räägib, ei võeta rääkijat piisavalt tõsiselt. Fookusgruppides öeldust võib välja lugeda ka seda, et prostitutsioonist kõneleja peaks kuuluma kuulajatega umbes samasse sotsiaalsesse gruppi – silmnähtavalt rikkamatesse võidakse suhtuda liiga üldistatult ning siduda neid endid näiteks mõne stereotüüpse prostituutide kliendigrupiga.

Kati: Siis see võiks nagu **reaalne olla**, et nagu et **see, kellega see juhtus** võiks nagu seda teha, et siis nagu saaks aru, et **see on päris**. [keegi: Jah] Mitte nagu keegi ütleb "õõõ õõõ, et nii võib juhtuda ja ära tee." [1]

Irina: Ma arvan, et kõige tõhusam oleks ikkagi **kuulata inimest, kes on sellest kõigest ise läbi käinud** ja kes on sellest välja tulnud (.). Mitte inimest, kes on kuulujuttude põhjal oma teadmised saanud (.) kuidagi niimoodi, ise sõidab kalli autoga (.). /.. / See küll ei mõjuks, kui tuleks keegi näpuga vehkima (.) et umbes nii ei tohi teha jaa (.) teeb ausat nägu [4]

Maria: Jaaa. Mitte hoopis selline **inimene, kes võib-olla on prostitutsiooni tarbija**. See ei oleks hea. [4]

Kuulsuste kasutamine kampaaniates on teine võimalik vahend, millega noored sotsiaalseid sõnumeid kuulama panna. Siinkohal rõhutatakse aga, et vastav kuulsus peaks olema soovitud sihtgrupi hulgas autoriteetne, seega tuleks reklaami valida just vastava vanuserühma seas populaarseid inimesi.

Lauri: Üks hea viis on veel kasutada kuulsuseid reklaami juures. Ehk siis laste **iidoleid** - jalgpallureid või kes iganes. See ma arvan läheks ka päris hästi peale. /.. / Neidudele, ma arvan, leidub küllalt mingeid lauljaid ja värke /.. / Mikk Saar, kõik ju räägivad ainult temast. /.. / Poistele /.. / ka mingid kuulsa laulja, /.. / Inese või /.. / Siis näiteks see Lenna Kuurmaa /.. / [(teised noogutavad)) Mhmh]. [3]

Keelamise mõju

Paljud intervjuueeritud leiavad, et keelamine üksi ei aita. Siiski minnakse noortega suheldes pahatihti keelamisega liiale, mis viib hoopis vastupidise efekti või sõnumi tõsiseltvõtmatus ja ignoreerimiseni. Seda väljendasid ilmekalt eestikeelse kutsekooli noormehed, kes seostasid igasugust ennetustööd keelamisega, mis on ebahuvitav ja kedagi ei puuduta. Rohkem sobivaks alternatiiviks on noorte arvates potentsiaalsete tagajärgede ilmekas esitamine. Kindlasti ei tohiks olla tegemist pealesurutud moraalilugemisega, vaid pigem erinevate kanalite (meedia, kool jm) kaudu toimuva noori kaasava debatiga.

Raili: See on näiteks nagu alkoholi ja suitsugagi, et mitte et "ära kasuta narkot" ja "ära joo" ja "ära suitseta", vaid tuleks /.. / just **kirjutada selle kohta - mis ta teeb ja miks ta on halb ja kuidas ta Sulle mõjub**. [1]

Mart (matkides): **Narkootikumid on pahad, suits on paha** (.) ja seda pool tundi jutti. [6]

5 Arutelu

Inimkaubandus oli noorte jaoks teema, mille liike osati küll nimetada, ent mis jäi fookusgruppides osalenutele siiski üsna kaugeks ja võõraks probleemiks. Kuna vestluste keskseks teemaks osutus prostitutsioon kui üks inimkaubanduse alaliik, läheneme ka arutluses inimkaubandusele just selle nurga alt, keskendudes intervjueeritute prostitutsioonialaste hoiakute ja stereotüüpide analüüsimisele. Hoiakute muutmisevõimalused on aga üle kantavad nii inimkaubanduse kui selle kõikide alaliikide ennetamiseks.

Fookusgruppides väljendatud hoiak prostitutsiooni ja prostituutidesse oli laias laastus nii noormeeste kui neidude hulgas negatiivse alatooniga – ühiselt tunnistati, et suhtumine sõpra või tuttavasse muutuks senisest negatiivsemaks ning võiks tipneda isegi läbikäimise vähendamiseks, kui selguks, et viimane tegeleb oma keha müümisega. Intervjueeritud neidude esmast hoiakut prostituutide suhtes väljendasid kõige täpsemalt sõnad “ebanormaalsed”, “haiged” ja “midagi väga valet tegevad inimesed”. Esimesest reaktsioonist palju sügavamale laskumata järgnesid sõnad “laisad” ja “rahahimulised”. Taolise suhtumisega vastandasid fookusgruppides osalenud neid end selgelt sellele “teisele”, prostituutide grupile ning väljendasid esmapilgul prostituutide tegevuse suhtes täielikku mõistmatust ja vastikust. Kuna nimetatud reaktsioon ilmnes kõikide tütarlastegruppide puhul ühtemoodi spontaanselt, võib oletada, et tegemist on ühiskonna muustrites paikneva väga lihtsustatud versiooniga prostituudi stereotüübist, mille üks tunnus on objektiks oleva grupi ilmne halvustamine.

Ometi selgus, et see väga üldistatud stereotüüp ei ole ainus, mida prostituutide kohta kasutatakse. Pärast teema üle järelemõtlemist hakkas vestlustest välja kooruma loogiliselt seletavaid ja prostituute mõista püüdvaid põhjendusi sellele, mis ajendab üht naist seksiarisse astuma. Üldisest ja väga lihtsustatud stereotüübist sai hulk väiksemaid, millest osad olid rohkem, osad vähem muutumatud kujutluspildid prostituutidest. “Ebanormaalsed”, “laiskade” ja “rahahimuliste” prostituutide asemele tekkis hulk motiive: lihtsa väljapääsu otsimine, mugavuste jahtimine, (majanduslikud) eluraskused, riskipiirkonnast pärinemine, koduse kasvatus puudumine, poolik haridus ja madalad ambitsioonid ning seniste toetajate kadumine või halbade sõprade tekkimine. Kuigi enamik nimetatutest sisaldavad endiselt selliseid negatiivseid väärtusi, mis keskmise 11.-12. klassi gümnaasiumiõpilase või kutsekooli lõpukursuse noore väärtushinnangutega ei haaku, leidub nende hulgas ka selliseid tunnuseid, mis viivad intervjueeritud enda inimkaubanduse riskigrupiga samastamisele sammukese lähemale. Prostituutide profiile luues nimetati ka selliseid potentsiaalseid oma keha müümisele viivaid tegureid, millega osalejad ise olid kokku puutunud (nt. Ida-Virumaal läbi viidud fookusgrupp ja riskipiirkonna mainimine) või mis võib ootamatult tabada igaüht (nt. sõprade-toetajate kadumine, majandusliku kriisilukorra tekkimine). Nii saab öelda, et loogilise järeldamise ja argumenteerimise abil loodud sihtgrupid on rohkem tegelikkusele vastavad kui esmalt silme ette kerkinud kujutluspilt “tüüpilisest” prostituudist. Neist võib ka kaudselt välja lugeda, et prostitutsioon ei olegi tavalisest noorest sedavõrd kaugel seisev nähtus.

Siiski ei leia ei kutse- ega keskkoolides intervjueritud noored, et just nemad kuuluvad inimkaubanduse riskigrupi hulka. Isegi siis, kui oldi põhjalikult analüüsitud võimalikke prostituudiks hakkamise tagapõhjasid ja välismaale tööleminekuga seotud ohtusid, leiti, et pigem tuleks sellest teemast rääkida nooremate, rumalamate ja naiivsematega, sest nende endi ohtusattumine on peaaegu välistatud. See näitab, et üleüldine stereotüüp (laiskadest, rahahimulistest, ebanormaalsetest jmt prostituutidest) ja enese selge sisemine vastandamine nendele on siiski väga tugeva mõjuga ja visa kaduma. Ometi sõltub stereotüübi laiendamisest ja hoiaku muutumisest see, kuidas noored tegelikke riske tajuvad ning milliseid otsuseid vastu võtavad. Kui vaesest regioonist pärit ja välismaale lihtsa vaevaga palju raha teenima minev nooruk end mingilgi määral ohustatuna ei näe, võib see viia ettevaatusabinõude vältimise ning valede otsuste tegemiseni. Näide liigselt tugevast stereotüübist kinnihoidmisest on see, kui usutakse, et koristajaametiga võrreldes on prostituudiks olemine võrdset madala mainega, ent palju lihtsam rahateenimisvõimalus – seega kahe “halva” vahel valides otsustatakse selle kasuks, mis arvatakse olevat füüsiliselt lihtsam ning kus saab halva mainega tööd teha teiste eest varjatult.

Ka prostituudi teenuste tarbija kohta levivad kindlad stereotüübid: fookusgruppides arutlenud noormehed pidasid seksi ostjaid täiesti tavalisteks, normaalseteks ja aktsepteeritavalt käituvateks meesteks. Noormehed nägid prostituudi juures käimist kui laialt levinud meelelahutust ja vaheldust rutiinile, mida ei välistata tulevikku silmas pidades ka endast rääkides. Intervjueritud neidude esialgne hoiak oli poiste omast küll märksa negatiivsem (sisaldas näiteks viidet nõ. kergema tee valimisele), ent siiski meeste käitumist õigustav (“meestel ongi naistest suuremad seksuaalvajadused” ning “prostituutide külastamine hoiab pereelu korras”).

Pärast mõningast arutelu jõuti ka prostituudi kliendist rääkides esialgsete stereotüüpide lahtivõtmiseni ning see andis tulemuseks kokku kaheksa erinevat motiivi: püsipartneri puudumine, ekstreemsed soovid, vahelduse otsimine, kiire elutempo, meelelahutus, alkoholihoove, eakaaslaste surve ja enesekehtestamine raha abil. Ka nendeni jõuti peamiselt ratsionaalse arutelu ja põhjendamiste kaudu, seega võib arvata, et need on tegelikkusele rohkem vastavad ning sisaldavad endisest rohkem võimalusi näha seoseid praeguste koolipoiste ja tulevaste potentsiaalsete seksioستjate vahel.

Väga lihtsustatud seksioستja stereotüübi hoidmine tähendaks, et noormeestes olev prostituutide kasutamist heaks kiitev suhtumine viiks praeguste klientide taastootmiseni. Seda kinnistaks ka neidude arvamus, et meestel ongi loomu poolest kõrgemad seksuaalvajadused kui naistel ning seega on parema võimaluse puudumisel või koduste pingete ärahoidmiseks bordellides käimine isegi õigustatud. Prostituutide külastamine saaks hoogu juurde kahel põhjusel: esiteks lähtuvalt sellest, et stereotüübi kandja teab enda kohta käivaid stereotüüpe ning püüab käituda neile vastavalt (Eagly 1987), teiseks selle tõttu, et konkreetsele käitumisele pidevalt antav tagasiside mõjutab tegutseja hoiakut antud käitumise suhtes (Kuykendall ja Keating 1990). See tähendab ühelt poolt, et kui mehed on teadlikud, et naised näevad neid suuremate seksuaalsete vajadustega ja aeg-ajalt sellist meelelahutust otsivatena, on see piisav motivaator vastava käitumise jätkamiseks. Teiselt poolt “kiidavad” noormehed üksteist sõprade abil ise prostituutide juures käimise eest ja seegi stimuleerib vastavat käitumist edaspidigi kordama. Siit järeldub, et intervjueritud noored ei näe esmajoones prostitutsiooni kui naistevastast vägivalda, vaid kui ühiskonnas teatud vajadusi rahuldavat (loomulikku) nähtust.

5.1 Hoiakute muutmine ennetustegevuse raames

Hoiakute muutmise juures saab peamiseks küsimuseks, millega jõuda sihtrühmani. Fookusgruppidest ilmnes, et noored ei suuda end samastada riskigrupiga. Inimkaubanduse potentsiaalsete ohvritena nähti reeglina teisi, ennast tunnistati riskigruppi kuuluvaks läbi juhuslikkuse faktori, mida ei ole võimalik muuta. Samuti väljendati tihti, et see teema ei ole nende jaoks aktuaalne, kuna inimkaubandus üldiselt puudutab pigem “kaugete”, kolmandate riikide elanikke. Prostitutsiooni kuulumist inimkaubanduse alaliikide sekka küll teatakse, ent prostitutsiooni üle arutledes ei räägita eriti sellega kaasnevast naistevastasest vägivallast ega füüsilisest prostitueerima sundimisest. Petty *et al.* (1981) on leidnud - selleks, et kuulaja korrigeeriks oma olemasolevaid hoiakuid vastavalt esitatud argumentide kvaliteedile, peaks ta tundma, et teema on tema jaoks oluline, vastasel juhul mõjutab tema seisukohti vaid selle isiku jutt, kes on tema silmis autoriteetsem. Kuna läbiviidud fookusgruppidest selgus, et noored ei tunne isiklikku seost inimkaubanduse teemaga, siis võib öelda, et neile mõjuks heade põhjenduste ja tugevate argumentide kõrval rohkem autoriteetne isik, kes neid esitab. See tähendab, et kui mõni noorte silmis vähe autoriteetsust omav rääkija püüaks muuta noortel olemasolevaid stereotüüpe inimkaubandusest ja prostitutsioonist, samas, kui noorte jaoks oluline võrdlusgrupp (sõbrad, koolikaaslased) kinnitavad vastupidist seisukohta, jäädakse enda ja sõprade poolt jagatavatele stereotüüpidele kindlaks. Noored ise näevad potentsiaalselt mõjuvatest reklaamidest rääkides sedasama – nad rõhutavad nii sõnumi pilkupüüdvust ja konkreetsust kui selle edastaja mõjujõudu ja usaldusväarsust.

Teine olukord, mis viitab autoriteetse kõneleja vajadusele, on kampaania sõnumite edastamine ajal, kui noored on väsinud või ei suuda muul põhjusel kontsentreeruda. Ka sel juhul osutub argumentide tugevuse asemel määravaks hoopis nende esitaja mõjuvõim. Ilmekas näide eelpool viidatud olukorrast on noormeeste suhtumine (peale tunde) toimuvasse ühisesse filmivaatamisse – poisid ütlevad, et filmis esitatusse süvenemise asemel tihti hoopis tukutakse või lastakse end segada kollektiivi mõjust (naerdakse, kommenteeritakse jne.). Võimalik, et sama sõnumi mõnel muul hetkel ja kuulajate jaoks autoriteetsema vahendaja kaudu edastamine omaks noormeestele märksa tugevamat mõju.

Noortele lähenemist planeerides tekiks küsimus – kes on neile autoriteet, kelle jutt neid mõjutada suudaks? Intervjueeritud ise arvavad, et neile mõjuks kõige enam kuulsuste kasutamine kampaaniates või see, kui teemast tuleks rääkima inimene, kelle puhul on näha, et tal on olemas isiklik kogemus räägituga. Bourdieu (1991) ütleb, et autoriteetsus tuleb rääkijale läbi esindatava grupi võimu delegeerimise – see tähendab, et kui keegi soovib esindada mõnda ühiskonna gruppi ja saada sealjuures teiste tähelepanu, peab ta tõestama, et teda on konkreetset gruppi volitatud esindama, ning nii tema jutu sisu kui isikuomadused peavad vastama esindatavale grupile. Intervjueeritud kinnitasid selle sümbolse võimu näitamise vajadust, öeldes, et teemast rääkija peaks olema usaldusväärne ja mitte mingil juhul ise potentsiaalne prostituutide klient. Vaid sel juhul on rääkija jutul soovitud efekt ning teda võetakse kui legitiimset kõnelejat antud teemas.

Siiski on leitud, et vaid loogikal ja ratsionaalsetel argumentidel põhinev hoiak on ajas püsiv (Chaiken 1980), seega saaks autoriteeti kampaaniates kasutada selleks, et panna noored end rohkem samastama inimkaubanduse riskigrupiga ja teadvustama endale probleemi olulisust. Alles siis on võimalik tugeva argumentatsiooniga seniseid müüte ja olemasolevaid hoiakuid murda.

Noorte poolt väga eelistatud šokireklaami mõju põhjendavad ka erinevad sotsiaalpsühholoogia uurijad. Mõõdukas šokk paneb inimese uskuma, et kuuldav sõnum aitab sellest hirmust vabaneda, mistõttu on ta motiveeritud analüüsima sõnumit ning tõenäolisemalt ka muutma oma hoiakut (Petty 1995). Samas on teada, et ainuüksi sõnumis ei ole peidus motivatsiooni, mis paneks inimese sellesse süvenema, ainult šokk mõjub aga lihtsalt hirmutavalt, pakkumata hirmust lahti saamiseks konkreetset lahendust (Leventhal *et al.* 1967). Ka noored fookusgruppides soovisid reklaame, kus nii šokk kui konkreetne selgesõnaline sõnum oleksid ühendatud. Samas manitsetakse reklaamitegijaid mitte liialdama hirmutamise- ja ehmatamiseefektidega.

Ühte olulist aspekti ennetustegevuse korraldamisel nimetatakse veel - selleks on keelamine. Paljud noored hoiatasid, et kui keelamisega liiale minnakse, viib see hoopis vastupidise efekti või sõnumi tõsiseltvõtmatuseni. Seda sama kinnitavad mitmed uurijad, põhjendades efekti toimimist järgnevalt: kui inimene tunneb, et ta vabadus midagi teha või millestki mõelda on ohustatud, hakkab ta käituma just vastupidiselt ohustatud tegevusele (Brehm 1966). Seega, kui keeldude taluvuspiir ületada, on oht, et sõnumid teevad rohkem halba kui head.

6 Kokkuvõte

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli heita pilk Eesti noorte inimkaubanduse alastele hoiakutele ja teadmistele, saamaks teada, kuidas noored näevad ja mida arvavad inimkaubandusest ja selle alaliikidest, kuidas suhtutakse välismaale tööleminekusse ja sellega kaasnevatesse ohtudesse ning kuivõrd tajutakse end inimkaubanduse riskirühmana. Lisaks kogusime tagasisidet varasemate ennetuskampaaniate kohta ning püüdsime ennustada uute võimalike kampaaniasõnumite vastuvõttu sihtrühma seas.

Selle töö näol on tegemist jätkuurimisega M. Pajumetsa 2002.a teostatud uurimusele, kus vaadeldi inimkaubanduse olemust ning ennetusviise keskkooliõpilaste perspektiivist. Laiendamaks teadmisi inimkaubanduse riskirühmast, kaasasime käesolevasse uurimusesse keskkoolide kõrval ka kutsekoolide õpilased ning neidudele lisaks ka noormehed. Empiirilise töö tulemuseks oli seega materjal kokku kaheksast poolstruktureeritud fookusgrupiintervjuust, mille sisu analüüsisime kvalitatiivselt temaatilise analüüsi võtteid kasutades. Töö teoreetilise aluse moodustasid sotsiaalpsühholoogilised lähenemised hoiakutele ja stereotüüpidele, mille raames arutlesime nii intervjuueritud noorte suhtumiste kui nende mõjutamisvõimaluste üle.

Uurimuse tulemusena selgus, et intervjuueritud noored oskasid küll nimetada kõiki inimkaubanduse alaliike, ent kogu temaatikat peeti siiski suhteliselt võõraks ja kaugel asuvaks probleemiks. Peamiselt osati siinkohal arutleda prostitutsiooni üle, mida pidasid ühiskonnas rohkem nähtavaks venekeelsed noored. Uurimus näitas ka, et kuna inimkaubanduse ohvri esmase väga lihtsustatud stereotüübi järgi on tegemist rumala, rahaahne ja naiivse inimesega, ei samasta ükski intervjuueritud noor end otseselt inimkaubanduse riskigrupiga. Äärmisel juhul ollakse nõus tunnistama riskirühma kuulumist vaid läbi halva juhuse. Siiski leiti loogilise järeldamise ja argumenteerimise kaudu hulk inimkaubanduse riskigruppe, mis on rohkem tegelikkusele vastavad kui esmalt silme ette kerkinud kujutluspilt "tüüpilisest" prostituudist. Neist võib kaudselt välja lugeda, et prostitutsioon ei olegi tavalisest noorest sedavõrd kaugel seisev nähtus.

Arutledes prostitutsiooni üle selgus, et noormehed ja neid defineerivad prostitutsiooni vabatahtlikkust erinevalt: kui neid vastandasid prostituudiks hakkamise põhjustest rääkides inimese tahtlikku valikut probleemsest olukorrast mõjutatud valikule, siis noormeeste arvates kuulusid need mõlemad inimese vaba valiku alla, mille vastandäärmusena nähti vägivaldset prostitueerimisele sundimist. Ka suhtumine prostitutsiooni oli intervjuueritud noormeeste ja neidude puhul erinev. Neidude esmareaktsioon seksi müümise kohta peegeldas prostituutide väga lihtsustatud stereotüüpi, mis oli selgelt negatiivne ja halvustav, olgugi, et loogikal põhineva arutluse käigus jõuti pea mitmete prostitueerima hakkamist soodustavate teguriteni, mille eest ei ole keegi täielikult kaitstud. Olulisemad nimetatud põhjused olid näiteks lihtsa väljapääsu otsimine, mugavus- ja esinemissoov, kõikvõimalikud eluraskused, raskustes piirkondadest pärinemine, nõrk kodune kasvatus (sealhulgas valed väärtushinnangud ja enesekehtestamisoskuse puudumine), madal haridustase ja vähene ambitsioonikus ning toetajate kadumine või halbade sõprade tekkimine. Noormeeste hoiak oli nii seksi ostmisesse kui müümisesse neidudest neutraalsem, neist esimest peeti täiesti normaalseks, aktsepteeritavaks ja isegi vajalikuks nähtuseks, naistevastane vägivald jäi

sellekohastes aruteludes peaaegu puutumata. Seksi ostmise põhjustena nimetati näiteks kiiret elutempot ja vahelduse otsimist (seksi ostmine kui nn. tavaliste, normaalsete meeste tegevus), alkoholihoovet, püsipartneri puudumist, eakaaslaste survet, ekstreemseid seksuaal-soove, meelelahutuse otsimist (just turistide puhul) ja vajadust kehtestada end raha abil. Noormeeste positiivsemat suhtumist süvendab ka see, et noormehed on ise teadlikud nende kohta käivast stereotüübist, mille järgi on seksi ostmine õigustatud meeste kõrgemate seksuaalsete vajaduste tõttu. Sellised hoiakud annavad alust tõmmata paralleele tänaste koolipoiste ja tulevaste seksiootajate vahel.

Välismaale tööleminekusse suhtusid kõik intervjuueeritud positiivselt. Peamine motivaator mineku taga on ootus teenida palju raha, kusjuures venekeelsed noored väljendasid eriti selgelt, et kõrge palga nimel oleksid nad valmis tegema peaaegu igasugust tööd. Ka sihtriigi valimise osas kindlaid põhimõtteid ei omatud, eelistati küll Skandinaaviat, Lääne-Euroopat ja Ameerikat, ent hea pakkumise korral ollakse valmis mujalegi minema. Kui enamus noori arvas, et inglise keelega saab kõikjal maailmas hakkama, siis osad venekeelsed neid eristasid teistest uskudes, et kohaliku keele õppimine läheb väga kiirelt ning ainult töö eesmärgil välismaale minnes ei olegi keeleoskust tarvis. Ka töölepingut ei peetud rangelt hädavajalikuks, selle puudumist aktsepteeritaks juhul, kui töökoht asub Eestis või lähiriikides, on muretsetud mõne tuttava poolt või kui tööpakkumine on väga hea. Samuti ei välistata võõrasse riiki omal käel tööd otsima minemist. Sarnaselt 2002. a uurimusele nägid fookusgruppides osalenud kõige turvalisema välismaale mineku meetodina tuttavate soovitude peale minemist. See kõik näitab, et noortel on küll olemas teoreetilised teadmised sellest, kuidas end ohtu sattumise eest kaitsta, ent praktikas neid ilmselt rangelt ei järgitaks. Riskigrupiks olemist suurendab ka stereotüüpne mõtlemine “kahtlastest kuulutustest”, mis paneb noored valvsust kaotama vähem läbinähtavate värbamisskeemide suhtes.

Analüüsides varasemaid inimkaubanduse ennetuskampaaniaid, selgus, et meeldejäävaim oli reklaamikampaania sõnumiga “Sind müüakse kui nukku”. Sihtgrupiga kommuniqueerumiseks soovitasid intervjuueeritud peamiselt õigete kanalite kasutamist, noorte kaasamist reklaamide väljatöötamisesse, esitatava sõnumi selgust, šokeerivust ja autoriteetset vahendajat. Viimased on olemasolevate hoiakute muutmisel olulised tegurid ka sotsiaalpsühholoogia uurijate sõnul.

Käesoleva töö tulemuste põhjal saab tõmmata mitmeid paralleele 2002.a. Pajumetsa uurimusega. Mõlemast uurimusest selgus, et välismaale töölemineku on noorte jaoks ahvatlev võimalus, millest ollakse nõus üsna kergekäeliselt kinni haarama. Siiski ei tajuta enda kuulumist inimkaubanduse riskigruppi ning teadmised enese kaitsmise kohta on küll olemas, kuid tõenäoliselt ei leiaks need praktikas eriti kasutamist. Ka 2002.a. uurimusest selgus, et Ida-Virumaa noored näevad end oma päritolupiirkonna tõttu inimkaubitsemisest veidi rohkem ohustatuna, ent samas on nad teistest riskialtimate. Töölepingu olemasolu alahindamine ja inglise keelega hakkamasaamise ületähtsustamine olid ohumärgid, mis ilmnesisid mõlemas uuringus ning peaksid saama ennetustegevuse raames erilist tähelepanu.

7 Kasutatud kirjandus

- Borgatta E.F., Montgomery R.J.V. (2000) *Encyclopedia of Sociology*. Macmillan Reference USA: New York. Vol 1.
- Bourdieu P. (1991) *Authorized Language: The Social Condition for the Effectiveness of Ritual Discourse*. Cambridge: Polity Press.
- Brehm J.W. (1966) *A theory of psychological reactance*. New York: Academic Press.
- Brigham J.C. (1971). Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*, 76, 15-38.
- Bushman B.J., Stack A.D. (1996) Forbidden fruit versus tainted fruit: Effects of warning labels on attraction to television violence. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 2, 207-226.
- Chaiken S. (1980) Heuristic versus systematic information processing and the use of source versus message cues in persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 752-766
- Eagly A.H. (1987) *Social differences in a social behavior: a social-role interpretation*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale, New Jersey: London
- Eespere K. (2007). Prostitutsiooni varjatud pool: räägivad seksi ostjad. *Sotsiaalministeeriumi toimetised 5/2007*. Sotsiaalministeerium.
- Eesti Punane Rist (<http://redcross.ee/et/inimkaubandus.html>, 30.11.2007)
- Gibbs A. (1997) *Focus Groups. Social Research Update, Issue 19*. University of Surrey: Department of Sociology.
- Hogg M.A, Vaughan G. M (1998) *Social Psychology*. 2nd edition. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- IOM (2001a) *Public perception and awareness of trafficking in women in the Baltic States* (<http://www.refocusbaltic.net/repository/knygos/Public%20opinion%20research.pdf>, 30.11.2007)
- IOM (2001b) *Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects*
- IOM (2002) *Public perception and awareness of trafficking in women in the Baltic States (2)* (http://www.refocusbaltic.net/repository/knygos/Public%20opinion_mazas.pdf, 30.11.2007)
- Kalikov J. (2002) *Research - prostitution in Estonia, Latvia, Lithuania*. (<http://www.policy.hu/kalikov/questionnaireSWresults.html>, 30.11.2007)
- Kalikov J. *Historical Background of Prostitution in Estonia*. (<http://www.policy.hu/kalikov/ESTONIA.html>, 30.11.2007)
- Katz D. (1960) The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24, 163–204.
- Katz, D., Braly, K. (1933) Racial stereotypes of one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280-290.

- Krueger R. A., Casey M.A. (2001) Designing and Conducting Focus group Interviews. *Social Development Papers*, 36. / Krueger R. A. et al., Washington: The World Bank.
- Kuykendall D., Keating J.P. (1990) Altering thoughts and judgements through repeated association. *British Journal of Social Psychology*, 29, 79-86.
- Leventhal H., Watts J.C., Pagano F. (1967) Effects of fear and instructions on how to cope with danger. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 313-321.
- LFT - living for tomorrow (<http://www.lft.ee/index.php?meny=3&menyy=1-1-2>, 30.11.2007)
- Liberman A., Chaiken S. (1992) Defensive processing of personally relevant health messages. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 669-679
- Lippmann W. (1922) Public Opinion. New York: Harcourt Brace.
- Luht K. (2002) Põhja- ja Baltimaade naistega kaubitsemise vastane kampaania Eestis 2002. Põhjamaade Ministrite Nõukogu, Eesti Avatud Ühiskonna Instituut. (<http://www.nordicbalticcampaign.org/estonian/raport.pdf>, 30.11.2007)
- Macrae C. N., Stangor C. and Hewstone M. (1996) Stereotypes and stereotyping. New York: Guilford Press.
- Merton R. K., Kendall P. L. (1946) The Focused Interview, *American Journal of Sociology*, 51, 541-557.
- Morgan D.L. (1988) Focus groups as qualitative research. London: Sage.
- Olson M.A., Fazio R.H. (2001) Implicit attitude formation through classical conditioning. *Psychological Science*, 12, 413-417.
- Pajumets M. (2002) Keskkooli lõpetavate neidude kui tulevaste töötajate teadlikkus inimkaubandusest. (<http://www.enut.ee/lisa/Keskkoolinoored%20%28EST%29.pdf>, 30.11.2007)
- Pettai I., Kase H., Proos I. (2006) Prostitutsioon Eestis: ülevaade prostitutsiooni kaasatud naiste olukorrast. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn (http://www.tai.ee/failid/Prostitutsiooni_kaasatute_uurimus_2006.pdf, 30.11.2007)
- Pettai I., Proos I., Kase H. (2003) Prostitutsioon Eestis: sotsiaalsed riskid ja majanduslik surve. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn. (http://www.oef.org.ee/_repository/Document/Prostitutsioon_Eestis.pdf, 30.11.2007)
- Petty R.E, Cacioppo J.T., Goldman R. (1981) Personal involvement as a determinant of argument-based persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 847-55
- Petty R.E. (1995) Attitude change. *Advanced social psychology*. / A. Tesser, New-York: McGraw-Hill.
- Petty R.E., Brock T.C. (1981) Thought disruption and persuasion: Assessing the validity of attitude change experiments. *Cognitive responses in persuasion* / R.E. Petty, T.M. Ostrom, T.C. Brock, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Powell R. A., Single H. M. (1996) Focus groups, *International Journal of Quality in Health Care* 8 (5), 499-504
- Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (<http://www.ohchr.org/english/law/protocoltraffic.htm>, 30.11.2007)

Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni Eesti kodulehekül

(http://www.darbaz.lt/ee/probleemist_tosiselt/inimkaubandus_-_mis_see_on/, 30.11.2007)

Rosenberg M. J., Hovland C. I. (1960). Cognitive, affective, and behavioral components of attitudes. *Attitude organization and change*. / C. I. Hovland, M. J. Rosenberg, New Haven: Yale University Press.

Saar J., Annist A., Ahven A. (2001) Trafficking in Women in Estonia: Social Aspects. *Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects*. IOM

Smith M.B., Bruner J., White R.W. (1956) Opinions and Personality. New York: Wiley.

Zebrowitz L. (1996) Physical appearance as a basis of stereotyping. *Stereotypes and stereotyping*. / C. N. Macrae, C. Stangor, M. Hewstone, New York: Guilford Press.

Summary

„Human trafficking and prostitution – the perspective of vocational and secondary school students“.

This study gives insight to awareness of and attitudes towards human trafficking as expressed by 17-20 year old students at vocational and secondary schools in Estonia. The aim of the study was to map the students' knowledge and awareness of human trafficking, prostitution and working/studying abroad, as well as to get feedback on previous prevention campaigns and estimate the effect of new possible campaigns onto the target group. It is a follow-up study to M. Pajumets' study conducted in 2002 which focused on the secondary school female students' perspective on human trafficking and prevention.

The empirical part of the report rests on the results from eight focus groups, three of which were held at Russian-speaking and five at Estonian-speaking schools; four were vocational schools and four secondary schools. The theoretical base for the study lies in a social psychological approach on attitudes and stereotypes and their possible change; thematic analysis was used as means to interpret the data found in the transcripts of the focus group interviews.

From the data it was concluded that although the students were able to name different forms human trafficking can take, the whole topic remained relatively distant. Only prostitution was an issue to create more discussion. Since the preliminary and simplified view of a stereotypical victim of human trade is foolish, hungry for money and naïve, none of the respondents saw themselves as possible targets of human trafficking. Only in the concurrence of several unfortunate incidents would they become victims themselves. Still, in the discussion possible risk groups of human trafficking were named which correspond more to the reality than the first picture of a “typical” prostitute. This indicates that prostitution is not be as distant a phenomenon to young people as it appears to be.

The attitude towards prostitution was different among young men and young women. The former were neutral towards people selling sexual services and even slightly favoured the purchase whereas the reaction of the latter was clearly negative towards both. Still, during the discussion several factors were named which would justify buying sexual services and also bring young people closer to admitting that they, too, may belong to the risk group of human trafficking.

Working abroad was seen as something positive in all of the focus groups. The main motivation to go to work abroad is the hope of earning a lot of money – in the name of good pay the young people were ready to do nearly anything. While most of the respondents believed that with the English language one can get by anywhere in the world, some Russian-speaking female students stood out with an opinion that one picks up the local language quickly and does not need to know any language when going to work abroad. The contract was also considered not to be of vital importance, especially when the work place is in Estonia or countries close by, has been arranged by an acquaintance or if the offer is very good. This shows that young people do have theoretical knowledge of how to protect themselves, but they would not most likely use that in real life.

When talking about prevention, the most memorable campaign warning about human trafficking was the one called “You are being sold as a puppet”. In order to reach young people, the respondents suggested that the media were appropriate, the message clear and the deliverer someone with great authority to young people. These are the conditions that several researchers of attitudes also recommend.